DE

SACROSANCTO
CHRISTI·CORPORE
ROMANIS·PONTIFICIBVS

iter conficientibus præferendo

COMMENTARIVS.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Antiquiſsimi Ritus cauſam, & originem,

Variaſq. Summorum Pontificum ſacratiſſimam ſecum Hoſtiam in itinere deferentium profectiones,

Itinerarium Societatis ſanctiſsimi Sacramenti

CLEMENTE. VIII. PONT. MAX.

Ferrariam proficiſcente,

Eiuſdemq. Pontificis ſolemnem in eam Ciuitatem ingreſſum,
Et in Vrbem Romam reditum complectens,

Auctore F. Angelo Rocca Camerte Auguſtiniano
Apoſtolici Palatij Sacriſta.

ROMAE, Apud Guillelmum Facciottum. 1599.

SVPERIORVM PERMISSV.

SANCTISSIMO PATRI
ET DOMINO NOSTRO
CLEMENTI VIII.
PONTIFICI MAXIMO.

COMMENTARIUM de ſacroſancto Chriſti Corpore (Beatiſſime Pater) Romanis Pontificibus longum iter facientibus præferendo, muneris mei ratione commonente, miro cuiuſuis ſtatus hominum deſiderio poſtulante, peropportunaq. occaſione ſeſe exhibente ac ſuadente, cònſcripſi: conſcriptum vero & in lucem editum, Sanctitati Tuæ offerre mihi viſum eſt, & iure quidem. Is enim Commentarius dictum Ritum complectens, tanquam Tui Nominis maieſtati oppigneratus, alij citra ſtellionatus crimen inſcribi non poterat, quippe qui nonniſi à Ferrarienſi Sanctitatis Tuæ profectione ortum habuit, necnon incrementum, atque item complementum ſuſcepit. Meus hic certe liber ſi ex meis ſpectetur viribus, munus perexiguum; ſi ex animo, magnum; ſi ex re tandem præcipua in Commentario conſcripta, maximum profectò eſt. Accipe igitur, Beatiſſime Pater, hanc qua-

lencunque elucubrationem è pauperculo ingenij mei ſcrinio depromptam: magis enim propenſa & prompta offerentis voluntas, quàm rei oblatæ pretium (quod ad meam induſtriam pertinet) perpendi debet. Id quòd luculentiſsimo comprobatur exemplo pauperculæ illius Euangelicæ Viduæ, quæ vno tantum quadrante, æreo ſcilicet nũmulo, ampla diuitum dona longe ſuperaſſe Chriſti voce commemoratur: non enim (teſte Beato Gregorio Magno) vacua manus dici poteſt, ſi arca cordis optima ſit voluntate repleta. Hoc itaque, Clemens Pater, munuſculum leuidenſæ meum, filo videlicet craſſo contextum, non ad Cleanthis aut Demoſthenis lucernam elaboratum, ſed, anguſtia temporis conſulente, ſucciſiuis horis quaſi conſarcinatum, benigno, quo ſoles, vultu, Saluatoris Noſtri (cuius ſupremam in terris vicem geris) exemplum imitatus, excipere ne graueris. Ego interim ad Beatitudinis Tuæ pedes humiliter prouolutus, Deum ſuppliciter deprecor, ac deprecabor ſemper, vt immenſa ſua Clementia Te Clementem diu incolumem ad vniuerſæ Eccleſiæ ſuæ ſanctæ dignitatem tuendam, et in dies augendam, catholicamq. fidem ac diſciplinam in omnes mundi plagas diſſeminãdam ac propagandam nobis conſeruet. Romæ In Palatio Apoſtolico Vaticano. Kal. Aug. M.D.XCIX.

Sanctitatis Tuæ

Humillimus ſeruus, eidemq. deuinctiſsimus

[illegible] Apoſtolici Palatij Sacriſta

PARS·PRAECIPVA·COMITATVS·S.MI SACRAMENTI·ROMANO·PONTIFICI
IN·ITINERE·PRÆEVNTIS·

ARCVLA·S.MI SACRAMENTI·LECTICAE·INSTAR·IN·REDITV·AD·VRBE
ASPORTATA·

PARTICVLA SPLENDIDISSIMI, ET AMPLISS·COMITATVS CLEMENTE VIII·PONT·MAX· SOLEMNITER AC FELICITER FERRARIAM INGREDIENTE

Sacerdoti & Hoſtiæ,
Chriſto
Humani generis
Redemptori,
Deo & Homini
Sacer Commentarius.

COMMENTARII DIVISIO

Commentarius quattuor conſtat partibus, quarum

PRima originem ac rationem deferendi ſanctiſſimum Sacramentum ante Romanos Pontifices iter conficientes, necnon ſacros & antiquiſſimos Ritus ad ſacroſanctam Euchariſtiam pertinentes ex ſanctorum Patrum monumentis, Conciliorumq. Decretis excerptos, complectitur.

Secunda Romanos Pontifices, qui ſanctiſsimum Sacramentum in itinere deferendum curarunt, eorundemq. profectionis cauſas breuiſsime recenſet.

Tertia, Societatis ſanctiſsimi Sacramenti ab Vrbe Roma profectionem, Clementis item VIII. maxime ſolemnem in Ciuitatem Ferrariam ingreſſum, præcipuaſq. res ab eodem Clemente Ferrariæ geſtas comprehendit.

Quarta eiuſdem Societatis reditum, & Summi Pontificis in Vrbem Romam ingreſſum deſcribit.

AVCTO-

AVCTORES IN COMMENTARIO CITATI.

ADriani Cardinalis Itinerarium.
Alcuinus.
S. *Ambroſius.*
Annius Viterbienſis.
Antonini Itinerarium.
Ariſtoteles.
S. *Auguſtinus.*
Baptiſta Fulgoſus.
Bartholomæus Platyna.
Bartholomæus Anglicus.
S. *Baſilius Magnus.*
S. *Beda Venerabilis.*
Blondus Flauius.
S. *Bonifacius Epiſcopus & Martyr.*
Burchardus Vuormacien. Epiſc.
Canones Summorum Pontificum.
Cæremoniarum liber.
Clemens Alexandrinus.

Concilia {
Nicænum.
Cæſarauguſtanum.
Aurelianenſe.
Antiſiodorenſe.
Rhotomagenſe.
Toletanum.
Turonenſe.
Rhemenſe.
Triburienſe.
Conſtantienſe.
Baſileenſe.
Tridentinum.

Cornelius Tacitus.
S. *Cyprianus.*
Diaria.
Euſebius Cæſarienſis.
Franciſcus Turrianus.
Gaufridus de Bello loco.
Gloſſa ordinaria. & Interlinearis.
S. *Gregorius Magnus.*
S. *Gregorius Nazianzenus.*
S. *Gregorius Turonenſis Epiſcopus.*
Guillelmus Durandus.
Guillelmus Kyriander.
S. *Hieronymus.*
S. *Iacobi Liturgia.*
Iacobus Pamelius.
Ioannes Diaconus.
S. *Ioannes Chryſoſtomus.*
Ioſephus Hebræus.
Iſidorus Peluſiota.
Karolus Veranus hiſtoricus.
Laurentius Surius.
Leander Albertus.
Marcus Tullius Cicero.
Martyrologium Romanum.
Nicephorus Calliſtus.
Nicolaus Lyranus.
Nicolaus Perottus.
Ordo Romanus.
Palladius Hibernienſis Epiſcopus.
S. *Paulinus Epiſcopus Nolanus.*
Paulus Aemylius hiſtoricus.
Paulus Diaconus.
Paulus Iouius.
Pet. Amelij Apoſt. Pal. Sacr. Itinerarium.
Pij II. Commentarij.
Plinius.
Pomponius Mela.
Ptolemæus.
Rabanus Maurus.
Raphael Volaterranus.
Silius Italicus.
Stephanus Durantus.
Strabo.
Theodoretus.
Tertullianus.
S. *Thomas.*
Vetus Teſtamentum & nouum.

IN COMMENTARIVM

F. Angeli Rocchæ Sacrarij Pontificij Præfecti De ſacratiſsimo Chriſti Corpore Summis Pontificibus iter facientibus præferendo Carmina.

Pompeij Vgonij.

DVM vehit Auſonias CLEMENTEM læta per Vrbes
Gloria, perdomiti litus ad vſque Padi,
Cælica, more Patrum veteri, præcedit eunti
Hoſtia, te pompam, Rocca, regente ſacram.
Seu Paſtoris iter, ſeu quæ præit Hoſtia, digna
Vtraque res memori poſteritate legi.
Forte tamen longa latuiſſent omnia nocte
Condita, præferrent ni tua ſcripta facem.
Tu ſacram dux ante viam, tu dux eris idem,
Ne pereant ſacræ tot memoranda viæ.

Eiuſdem.

POntificum Æditimus, cuſtodis Angele ſacra;
Cuſtodis ſcriptis factaq. Pontificum.
Et dubium (benè ſic præſtas vtrumq.) relinquis
Angele ſis melior Scriptor, an Æditimus.

Eiuſdem.

E Ridani tendit CLEMENS ad mœnia Victor
Hoſtiaq. eſt longæ præuia ſancta viæ.
Tu ſimul & magnos celebras CLEMENTIS honores,
Et veterem ritum Rocca diſerte doces.
Pars operis cælo, data pars eſt altera terris,
Vt cælo & terris præmia digna feras.

Iulij Cæſaris Rainerij.

M Irari ceſſent homines, cur victima ſacra
Pontifici præeat, cum mouet Vrbe pedem:
Angelico, non humano docet Angelus ore
Eſſe viam, carpit cum procul ille viam.

Eiuſdem.

I Nſtructas acies, geſtum ſine ſanguine bellum,
Et placida Eridani mœnia capta manu,
Mandabunt alij chartis: tu candide Rocca
Cæleſtis celebras, te duce, Regis iter.
Cum ſacris præſis, decuit te ſcribere ſacra,
Qui melius poſſet ſcribere, nullus erat.

In eundem Commentarium alia Carmina.

Dominici Ancaiani.

O Enotriæ tellus noſtro quod tempore vidit
Pontificem Chriſti prægredientis iter,
Sæcula ſcripſiſti poſſent vt noſſe futura
Angele, ab Eoo litus ad Heſperium.
Sic, quò tam celebris volitabit gloria facti,
Feciſti famam nominis ire tui.

Eiuſdem.

S Acris Rocca præes, verſas ſacra, ſacra miniſtras;
Quis melius quàm tu ſacra docere poteſt?

Pauli Thunni.

S I quæris dominâ forſan cum cedit ab Vrbe
Hoſtia Romanum cur eat ante Patrem;
Hoc te non magno poterit docuiſſe libello
Angelus eloquio magnus, & ingenio.
Legeris hunc: reliqua; ambages, commentaq. dices;
Vt ſacram teneas hic via certa viam.

Hieronymi de Calecis.

T Ibridis à ripa, longè Phaëtontis ad amnem
Clementem inuictum publica cauſa vocat.
Hoſtia quæ præeat diuina paratur eunti;
Qui cauſam poſsit dicere nullus adeſt.
Angelus hanc docuit tam rectè, tamque diſerte,
E cælo lapſum hunc Angelum vt eſſe putes.

Nico-

Nicolai Veſpæ.

M Itis equi dorſo præeat cur cælica Pixis,
Quòd Latia Latius raro abit Vrbe Pater;
Obruerat cauſam tenebris ingrata vetuſtas,
Et dubius ſancta de dape rumor erat.
Angele, panduntur veteris myſteria ritus,
Et rata Pontificum, te duce, facta manent.
Vt numquam abſcedant poſthac à Tibride, per te
Seruandi moris fama perennis erit.

Thomæ de Federicis.

M Irata antiquum noſtra hæc ſunt ſæcula morem,
Ante ſacrum ferri dona ſacrata Patrem.
Eſſe docet ſoli ſeruata viatica, nec nos
Abduci vulgi murmure Rocca ſinit.
Non ventura igitur poſthac mirabitur ætas,
Sed docti ingenium tollet ad aſtra viri.

Vincentij Rapæ.

Q Vod manibus tangis, ne temnas candide lector,
Materies gratum reddit, & auctor opus.
Materia Angelicus Panis, eſt Angelus auctor:
Angelicè ſcriptum credere iure potes.

Alfonſi Ferri.

C Ælica Romuleum præceſsit victima Patrem,
Cum domiti ad ripas tenderet Eridani.
Cauſa latet; chartis aperis tu Rocca diſertis,
Deſinat vt poſthac quærere Poſteritas.

PRÆFA-

PRAEFATIO

NEMO tam hebeti, tamve rudi ingenio eſt, qui ſcire omnino negligat, occultaſq. rerum cauſas noſſe non deſideret, vt Peripateticorum Princeps in ſua Metaphyſica teſtatum reliquit. Quam profectò ſententiam mihi perbelle, mirumq. in modum comprobatam fuiſſe fateor, dum ſacratiſſimum Chriſti & Saluatoris noſtri corpus, Sanctiſſimo D. N. Clementi Papæ VIII. ab Vrbe Roma Ferrariam celeriter ac feliciter, expreſſoq. diuinæ opis præſidio ſuperiori anno recuperatam proficiſcenti, præferebatur: toto enim itinere complures cuiuſcumque ſtatus & conditionis, dignitatisve homines ex me ſciſcitati ſunt, quid hic ſacer Ritus ſibi velit, hoc eſt, cur Sanctiſſimum Chriſti corpus Romano Pontifici longum iter conficienti præferatur; meq. non pauci, vt hac de re conſcriberem, ſunt cohortati. Ego verò hanc ſcribendi prouinciam, cum mihi tamquam Apoſtolici Palatij Sacriſtæ ſatis idoneam, immo verò peculiarem eſſe dijudicarim, eam libentiſſimè, diuina fretus ope, ſuſcepi, tum ob ipſam

Ariſt. lib. 1. Metaph. c. 1.

Scribendi occaſio.

curam in geſtando ſanctiſſimo ante ſummum Pontificem Sacramento ex officio mihi demandatam; tum quia huius generis argumentum, nec à veteribus, nec à recentioribus Scriptoribus occupatum animaduerti. Idcirco itinere Ferrariam vſque confecto, de ſacratiſſimi Chriſti corporis in itinere deferendi Ritu Commentarium hunc ipſo feſto Sanctiſſimi Sacramenti die, Ferrariæ mihi placuit auſpicari, vt ipſemet Chriſtus Dominus, de cuius glorioſo corpore, in Euchariſtiæ Sacramento mirabiliter occultato, verba facturus ſum, ſermonem re tanta ac tam mirabili myſterio dignum, mihi ex ſua ipſius clementia liberaliter ſubminiſtret.

Auctoris intentio, ſiue inſtitutum.

Vt autem omnia ſuo quæque ordine, qui non ſolum memoriæ maxime lumen affert, ſed orationem item clariorem reddit, collocentur; Commentarium noſtrum in quattuor præcipuas diſtribuemus partes: In quarum prima, vnde Ritus geſtandi ſanctiſsimum Sacramentum ante Romanum Pontificem iter longum conficientem, originem trahat, diſputabimus; noſtramq. hac de re ſententiam aperiemus. In altera vero, longa Summorum Pontificum breuiter recenſebimus itinera, quibus ſacrum huiuſce geſtationis Ritum, vt ex Diarijs cæremoniarum, necnon ex Hiſtorijs cõſtat, obſeruatum inuenimus. In tertia parte iter Clementis VIII. ſeu potius Societatis ſanctiſsimi Sacramenti ab Vrbe Roma Ferrariam vſque; In quarta denique ad eamdem Vrbem reditum deſcribemus, ſcituq. digniora explicabimus.

Commentarij diuiſio.

Commentarij pars prima.

Commentarij pars ſecunda.

Commentarij pars tertia.

Commentarij pars quarta.

COM-

COMMENTARII PARS PRIMA.

Cur ſacroſanctum Chriſti Corpus Romanis Pontificibus longum iter facientibus præferatur.

VNIVERSA Scriptura ſacra ſub veteris ac noui Teſtamenti, ſiue veteris ac nouæ Legis nomine appellari ſolet: illamq. ab hac ſanctus Pater Auguſtinus inter ceteras differentias, quas de vtraque varijs in locis narrat, figuris ac figuratis differre; veteremq. Legem nouæ occultationem, nouamq. veteris Legis manifeſtationem eſſe ait. Ad quam ſane veritatem demonſtrandam exempla ferè innumera in medium afferri poſſent, quæ, tanquam à propoſito noſtro aliena, ſilentio nunc prætermittenda ſunt; vt noſtrum de venerando Euchariſtiæ Sacramento inſtitutum aggrediamur. Auguſtiſsimum hoc Sacramentum, non ſolum per Altare, & per Manna à Moyſe deſcriptum, in eius libris adumbratum fuit, ſicut Beatus Pater Auguſtinus & alij Doctores ſancti teſtantur; ſed per Arcam item fœderis ac teſtamenti Domini, iſtuc ipſum ſignificatum fuiſſe conſtat. Figura itaque de Altari ac de Manna omiſſa; Arcam fœderis, noſtrum de ſanctiſsimo Sacramento inſtitutum ſatis belle repræſentantem, contemplandam proponemus.

Augu.lib. de vera Relig.17. & de Catech.rud. c.4. & de mor.Eccl. c.28.

Gen.Exo. Leu. &c. Exo.16. Num.11. Aug.tract. 16. in Io. poſt med.

Arca illa fœderis Domini, à Moyſe ſancto in libro Exodi conſcripta, modo ſanctam Dei Eccleſiam, teſte Beato Gregorio; modo admirabilem Vnigeniti Filij Dei In-

S.Greg.de cur. paſt. p.2. c.11. tom.3. &

homil. 11. in Ezech. to. 1. carnationem, ſiue ſanctiſsimum Chriſti Saluatoris noſtri corpus in Scriptura ſacra repræſentare ſolet: Priore itaque ſignificatu prætermiſſo, alterum noſtro inſtituto deſeruientem, declarandum ſuſcipiemus.

Arca ipſa diuino iuſſu ex lignis ſetim erat compacta, Exo. 25. vt Moyſes teſtatur, dum Dei mandatum verbis hiſce narrat: *Arcam de lignis ſetim compingite*. Huius generis lignum, Ioſephus lib. 3. antiq. cap. 6. vt Ioſephus Hebræus inquit, & Scriptores item illi referunt, qui de rebus naturalibus loquuntur, eſt putrefactionis expers, & ſpinis albis adſimile. Barthol. Angl. lib. 17. c. 150. & alij. Hinc Venerabilis Beda, dum dicti ligni formam ſpinoſam, & eiuſdem qualitatem, à putrefactione remotam, contemplatur, per hanc Arcam ſanctiſsimum Chriſti corpus repræſentari docet. Beda de Tabern. lib. 1. c. 4. to. 4. *Arcam* (inquit) *quæ prima omnium in tabernaculo fieri iubetur, Domini & Saluatoris noſtri incarnationem deſignat, in quo ſunt omnes Theſauri ſapientiæ ac ſcientiæ abſconditi.* Coloſſ. 4. *Arca hæc de lignis Setim compingi iubetur. Ligna quippe Setim, læuis atque imputribilis feruntur eſſe naturæ, non multum à qualitate albæ ſpinæ diſtantia. Arca ergo de lignis Setim facta eſt, quia Corpus Dominicum conſtabat ex membris omni vitiorum labe carentibus. Hæc ligna ſimillima ſpinis, quia etſi non in carne peccati, tamen in ſimilitudinem venit carnis peccati.* Rom. 8. Hucuſque Beda ſanctus: cuius verba ſi intimius examinentur, ſimilitudinem ipſam perpulchram dicas oportet: nam ligna Setim putrefactionis expertia ſunt, non proprie ſpinoſa, ſed ſpinis ſimilia eſſe dicuntur; Ligna Setim quid ſignif. quia ſunt læuia, hoc eſt polita vel tactu non aſpera, ſeu non pungentia, vt ſpinæ eſſe ſolent; quæ cuſpide vel aculeo ictum eas tangentibus inferunt. Quæ ſane ſimilitudo Similitudinis congruentia. humanæ Chriſti naturæ maximè congruit: Filius namque Dei quamuis veram hominis carnem aſſumpſerit, non tamen in carne peccati, ſed in ſimilitudinem carnis peccati in hunc mundum venit. Chriſtus enim etſi omnino Chriſtus factus eſt pro nobis peccatum peccatum non nouit, factus eſt tamen pro nobis peccatum, holocauſtum ſcilicet pro peccato noſtro effectus. Hinc Beatus Apoſtolus Paulus ad Corinthios ſcribit, dicens:

dicens: *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* 2. Cor. 5.
Per Arcam igitur ex lignis Setim compactam recte ſanctiſſimum Chriſti corpus repræſentatur. Quare in Gloſſa interlineari, ſiue in Strabo, locum Exodi paulo ſuperius Exo. 25. citatum explicante, hæc leguntur verba: *Arca de lignis Setim ſignificat Corpus Chriſti, nulla contagione corruptum, ex membris puriſſimis, quamuis in ſimilitudinem carnis peccati compactum.* Gloſſa interlin. de Arca fœd. Domini.
Non deſunt interea qui per Arcam, Beatam Mariam ſemper Virginem recte ſignificari poſſe dicant, iſtuc ipſum ad ſanctiſſimum Chriſti corpus referentes. In Maria namque Dei Matre vndequaque immaculata repoſitus fuit Sanctus Sanctorum, Ieſus Chriſtus, qui eſt Rex, & Sacerdos, & Cibus Fidelium. Quæ res omnes per tria in Arca ipſa repoſita, quæ ſunt Tabulæ legis, Virga Aaron, & Manna, ſatis belle deſignantur: Tabulæ namque comprehendentes legem, regiam ſignificant dignitatem, cuius eſt legem ferre: Virga Aaron, Sacerdotium; Manna vero Fidelium Viatorum in Euchariſtiæ Sacramento; & Beatorum ſiue comprehenſorum in propria ſpecie cibationem præſeferunt. Ligna item Setim putrefactionis expertia, puritatem Beatæ Mariæ ſemper Virginis ſignificant, quæ mente & corpore puriſſima ſemper fuit, ac denique poſt mortem à corporis putrefactione conſeruata. Hæc ex Moralitatibus Lyrani. Sanctiſſimum itaque atque omni veneratione digniſſimum Chriſti corpus, in admirabili Euchariſtiæ Sacramento occultatum, per Arcam fuit concinne repræſentatum. Cum igitur Arca Domini admirabile ac venerandum Euchariſtiæ Sacramentum repræſentaret, mirum cuique eſſe non debet, ſi, cum eam indignus quiſpiam, aut peculiari Dei obſequio non mancipatus, tetigiſſet, vel nudam ſeu detectam ſummo Sacerdote vel Pontifice excepto, ob curioſitatem vidiſſet, ſiue non recte cuſtodiſſet, vitam ſtatim cum morte percuſſione diuina commutabat, vt in aliquot Scripturæ

Tria in Arca repoſita.
Tabulæ quid.
Virga Aaron quid.
Manna quid.
Ligna Setim quid ſignif.
Num. 4.
1. Reg. 6.
2. Reg. 6.

ſacræ

ſacræ locis videre licet. Tanta itaque vero Chriſti corpori, ſub ſpecie panis ſacramentaliter ac mirabiliter occultato, præſtari debet, quanta numquam verbis explicari poſſet, cum Arcæ, quæ ſacroſanctum & glorioſiſſimum Saluatoris noſtri corpus figurabat, tot tantaq. im-
2.Reg. 6. penderentur. Huc ſpectat Gloſſa de repentina morte Ozæ, qui in itinere manum ſuam ad Arcam, bobus calcitrantibus, declinantem extendens, à Deo percuſſus, iux-
Gloſſ.ord. in 2. Reg. cap. 6. & 1.Par.13. ta Arcam Dei obijt. Inquit enim Gloſſa: *Sacerdos quoque, qui Arcam temerarie tetigit, reatum ſui auſus immatura morte purgauit. Vbi* (ait) *intuendum eſt, quantum delinquat, qui ad corpus Domini reus accedit, ſi ille morte mulctatur, qui Arcam, Dominici corporis figuram minori, quàm debuit, veneratione, corripuit.* Hæc hactenus, & obiter quidem, vt ad ceteras de Arca conſiderationes reuertamur.

Arca item in flagellum Hebræorum à Philiſtæis capta, Teſtamentum ad Gentes tranſiturum, vt ait Gloſſa, ſi-
1.Reg. 4. in fin. gnificabat; ſicut ex eo Regum loco, nimirum, *Translata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt Arca Dei*; facile colligi poteſt. Arca denique in fauorem Iudaici Populi exercitum præcedere ſolebat, vt in cap. 10. Numer. legitur: eo namque Populo in Terram promiſsionis proficiſcente, Arca
Num. 10. exercitum præcedebat, vt Moyſes teſtatur, dicens: *Profecti ſunt ergo de monte Domini viam trium dierum: Arcaq. fæderis Domini præcedebat eos, per dies tres prouidens caſtrorum locum.*
Raban. in c.10.Num. lib.2. c.5. Hinc Rabanus hunc in locum ſcribens ait: *Quòd autem dicitur de Arca fæderis Domini præcedere filios Iſrael per tres dies, prouidens caſtrorum locum, quid ſignificat niſi incarnationem Domini electis ab initio mundi iter præſentis vitæ dirigere, atque ducatum ad ſanctam Terram veraciter præbere? Quæ prius in Figura Patres veteris Teſtamenti ducebat, & nunc in veritate viam iuſtitiæ nobis demonſtrat.* Hæc Rabanus. Dum hæc diligenter mecum ipſe perpendo; profectionem Populi Iſraelitici in Terram promiſsionis, ipſamq. Arcæ ante Populum Iſraeliticum geſtationem ſatis congruenter noſtro inſtituto fa-

uere

uere video: ſacratiſſimum namque Euchariſtiæ Sacramentum, non indigne ſumptum, iter noſtrum præcedit; præſentiſq. vitæ viam dirigens, non ad Terram promiſſionis temporariam, ſed ad cæleſtem atque æternam Patriam cunctis Fidelibus re ipſa promiſſam, ducatum fideliter præſtat. Quæ ſanè omnia quamuis vera ſint, noſtroq. propoſito de ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento Romanum Pontificem iter longum conficientem, præcedente, ſatis concinne faueant; orationem tamen noſtram congruentiori argumento repetendam cenſeo; ipſumq. Ritum, quem declarandum ſuſcepimus, ab hiſtoria, ſiue à priſca iam inde Chriſtianæ ac naſcentis Eccleſiæ Catholicæ conſuetudine, alium veriorem finem aut ſcopum comprehendente, originem traxiſſe mihi perſuadeo, & pro comperto habeo. Aliam item huiuſce Ritus cauſam in colloquijs familiaribus à nonnullis narratam audiui; ſed ea adeo inanis eſt, vt in ipſa recitanda ocioſum ſit immorari.

Ritus origo.

De inſigni naſcentis Eccleſiæ pietate ac religione.

DVM naſcentis Eccleſiæ primordia contemplor (contemplor autem ſæpiſſime) venerandum eiuſdem pariter ſanctæ pietatis ac religionis feruorem intueor; intueor vero non ſine admiratione cum ſæculi noſtri pudore coniuncta. Quamuis enim in ſacris Ritibus decor, maiorq. maieſtas olim (quod ad actum exteriorem pertinet) deſideraretur, dum in cryptis, ſeu locis ſubterraneis, paupertate vrgente, perſecutioneq. Tyrannorum graſſante, *Sacerdotes aurei* (teſte Bonifacio Martyre & Epiſcopo) *in calicibus ligneis*, vt in † Concilio Triburienſi legitur, *rem ſacram facerent*, & omnes Chriſtifideles vtriuſque ſexus, etiam pueri gratioſam Euchariſtiam ſub vtraque ſpecie, panem

† Triburieſe c. 18. & Rhemenſ. De conſecra. d. 1. Vaſa. S.Th. 3. p q. 83. ar. 3. Vualafr. Str. de rebus Eccl. c. 14. Hinc

conuincitur error Baptiſtæ Fulg. c.de inſt. ant. hoc Apophthegma S. Ambr. tribuentis.

vero conſecratum in manibus quotidie inter communicandum ſumerent, domumq. interdum aſportarent; Chriſtiana tamen pietas ac religio tanta erat, quanta vix vnquam verbis explicari poſſet. Quotidiana enim Euchariſtiæ ſuſceptio nonniſi manifeſtum pietatis ac religionis argumentum præſeferre poteſt. Quæ ſane omnia ad vtramque indicandam, pietatem ſcilicet ac religionem inſignem repræſentandam ac demonſtrandam, hoc loco breuiter explicare libet, vt inde argumentum, initio propoſitum, ſtatim ac facilius explicetur.

De Communione quotidiana.

QVOD quotidiana olim Communio indiſcriminatim apud omnes Chriſtifideles extiterit, ex ſanctorum Patrum monumentis colligi poteſt; præſertim vero ex eo, quod ſanctus Cyprianus ſuper illam Orationis Dominicæ Petitionem (*Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*) ſcriptum reliquit: nam Sanctus ipſe antea quàm huius Petitionis ſenſum litteralem in medium afferat, ſpiritualem explicat intellectum, dicens: *Hunc panem dari nobis quotidie poſtulamus, ne, qui in Chriſto ſumus, & Euchariſtiam quotidie in cibum ſalutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abſtenti & non communicantes, à cæleſti pane prohibemur, à Chriſti corpore ſeparemur.*

Cypr. de Oratione Dominica num. 8.

Ex his Cypriani verbis, ad eiuſdem Sancti ætatem vſque, apud Chriſti fideles quotidianam fuiſſe Communionem, ſatis planum profecto fit. Huius autem rei vſum quotidianum iam inde à Sanctis Apoſtolis cœptum, vt ex Actuum Apoſtolorum libro colligitur, eouſque perduraſſe coniectare licet.

Act. 2.

Ea item quotidie communicandi conſuetudo ad ſancti Hieronymi vſque tempora, vt ipſe in Epiſtola ad Lucinium Bœticum, & in Apologia ad Pammachium pro

Hiero. to. 1. ep. 28. & to. 2. ep. 50.

libris contra Iouinianum ait, Romæ & in Hiſpanijs perdurauit: Mediolani autem ad ſancti Ambroſij ætatem vſque, ſicut ex vltimo cap. lib.4.& 5. de Sacramentis colligitur; & in Africa vſque ad ſancti Patris Auguſtini tempora, vt ex eiuſdem Sancti epiſtola 118.conſtat. In oriente autem iamdudum ipſa deſierat conſuetudo, ſicut ex eiuſdem ſancti Ambroſij libris de Sacramentis, & ex Beato Auguſtino lib.2. de ſermone Domini in monte, & S. Ioan. Chryſoſtomo homilia 1. ad Populum Antiochenum videre licet. Ambr.lib. 4.de Sacr. cap. 6. & lib.5. c.4. to.4. Aug.to.2. & lib. 2. de ſerm. Dom.to. 10. Io.Chryſ. hom.1. ad Pop. Ant. & 3.in ep. ad Epheſ. & 17. ad Hebr. to. 4. vbi varias affert obſeruationes cómunicádi.

Quòd autem antiquitus in ſancta Dei Eccleſia non ſolum Clerici, ſed etiam Laici ſanctiſſimo Altaris Sacrificio adſtantes, quotidie communicarint, ex Iacobi, Marci, Baſilij, Chryſoſtomi, & Latinorum Liturgijs conſtat. Hinc Sacerdos in ſacro Miſſæ Canone ait: *Vt quotquot ex hac Altaris participatione ſacroſanctum Filij tui corpus & ſanguinem ſumpſerimus*, &c. Deinde ſacratiſſimæ Hoſtiæ particulam Calici immittens ait: *Hæc commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti fiat accipientibus nobis in vitam æternam*. Adde etiam quòd in Collecta poſtcommunionis Miſſæ pro SS. Virginibus hæc leguntur verba: *Satiaſti, Domine, Familiam tuam muneribus ſacris*, &c. Omnes item ferè Collectæ, in eo Miſſæ loco dicendæ, mentionem de communione Laicorum faciunt. Huc denique ſpectat locus Micrologi cap. 9. de Eccleſiaſticis obſeruationibus dicentis: *Poſtquam omnes communicauerint, dicit Sacerdos: Quod ore ſumpſimus, Domine, pura mente capiamus*. Quæ ſane verba, in plurali numero prolata, nonniſi quotidianam & ſacramentalem communionem præſeferunt.

De Communione paruulorum.

SOlebant & omnes baptizati ſtatim poſt baptiſmum ſacratiſſimam Euchariſtiam accipere, vt legitur apud Tertull. Tertullianum lib. 4. aduerſus Marcionem, ſanctum Am- Ambr. broſium lib. 3. de Sacramentis, & de ijs, qui ſacris Myſte- Hieron. rijs initiantur cap. 7. & 8. Sanctum Hieronymum aduer- Auguſt. ſus Luciferianos, ſanctum Patrem Auguſtinum ep. 23. & lib. 5. Hipognoſticon: eaq. Communio non ſolum in adultis, ſed etiam in paruulis vſitata erat, vt id recte col- Steph. Durant. lib. 1. de Rit. c. 19. n. 4. ligit Stephanus Durantus ex Ordine Romano, in quo Alcuinus lib. de Diuinis officijs cap. de Sabbato ſancto paſchatis, monet cauendum eſſe, ne infantes lactarentur, aut vllum cibum caperent, antequam communicarent; eamq. conſuetudinem Græci (inquit Stephanus) ad hanc vſque diem obſeruant.

De Communione ſub vtraque ſpecie.

DE ſacroſancta Euchariſtia ſub vtraque ſpecie panis & vini ab omnibus Chriſtifidelibus ſumi olim Concil. Conſtant. ſeſſ. 13. conſueta luculentiſſimum extat teſtimonium in Concilio Conſtantienſi, in quo huius generis conſuetudinem iuſtiſſima de cauſa Laicis prohibitam eſſe patet, etiamſi vſum communicandi ſub panis tantum ſpecie (quod ad Ann. circiter DCCC. Laicos pertinet) multis iam ſæculis ante dictum Concilium, & rationabiliter quidem ad pericula & ſcandala Cypr. ep. 63. ſub initium. euitanda introductum fuiſſe, conſtet. Sanctus Cyprianus ad Cæcilium de Sacramento Dominici Calicis, mentionem facit de ſanguine Domini inter communicandum Hieron. in Soph. c. 3. pag. 489. to. 5. Plebi olim ſubminiſtrari ſolito. Idem narrat S. Hieronymus in caput Sophoniæ III. ſcribens, dum malos Sacerdotes reprehendit, dicens: *Sacerdotes quoque, qui Euchariſtiæ*

ſer-

ſeruiunt, & ſanguinem Domini Populis eius diuidunt, impie agunt in legem Chriſti; putantes Εὐχαριστίαν *precantis facere verba, non vitam; & neceſſariam eſſe tantum ſolemnem orationem, & non Sacerdotum merita.* Hæc ait Hieronymus, vt malos redarguat Sacerdotes, qui vitijs & ſceleribus vacantes, ſine vlla pœnitentia putabant, ex hoc ſolo, quòd ſunt Sacerdotes, ſe digne poſſe Euchariſtiam conſecrare, etiamſi ſint peccatores, vt recte ſanctus Thomas interpretatur. S. Tho. 3. p.q.82.ar. 5. ad primum arg.

Reprehendit ergo hoc loco eos, quòd ita ad conſecrationem accederent, non autem negat eos conſecrare, ſi eo modo accedant; nec factum reſcindit, ſed quod fieri debeat, oſtendit: quodq. deceat & expediat eorum ſaluti, neceſſarium vocat. Quòd autem ſolo conſecrationis verbo, Chriſti corpus Sacerdotes conficiant, Hieronymus in Epiſtola ad Heliodorum, & in Epiſtola ad Euagrium ſcribens, aperte fatetur. Hæc obiter pro ſancti Hieronymi ſententia explicanda, quæ calumniam quandam ſatis apparentem pati videbatur. Hiero.ep. 1. & ep. 85. to. 1. & 2.

De Euchariſtia olim domum aſportari ſolita.

NVNC reliquum eſt, vt ad veterem illum Eccleſiæ ſanctæ accedamus morem, quo in manus Chriſtifidelium datam & acceptam Euchariſtiam liberum erat, aut ſtatim ſumere, aut domum aſportare, ſumptionemq. in aliud tempus opportunum differre, vſqueadeò, vt accepto corpore, vt ait Tertullianus, ſtationem liceret ſoluere, atque adeo calicis ſumptionem prætermittere. De pane conſecrato domum deportari ſolito Clemens Alexandrinus innuit dicens: *Etiam Euchariſtiam cum quidam, vt mos eſt, diuiſerint, permittunt vnicuique ex Populo, eius partem ſumere.* Tertullianus lib. 2. ad Vxorem, inquit: *Nec ſciet maritus, quid ſecreto ante cibum guſtes: & ſi ſciuerit, panem, non illum credit eſſe qui dicitur.* In libro item de Oratione circa finem. Tertullia. lib. de Oratione c. 14. in fine lib. Clem. Alex. lib. 1. Strom. ſub init. Tertullia. lib. 2. ad Vxor c. 5. & de Ora in fi. c. 14.

finem de corpore Domini accepto, domiq. reſeruato, expreſſam facit mentionem dicens: *Accepto corpore Domini, & reſeruato, vtrumque ſaluum eſt, & participatio ſacrificij, & executio officij*. Hæc Tertullianus; cuius laudatas auctoritates Pamelius dum interpretatur, mentionem ſemper facit, & multis quidem in locis, de conſuetudine naſcentis Eccleſiæ (vt infra oſtendetur) in Concilijs ſublata; quando ſcilicet in manus tradebatur Euchariſtia, domumq. à Laicis deferebatur.

Concil. Toletan. Rhotomagen. & Cæſaraug.

Sanctus Cyprianus pluribus in locis de ſacroſancta Euchariſtiâ manu olim ſumi, domumq. deportari conſuetam mentionem facit, præſertim verò in libro de Bono Patientiæ, inquiens: *Nec iuſtitiæ dicata innocentia contagione fraudis inficitur; nec poſt geſtatam Euchariſtiam, manus gladio & cruore maculatur*. In libro de Spectaculis idem Sanctus oſtendit, Euchariſtiam à Laicis manu ſumi, domumq. aſportari ſolitam, quando ipſi, ſacro iam peracto, & Diacono acclamante, *Ite Miſſa eſt*, dimiſſi, domum redibant. Ait enim hunc in modum: *Dimiſſus, & adhuc gerens ſecum, vt aſſolet, Euchariſtiam, inter corpora obſcœna meretricum tulit; plus damnationis meritus de ſpectaculi voluptate*. Eamdem conſuetudinem manu ſumendi Euchariſtiam commemorat Cyprianus in epiſtola ad Thibaritanos de exhortatione ſcribens Martyrij. In libro quoque de Lapſis mentionem facit non ſolum de veteri more tradendi in manus Laicorum Euchariſtiam, ſed etiam de eorundem ſub vtraque ſpecie Communione. Et infra eodem in libro, duo de hac veteri conſuetudine recitat exempla: Vnum de Muliere, quæ cum aperuiſſet Arcam, in qua corpus Dominicum recondiderat, ignis flamma de Arca ſurgens eam deterruit: Alterum de quodam lapſo, qui de ſacrificio celebrato à Sacerdote partem cum ceteris audens latenter accipere, cinerem ſe ferre, aperta manu, inuenit. De primo ita inquit: *Et cum quædam arcam ſuam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus*

Cypr. lib. de Bono pat. nu. 6.

Cypr. lib. de Specta. nu. 4.

Cypr. ep. 56. lib. de lapſ. nu. 9.

Cypr. lib. de Lapſis nu. 10.

indi-

indignis tentaſſet aperire; igne inde ſurgente, deterrita eſt, ne auderet attingere. Infra vero de altero ait exemplo hunc in modum: *Et alius, qui & ipſe maculatus, ſacrificio à Sacerdote celebrato, partem cum ceteris auſus eſt latenter accipere; ſanctum Domini edere, & contrectare non potuit; cinerem ferre ſe, apertis manibus, inuenit.* Hucuſque Sanctus Cyprianus.

Sanctus item Baſilius in Epiſtola ad Cæſaream Patritiam aperte oſtendit, Euchariſtiam à Laicis manu ſumi ſolitam dicens: *Tempore perſecutionis cogi quempiam abſente Sacerdote, aut miniſtro, communionem ſua manu ſumere, minime abſurdum eſſe, ſuperuacaneum eſt demonſtrare.* Sanctus denique P. Auguſtinus in ſermone 252. de tempore, mulieres nitida linteamina ſuo ſæculo exhibere conſueuiſſe pro ſanctiſſimo Chriſti corpore domum aſportando teſtatur. Hinc Stephanus Durantus putat ad nos manaſſe conſuetudinem, quam in hanc vſque diem retinuimus, vt communicaturi nitidum linteamen ante pectus teneamus. Sed, ſicut ex verbis Beati Patris Auguſtini aperte colligitur, Viris non feminis nuda manu ſanctiſſimum Chriſti corpus accipere conceſſum fuerat. Ait enim Auguſtinus: *Omnes viri, quando communicare deſiderant, lauant manus ſuas; & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Chriſti accipiant.* Hæc Auguſtinus. Id autem in Concilio Antiſiodorenſi expreſſius legitur in hæc verba: *Non liceat mulieri nuda manu Euchariſtiam ſumere, nec manum ſuam ad pallas Dominicas mittere.* Hæc ibi. Linteamen autem, quo feminæ in ſacratiſſimo Chriſti corpore ſumendo vtebantur, Dominicalis vocitabatur, vt in eodem legitur Concilio can. 39. in quo hæc habentur verba: *Vnaquæque mulier, quando communicat, Dominicalem ſuum habeat. Quòd ſi non habuerit, vſque in alium diem Dominicum non communicet.* Hæc de Euchariſtiam ſumendi modo.

Baſilij Epiſtola Græca in Bibliotheca Vaticana. Latine vero reddita varijs in locis aſſeruatur.

Aug. ſer. 252. de temp. to. 10.

Steph. Durant. lib. 1. c. 16.

Aug. vbi ſup.

Concil. Antiſ. can. 36.

Can. 39.

Sanctus interea Hieronymus ad Ruſticum Monachum ſcribens, expreſſam facit mentionem de corpore ac ſanguine Domini in priuatam domum aſportatis, dum de S. Exuperio Toloſæ Epiſcopo in hanc loquitur verborum formam:

Hiero. to. 1. ep. 4. circa finem.

formam: *Nihil illo* (Exuperio ſcilicet) *ditius, qui corpus Domini vimineo caniſtro, ſanguinem portat in vitro.* Hæc de Euchariſtia domum aſportari ſolita.

De ſanctiſsimo Sacramento in itinere deferri conſueto.

TANTA itaque erat Chriſtifidelium pietas ac religio, vt ſacratiſſimum Chriſti corpus non ſolum domum, ſed etiam in itinere, & in nauigatione ipſa, ſecum deportarent, ſicut ſanctorum Patrum monumenta teſtantur. Hac de re luculentiſsimum extat exemplum in Martyrologio Romano, necnon apud Surium in vita Beati Stephani Papæ & martyris de ſancto Tharſicio circa annum Domini CC.LV. his verbis: *Romæ via Appia Sancti Tharſicij Acolythi, quem Pagani cum inueniſſent corporis Chriſti Sacramenta portantem, cœperunt diſquirere quid gereret; at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab illis mactatus eſt fuſtibus & lapidibus, donec exhalaret ſpiritum: & reuoluto eius corpore, ſacrilegi diſcuſſores, nihil Sacramentorum Chriſti in manibus aut in veſtibus inuenerunt.* Hæc de S. Tharſicio. Aliud quoque exemplum maxime inſigne apud S. Ambroſium ſcriptum legitur in libro ſeu in oratione funebri de obitu Satyri fratris: poſt cuius laudes permultas, & ingentes quidem commemoratas, laudat ipſum ab innocentia & Chriſtiana pietate, atque obſeruantia erga Dei cultum. Qua in re dum miram, ſtabilemq. Satyri fiduciam erga ſanctiſsimum Euchariſtiæ Sacramentum prædicat, illum, qui in mare ſeſe deiecerat, à naufragio tandem liberatum narrat ob virtutem Sacramenti, quod ipſe in Orario, ab oratione dicto, pro ſtola, quam Oratores, ideſt Prædicatores, Alcuino, Rabano, & Beda teſtibus, geſtare ſolent; ligauit, ſuoq. collo ſtolam ipſam, ſeu faſciam oblongam inuoluit. Vniuerſam huiuſce rei hiſtoriam, etſi ſatis diffuſam,

Martyrol. Rom. 15. Aug. Surius to. 4. die 2. Aug. ſub finem.

De Oratione in lib. de diu. off. & de Ritibus Eccl. Steph. Duran. lib. 1. nu. 13. 14. Concil. Brac. 1. can. 27.

fuſam, pijs tamen auribus digniſsimam, hoc loco reci-
tare libet, à S. Ambroſio hiſce verbis contextam: *Quid igi-* Ambr. lib. de Obitu Satyri circa med. to. 4.
tur (inquit) *obſeruantiam eius erga Dei cultum prædicem? Qui
priusquam perfectioribus eſſet initiatus myſterijs (erat enim cathecu-
menus) in naufragio conſtitutus, cùm ea, qua veheretur, nauis ſcopulo-
ſo illiſa vado, & vrgentibus hinc atque inde fluctibus ſolueretur, non
mortem metuens, ſed ne vacuus myſterij exiret è vita, quos initiatos
eſſe cognouerat, ab his diuinum illud Fidelium Sacramentum popoſcit:
non vt curioſos oculos insereret arcanis, ſed vt fidei ſuæ conſequeretur
auxilium. Etenim ligari fecit in orario, & orarium inuoluit collo, at-
que ita ſe deiecit in mare non requirens de nauis compage reſoluta, ta-
bulam, cui supernatans iuuaretur, quoniam fidei ſolius arma quæſie-
rat. Itaque his ſe tectum atque munitum, ſatis credens, alia auxilia
non deſiderauit. Simul fortitudinem eius ſpectare licet, qui fatiſcen-
te remigio, non quaſi naufragus tabulam ſumpſerit, ſed quaſi fortis ex
ſeipſo adminiculum ſuæ virtutis aſſumpſerit. Nec deſeruit ſpes, nec
fefellit opinio. Denique primus ſeruatus ex vndis, & in portum ter-
renæ ſtationis euectus, Præſulem ſuum, cui ſe crediderat, recognouit:
ſtatimq. vbi etiam cæteros ſeruulos ſuos vel ipſe liberauit, vel liberatos
comperit, negligens facultatum, nec amiſſa deſiderans, Dei Eccleſiam
requiſiuit, vt ageret gratias liberatus, & myſteria æterna cognoſce-
ret, pronuncians, nullum referendæ gratiæ maius eſſe officium.*
Hucuſque ſanctus Ambroſius: ex cuius ſane verbis vel
omnes, vel maiori ex parte homines, in ipſo naufragio
conſiſtentes, ſacratiſsimum Chriſti corpus ſecum habuiſ-
ſe perſpicuum eſt. De ſanctiſsimo corpore, ac pretioſiſ-
ſimo Chriſti ſanguine in ipſa nauigatione aſportatis am-
pliſsimum extat teſtimonium apud Ioannem Diaconum Io. Diac.
in Vita Beati Gregorij Magni. Fideles enim, qui cum lib. 1. c. 33.
Maximiano Syracuſano Epiſcopo, iam iamq. naufragium
facturi videbantur, ſibimetipſis pacem præbentes, cor-
pus & ſanguinem Redemptoris acceperunt. Hæc ex Ioan-
ne Diacono.

Pro hac item re confirmanda ſubijciam, quod in Vitis Circa an.
Sanctorum apud Surium legitur de ſancto Birino Dorce- Dom. DC.
ſtrienſi Epiſcopo ab Honorio Papa in Britanniam ad præ- XXV.

dicandum miſſo. Is enim Birinus, vt inibi legitur, habebat pallam ſibi ab Honorio datam, ſuper quam Deo immaculatam Hoſtiam offerebat; in eaq. palla corpus Dominicum inuolutum, ſuſpenſumq. ad collum ſecum ſemper deferre, & in ſacrificio Miſſæ ſuper Altare ſanctum reponere ſolebat. Cum autem ad littus Britannici maris nauem conſcenſurus eſſet, rem diuinam facit, ſibi ſuiſq. Viaticum parans. Vrgente autem nauigandi opportunitate, ad nauem feſtinans, conſcendit: in alto tandem dum nauigaret, ſacratiſsimum Viaticum ſe ad littus reliquiſſe reminiſcitur. Hinc fide munitus & armatus, in mare deſcendit, & ad littus perueniens, quod reliquerat, recepit. Ad nauem deinde reuertitur, eamq. diuino iuſſu immobilem reperiens, iterum conſcendit, nulla penitus aquæ gutta in eius indumentis inuenta. Hæc ex Laurentio Surio de S. Birino 3. Decembris die.

Die 3. Decemb. to.6.

Illud denique ſilentio prætereundum non videtur, quod Ioannes Karolus Veranus in Hiſtorijs Brunduſij ad Q. Marium Conradum ſcribens, teſtatum reliquit de Federico Imperatore capto (vt ipſe vulgari ac ventoſa de captiuitate Imperatoris, eiuſdemq. in eam Ciuitatem appulſu, fama perſuaſus ait) à Turcarum Rege. Imperator namque, vt narrat Veranus, corpus Dominicum, ſacratiſsimam ſcilicet Hoſtiam, pro obſide dedit Turcarum Regi, donec pecuniam grandem, pro eo redimendo promiſſam, ad ipſum Regem detuliſſet. Imperator itaque, nummulis, quos nunc Turonenſes appellant, naui oppleta, ad Turcarum Regem in Aſiam redijt. Deinde obſide ſacroſancto redempto, cum retrocederet, Turri cuidam Brunduſinæ, nunc Caballi, ab equo, ſanctiſsimum Sacramentum deferendi gratia, illic ſumpto (vt infra dicetur) nuncupatæ, ventorum vi appulit, Corpuſq. Dominicum ex ea Turre ad maris littus ſita, in Vrbem equo aſportandum, loci diſtantia poſtulante, curauit.

Verani Hiſtoria.

Hinc

Hinc Brunduſij ad huius generis Hiſtoriam indicandam, mos ad hanc vſque diem obſeruatus, obtinuit, vt ſingulo quoque anno in Solemnitate Corporis Chriſti ſanctiſſimũ Sacramentum equo albo, necnon manſueto, ac pulcherrime phalerato per Ciuitatem deferatur. Quare Archiepiſcopus hac die ſacerdotalibus veſtibus, pluuialiq. interea indutus, taliq. equo inſidens, ſanctiſſimum Sacramentum, à duobus Acoluthis aſſidue incenſatum, in ſupplicatione ſeu proceſſione maxime ſolemni ſub vmbella, à ſex Canonicis delata, geſtare ſolet, duobus Ciuitatis primarijs, Gubernatore ſcilicet & regio Aſſeſſore, equi frænum tenentibus, equumq. ipſum ducentibus. Hæc ex Verano. Solemnitas corporis Chriſti Brunduſij.

Sunt qui de S. Ludouico Francorũ Rege hanc hiſtoriam intelligendam velint. Is enim Sanctus, quamuis ſub Innocentij IV. Pontificatu, Terræ Sanctæ recuperandæ cauſa in Syriam profectus fuiſſet, feliciterq. contra Sulthanũ dimicaſſet, capta Damiata, quam alij Heliopolim vocant; Alexandri tamen IV. tempore Damiatam repetens, in hoſtiũ copias incidit, belloq. ſuperatus, in eorumdem manus, carceri mancipatus, deuenit. Itaque poſt Damiatam redditã, poſt item pecuniam ad octo bizantiorum millia ſolutam, poſt captiuos Saracenos reſtitutos, ac tandem poſt quinquenniũ (quo in Syria, vt apud Surium legitur, permanſit) ſanctiſſimum Sacramentum ſecum deferens in Gallias remeauit, ſicut apud eumdem Surium videre eſt: nam in ſancti Ludouici vita à Gaufrido de Bello loco, eiuſdem Regis Confeſſario, conſcripta, hæc leguntur verba: *Cum ergo nauigarent, tertia nocte, nauis, quæ Regem habebat, bis tanta vi appulſa eſt ad rupem, vel terræ lingulam, vt nautæ & alij illico ſubmerſum iri putarent. Ea concuſſione excitati Sacerdotes, Clerici & ceteri, ſanctum Regem inuenerunt coram ſacroſancto Chriſti Corpore deuote orantem, omneſq. in ea fuere ſententia, mortis tam præſens diſcrimen, eius meritis & precibus ſe euaſiſſe.* Hæc ibi. Vtcumque igitur ſit, ſanctiſſimum Chriſti Corpus ab Imperatore, vel ſaltem à Rege in itinere ac nauigatione delatũ fuiſſe compertũ eſt.

[Margin: M. CC. XLIX. — M. CC. L. — M. CC. LV. — Surius in vita S. Ludouici to. 4. die 25. Aug.]

C Archie-

Beneuentani Archiep. priuilegium. Archiepiſcopus item Beneuentanus dum ſuã Diœceſim viſitaret, ſanctiſſimum Sacramentum publice ante ſe deferre ſolebat. Quæ ſane conſuetudo ad Pauli II. vſque tempora illic durauit, vt manuſcriptus Codex in Archiepiſcopio Beneuentano aſſeruatus teſtatur. Anno Dñi M.CCCC LXIV.

Huic ſane Ritui aliqua ex parte adſimile eſt, quod à Francorum Regibus obſeruari olim ſolebat: dum enim ad prælia proficiſcerẽtur, vt legitur apud Guillelmum Durandũ, & Gregorium Turonenſem, ſacras reliquias ſibi præferendas curabant, præſertim verò S. Martini cappam. A cappa illa, tentoriũ, intra quod cappa ipſa deferebatur, Cappella, non à pellibus (vt aiunt) caprarum, quas etiam capellas dicunt, vocitabatur: à Cappella vero Clerici, in quorum cuſtodia tentorium ipſum extabat, Cappellani nuncupabantur. Id genus deinde nomina apud Eccleſiaſticos Viros vſurpari cœperũt, atque ad hanc vſque diem Cappella pro Sacello; Cappellaniq. pro omnibus Sacerdotibus, necnon pro ijs, qui alicuius Cappellæ curam habent, paſſim vocitantur. Hæc obiter de vetuſto Francorum Ritu, quem antiquæ ſanctiſſimum Sacramentum in itinere deferendi conſuetudini aliqua ex parte congruentem inueni.

Guil. Dur. lib. 1. c. 10. nu. 8. Greg. Tur. lib. 6. hiſt. Franc. c. 17. Cappa vox Gallica eſt, pro Pluuiali, veſte Sacerdotali vſurpata.

Multa interea exempla ſeu teſtimonia de quotidiana Laicorum communione ſub vtraque ſpecie, necnon de paruulorum & infantium communione, deq. Euchariſtià manu item à Laicis ſumi, domumq. atque in itinere olim aſportari ſolita in medium afferre poſſem, ſed breuitatis gratia ſilentio prætermittenda cenſui, vt noſtrum inſtitutum tandem aliquando intimius aggrediamur. Hæc tamen in eam ſententiam ſcribenda mihi videbantur, vt laudabilem Chriſtifidelium primitiuæ Eccleſiæ religionem, ſeu deuotionem àc pietatem, maioremq. in ijſdem Fidelibus erga ſanctiſſimum Sacramentum venerationem ſiue maieſtatem (quod ad exteriorem actum pertinet) deſideratam ob oculos ponerem. Adde etiam, quòd priſca quotidianam, & Laicalem communionem manu ſumendi,

di, domumq. Euchariſtiam aſportandi conſuetudo, ſacratiſsimum Chriſti Corpus in itinere antiquitus deferendi Ritum ab omnibus indifferenter obſeruatum nobis inſinuat, ac facile perſuadet.

Quæ ſane omnia quamuis ſuadente religionis ac pietatatis ardore ob infidelium perſecutiones, Eccleſiarum occluſionem, miniſtrorum item ac rerum inopiam, vſu fuerint olim recepta; ad tanti tamen myſterij, & ſacroſanctæ Euchariſtiæ venerationem ac maieſtatem præſtandam à Catholica deinde Eccleſia fuerunt antiquata, vt in Concilio Rhotomagenſi videre licet, in quo decretum fuit, vt tempus in poſterum Euchariſtia à Laicis nuda manu non attingeretur, ſed à Sacerdote in os ſumentis immitteretur. In Toletano primo, Cæſarauguſtano, & Rhotomagenſi Concilijs fuit abrogata conſuetudo Euchariſtiam deferendi domum cum ceteris Ritibus ſacratiſsimæ rei nec maieſtatem, nec decentiam retinentibus, ſicuti etiam illa erat conſuetudo, quæ, cum corpus Dominicum à Laicis, ac tandem à pueris, & mulierculis ad ægrotos deferri olim permitteret, in Concilio deinde Rhemenſi fuit damnata, & omnino interdicta.

Concil. Rhotom. can. 1. & apud Brucard. lib. 3. c. 76.

Tolet. 1. can. 14. Cęſaraug. can. 3. & Rhotom. ibidem.

Rhemen. cap. 2. ex Burchard. lib. 5. c. 30.

Quamuis autem non ſolum Laicis, verumetiam Viris Eccleſiaſticis quibuſcumque, etiam Prælatis, iter conficientibus, ſacroſanctum Chriſti Corpus deferendi conſuetudo nunc ſit denegata, hanc tamen in Romano Pontifice, Chriſti Saluatoris noſtri Vicario, remanſiſſe videmus. Veteres enim, etiam ſummi Pontifices, tyrannidem Imperatorum formidantes, Euchariſtiæ ſacramentum ad pectus, vel à collo pendens in itinere faciundo aſportare occulte olim ſolebant. Nunc vero ſolus Romanus Pontifex; quippe qui ipſius Chriſti vicem gerit hiſce in terris, atque in rem ſacratiſsimam ſingularem venerationem ac maieſtatem præſtare poteſt, req. ipſa præſtat, iure ſuo hunc Ritum conſeruat, dum ſacroſanctum Chriſti

Corpus ante ſe longo in itinere publice atque honoriſicentiſsime geſtandum diligenter curat.

Cur vero iam inde à primitiua Eccleſia & Laici, & Viri Eccleſiaſtici omnes arbitratu ſuo in itinere conficiundo ſacratiſsimum Euchariſtiæ Sacramentum ſecum deferre conſueuerint, & ad hanc vſque diem Romani Pontifices ante ſe geſtandum curent, ſcitu ſane dignum videtur, vt præcipuus noſtri Commentarij ſcopus aut nodus explicetur: cuius rei explicationem à *Viatico*, nomine, quo venerandum Euchariſtiæ Sacramentum iam inde à ſanctis Apoſtolis vocitari conſueuit, & ad hanc vſque diem vocitari ſolet, exordiemur.

Viaticum quid ſit. Viaticum propriè cibus eſt, vel aliud quippiam, quod nos iter facientes pro victu noſtro nobiſcum deferre ſolemus, vt vox ipſa præſeferre videtur. Quæ plane vox ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento aptiſſima, & maximè accommoda eſt, quia ſacratiſſimum Chriſti Corpus, in Sacramento ſub ſpecie panis mirabiliter occultatum, eſt vere cibus ſpiritualis, ſine quo anima ſpiritualiter viuere haudquaquam poteſt.

Hinc ſacratiſſimo hoc cibo, veluti Viatico, Chriſtifideles & nutriuntur & ad ambulandum per viam ſpiritualem ad montem vſque Sion cæleſtem roborantur. Propterea S. Paulus, ad Hebræos ſcribens, ſacroſanctam Euchariſtiam appoſitè viam appellat, dum eam tanquam Viaticum contemplatur dicens: *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in ſanguine Chriſti, quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, ideſt carnem ſuam, & Sacerdotem magnum ſuper domum Dei*, &c. Quem locum Turrianus ex Liturgia ſancti Iacobi Apoſtoli, atque ex Theodoreto, de Euchariſtia interpretatur hunc in modum: *Illud præterea obſeruatione dignum eſt, quàm apposite ad vim, quam habet ſancta Euchariſtia, verbo viæ Paulus vſus eſt hic, cum Euchariſtiam vocat viam. Vnde antiqui Patres Græcè* ἐφόδιον, *Latinè*

S. Paulus ad Hebr. cap. 10.

Turr. lib. 2. de Sacr. Euchar. cap. 10.

Via-

Viaticum vocare conſueuerunt, quòd hoc cibo nutriamur; & roboremur ad ambulandam viam ſpiritualem vſque ad Montem Sion cæleſtem. Hæc Turrianus. Eodem nomine nuncupatur Euchariſtia in prima Nicæna Synodo, dum agitur de excommunicatis ab hoc mundo exeuntibus, quibus tanquam ab hoc ſæculo ad aliud, vt ſic dixerim, itinerantibus ſeu decedentibus, Viaticum, ideſt Euchariſtiam pro itinere faciundo dari decernit in hæc verba: *De his vero, qui recedunt ex corpore, antiquæ legis regula obſeruabitur etiam nunc, ita, vt ſi forte quis recedat ex corpore, neceſſario vitæ ſuæ Viatico non defraudetur.* Quo in loco, aut Canone Græce exarato, Sancta Synodus non immeritò Euchariſtiam Ἐφόδιον, Latinè verò *Viaticum* appellat; atque ex hoc ſæculo decedentibus non ſine magna conſideratione idipſum neceſſarium eſſe ait. Aurelianenſe item Concilium in eamdē ferè ſententiam de ſpirituali Viatico ex hac vita migrantibus dando ait: *Si quis, pœnitentiæ benedictionē ſuſcepta, ad ſæcularem habitum, militiamq. reuerti præſumpſerit; excommunicatione plectatur, Viatico conceſſo ad exitum.* Hucuſque Concilium. Synodus Turonenſis apud Burchardum ait: *Omnis Presbyter habeat pixidem, aut vas tanto Sacramento dignum, vbi Corpus Domini diligenter recondatur ad Viaticum recedentibus à ſæculo.* Iure igitur hoc vnum Sacramentum dictum eſt Viaticum, quia Euchariſtia, quæ gratiarum actio interpretatur, eſt cibus itinerarius & corporum & animorum, non ſolum in huiuſce vitæ via, in qua poſt dicti Viatici manducationem plerique ſine alio cibo diutiſſime vixerunt, vt de Erone ac de Ioanne Anachoreta apud Palladium; necnon de Simeone apud Theodoretum, deq. item alijs, vt Durantus refert; ſed maxime in illo etiam formidoloſo itinere, cum ex vinculis corporis, tanquam è carcere in aliud ſæculum euolamus. Quo præſertim tempore hic cibus adhibendus eſt, vt vires animi reficiantur ac roborentur, dum nos in agone conſtituti, cum potentiſſimis ac fraudulentiſſimis humani generis hoſtibus decertaturi ſumus.

Nicæna Syn. 1. can. 11. & 26. q. 6. De his vero, qui.

Aurelian. 3. can. 19.

Syn. Turon. c. 4. lib. 5. Decr. c. 9.

Durant. de Ritib. lib. 2. cap. 55. nu. 26.

Palladius. Theodor.

Clem. l. 1. Strom. ſub init.

Io. Chryſ. lib. 6. de Sacerdot. to. 5.

Paulin. in Vita S. Ambroſ. non procul à fine.

† Gregor. Magn. homil. 40. in Euang. & li. 4. Dial. c. 15. to. 3.

† Niceph. lib. 13. c. 37. Eccl. hiſt.

Euſeb. ex Dion. Alexan. c. 36. & 38. l. 6. hiſt. Eccl.

Paul. Diac.

Beda hiſt. Anglic. l. 4. cap. 14. to. 3.

Clemens Alexandrinus, qui floruit anno ſalutis CC. vſus eſt hac voce in lib. 1. Stromatum dicens: *Qui autem in verbis veritatis germanè & ſincerè ſunt educati, accepto vitæ æternæ Viatico, ſublimes in cælo feruntur*. Hucuſque Clemens. Qui ergo tam venerandum Viaticum ex hac vita migraturi, pure ac ſanctè ſuſcipiunt, ab Angelis bonis, eorum animas ſatellitum more ſtipantibus, rectà in cælum abducuntur, ſicut Ioan. Chryſoſtomus à ſanctiſſimo viro, qui diuino id beneficio viderat, ſe audiuiſſe teſtatur. Hinc ſtudioſe morituros hoc pretioſum Viaticum ſibi ſubminiſtrari diligenter curaſſe, in ſanctorum Patrum, aliorumq. Auctorum monumentis ſcriptum inueni. S. Paulinus in Vita S. Ambroſij de eo morituro ait: *Honoratus, Sacerdos Vercellenſis Eccleſiæ, cum in ſuperiore ædis parte ſe ad quieſcendum compoſuiſſet, tertiò vocem vocantis ſe audiuit, dicentiſq. ſibi: Surge & feſtina, quia modo eſt receſſurus. Qui deſcendens, obtulit Sancto Domini corpus: quod vbi accepit, emiſit ſpiritum, bonum Viaticum ſecum ferens*. Hæc Paulinus, qui per Viaticum ſacroſanctam Euchariſtiam intelligi voluit.

Beatus Gregorius † Magnus ſanctam Romulam morituram, ſacratiſſimum Chriſti Corpus ſub nomine Viatici ſtudioſe petijſſe & accepiſſe teſtatur. † Nicephorus ſancto Ioanni Chryſoſtomo morituro, & nocte oranti, Viaticumq. petenti, ſanctum Petrum & ſanctum Ioannem Apoſtolos apparuiſſe, eumq. cæleſti, & ineffabili eſca pauiſſe ſcribit. Prætereo, de Serapione exemplum apud Euſebium; de Maria Aegyptiaca, ſanctiſſima femina, apud Paulum Diaconum; deq. Puero ægrotante apud venerabilem Bedam; ſilentioq. prætermitto alias item hiſtorias pertinentes ad eos, qui tam venerandum Sacramentum vel ſub Viatici nomine in articulo mortis conſtituti, ſtudioſe poſtularunt; vel ſaluberrimam & infinitam eius virtutem in hac vita experti ſunt; præſertim vero Gorgonia Gregorij Nazianzeni ſoror, quæ, deſperatis iam omnibus Medicorum auxilijs, ad mortalium omnium

Medicum,

Medicum, ſacratiſſimum ſcilicet Viaticum in Eccleſia aſſeruatum intempeſta nocte confugiens, morbo protinus, & diuinitus quidem; hoc eſt, expreſſo Dei miraculo, ſe liberatam ſenſit: Euchariſtiæ namque Sacramentum iure ac paſſim Viaticum appellari, morituroſq. ſtudioſe idipſum Viaticum poſtulaſſe, atque ex eodem, corpori etiam humano ſanitatem redditam eſſe, oſtendiſſe hoc loco ſat eſt. Greg. Nazian. in funebri oratione 11. de laudib. Gorgoniæ ſororis ſuæ to. 1.

Cum autem auguſtiſſimum Viaticum hominibus quibuſcumque in mortis articulo conſtitutis neceſſarium ſit, vt ſancta Synodus Nicæna profitetur; ſcitè olim ſanè, ac ſapienter factum fuit, vt omnes tam Laici, quàm viri Eccleſiaſtici, mortis memores, Viaticum, ex hac vita migrantibus neceſſarium, ſecum in itinere conficiundo deferrent; ne, ſi eis tunc mori contingeret, in extremo præſentis vitæ curſu, in vltimo videlicet certamine, atque in tam periculoſo itinere, Viatico illo tam pretioſo, tamq. præſentaneo priuarentur. Sed ad maiorem erga ſanctiſſimum Chriſti Corpus venerationem ac maieſtatem, vti iam diximus, retinendam; huius generis conſuetudo, ceteris nunc iter facientibus denegata, in ſolo Romano Pontifice conſeruatur, qui non niſi pro Viatico Euchariſtiæ Sacramentum, longo in itinere iam inde à naſcentis Eccleſiæ primordijs priuatim ab omnibus fere aſportari conſuetum, ante ſe deferendum curat; vt, ſi occaſio ſeſe offerret, promptum & paratum ſibi habere queat. Sanctiſſimum namque Sacramentum pro Viatico non niſi in mortis articulo conſtitutis dari olim ſolebat, ſicut etiam præſens datur in tempus: ceteris vero temporibus pro Viatico dari non ſolet, ſed pro ſimplici communione, quæ huius generis nomen, *Viaticum* ſcilicet, ab itinere ſiue à via dictum, non retinet. Euidentiſſimum huiuſce veritatis argumentum eſt diuerſa Euchariſtiam tradendi forma: pro quotidiana enim communione dari conſueta dicitur:

Viaticum neceſſariũ ex Nicæna Syn. can. 11.

Cur Viaticum in itinere nunc non deferatur, Romano Pontifice excepto.

De Viatico & Euchariſtia conſideratio.

Corpus

Euchariſtiam & Viaticum tradendi formæ. *Corpus Domini Noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam. Amen.* Pro Viatico autem: *Accipe Viaticum corporis Domini Noſtri Ieſu Chriſti, qui cuſtodiat te ab hoſte maligno, & perducat in vitam æternam. Amen.* Per primam communicandi formam, præſentis vitæ cuſtodia in ordine ad vitam æternam explicatur: Per ſecundam vero, & cuſtodiam & ad eamdem æternam vitam ducatum & euectionẽ Sacerdos ægroto ex hac vita deceſſuro precatur. Qui ſane ducatus tacitum quemdam animæ, ad finem vſque huiuſce vitæ, tranſitum, vel tacitam quamdam ex hac terreſtri domo, ſiue ex humani corporis ergaſtulo euectionem, & viam ad cæleſtem Patriam non obſcure inſinuat.

Vtraque tamen ſanctiſſimæ Euchariſtiæ perceptio, Communio appellatur; quia, vt ſanctus Iſidorus Peluſiota ad Soranum Comitem ſcribens, ait, *Nobis coniunctionem cum Deo conciliat, noſq. regni ipſius conſortes ac participes reddit*. Iſid. lib. 1. ep. 228. Hac de re in noſtro de ſolemni Romani Pontificis Miſſa Commentario fuſius locuti ſumus; nunc breuiter hæc dicta ſint, vt ad noſtrum de ſanctiſſimo Viatico ſermonem reuertamur. Huc item ſpectare videtur ſanctiſſima Euchariſtia non ſolum in Eccleſijs parochialibus, verum etiam in cunctis Religioſorum ac Monialium Eccleſijs aſſeruata. Sanctiſſimum namque Chriſti Corpus perpetuò in pixide pro Viatico infirmorum aſſeruatur, ſicut Concilia faciendum eſſe decreuerunt. Idem obſeruatur apud Moſcouitas, vt ſcribit Surius in Commentario rerum in orbe geſtarum dicens: *Pro ægrotis conſecrant Euchariſtiam in die cænæ Domini, ſeruantq. toto anno.* In hunc denique vſum Euchariſtia apud Græcos toto anno conſeruatur.

Concil. Tur. c. 4. apud Burchard. lib. 5. c. 9. Trident. ſeſſ. 13. c. 6. & can. 7. &c.

Viaticum Papæ perpetuo Romæ aſſeruatur. Adde etiam pro hac veritate comprobanda & confirmanda, quòd Romæ in Cappella Pontificia, quæ Sixtina vocitatur, ſacroſancta Euchariſtia pro Romani Pontificis Viatico die noctuq. aſſeruatur, de ſeptimo in ſeptimum diem

diem iuxtà † Conciliorum conſtitutiones mutata; illa ſci- † Turon. & Aurel. apud Burchard. lib. 5. cap. 9. & 12.
licet à Presbytero quotidie illic celebrante ſumpta; alia, quæ eodem die conſecrata eſt, in eius locum ſubrogata. Iſtuc item ipſum Romæ vel ad Sanctum Marcum, vel in ſacra duodecim Apoſtolorum Aede, ſiue in Oratorio ſancti Marcelli ad Collis Quirinalis radices, quando ſummus Pontifex æſtiuo tempore, dicto in Colle (quem nunc à duobus equis marmoreis eo in Colle ſitis, Montem equorum ſeu Caballum vocant) æſtiuandi gratia commoratur, fieri ſolet, etiamſi in Vaticano à Baſilica ſancti Petri, & in Monte Quirinali ab Eccleſijs, Palatio fere annexis, Viaticum deſumi queat. Itaque ſi in Vrbe, vbi tam facile ſacroſanctum Viaticum ſingulo pene horæ momento haberi poteſt, ipſum tamen in Cappella Apoſtolici Palatij Sixtina & alibi pro Romano Pontifice perpetuò aſſeruatur, mirum nemini videri debet, ſi Romanus Pontifex ante ſe in itinere ſanctiſſimum Sacramentum deferendum curet. Veritatis comprobatio, & confirmatio.

Dicat autem hoc loco aliquis: Si ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum pro Summi Pontificis Viatico in itinere aſportari ſolet; cur Viaticum eidem Pontifici in eodem Comitatu non præfertur, ſed vnius diei itinere ipſum præcedit? Dubitatio.

Huic dubitationi ſatisfieri poſſe puto, ſi ad incommoda indecentiſſima euitanda, id factum eſſe dicatur. Summi nanque Pontifices in eodem Comitatu ſanctiſsimum Chriſti Corpus ſubſequi conſueuerunt: aliqui tamen conſiderantes, indecentiſſimum eſſe, vt per ſiluas, nemora, & loca horrida, interdumq. fere inuia, per quæ iter agentes tranſire aliquando contingit, tantum Sacramentum tranſueheretur; hanc ob rem, & propter alias item cauſas iuſſerunt, vt Sacrarij Pontificij Præfectus, cui ex officio cura Societatis ſanctiſsimi Sacramenti demandatur, cum honeſtiſsimo & ampliſsimo Comitatu ſacro- Solutio dubitationis.

ſanctum Chriſti corpus itinere vnius diei, & quidem breuiſsimo, ante Romanum Pontificem Euchariſtiam deportandam curaret: Sin ſecus, abſque ſacratiſsimi Corporis, necnon Summi Pontificis indignitate multa incommoda euitari haudquaquam poſſent. Hinc factum fuit, vt ſacroſanctum Viaticum eo, quem explicauimus, modo, ſanctiſsimum D. N. Papam in itinere faciundo præcedat.

Aliquo in loco immorandi occaſio Societatis ſanctiſſimi Sacramenti.

Siquando autem eueniret, vt ſanctiſsimus D. N. aliquot dies alicubi vellet commorari, Apoſtolici Palatij Sacriſta, hac de re per Curſorem Tabellarium dedita opera miſſum certior factus, cum vniuerſo ſanctiſsimi Sacramenti Comitatu non procul à Sanctiſsimo Domino expectat, donec de diſceſſu deliberetur.

Si vero item Papa ſolemniter, hoc eſt cum apparatu Ciuitatem aliquam eſſet ingreſſurus, in Eccleſia ſuburbana, mœnijs videlicet illius loci vicina, ſanctiſsimum Sacramentum ſtatuitur, & ſuper Altare decentiſsime ornato collocatur, eoq. in loco Sanctiſsimus D.N. Papa expectatur, vt inde in Ciuitatem ad Eccleſiam vſque Cathedralem cum ſanctiſsimo Sacramento ipſum præcedenté, ſolemni pompa proficiſcatur, vt fuſius dicemus, cum de ſolemni Clementis VIII. in Ferrariam ingreſſu loquemur. Hucuſque oſtendiſſe ſat eſt, cur ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum ante Romanum Pontificem, longum iter conficientem, deferatur. Nunc reliquum eſt, vt Romani Pontifices recenſeantur, quos, iter facientes, ſacratiſsimum Chriſti Corpus pro Viatico ante ſe deferendum curaſſe, inueni.

COM-

COMMENTARII
PARS SECVNDA

De Romanis Pontificibus, qui in itinere conficiundo ſacroſanctum Chriſti Corpus pro Viatico ante ſe deferendum curarunt: deq. itinerum rationibus aut cauſis, quæ ipſos ad iter faciendum mouerunt.

OMNES fere iam inde à primitiua Eccleſia tam Laicos, quàm Eccleſiaſticos Viros longa plane ſæculorum ſerie ſacroſanctum Chriſti Corpus in itinere conficiundo ſecum pro Viatico aſportaſſe in prima noſtri Commentarij Parte demonſtrauimus: id quod ab omnibus item Romanis Pontificibus obſeruatum, dicas oportet, etiamſi de antiquioribus mentionem apud Hiſtoricos, præſertim vero in Vitis ſummorum Pontificum hac de re factam non inueniamus: propterea quòd antiquiores Pontifices longo luſtrorum ordine ſacroſanctum Viaticum nonniſi ad pectus, vel à collo pendens dictis iam de cauſis more Laicorum, ceterorumq. Chriſtifidelium ſecum deferre ſolebant, ſicut etiamnum Sacerdotes & Prælati Græci, non autem Laici, ob vrgentem faciunt neceſsitatem. Italia deinde Tyrannorum perſecutionibus, exterarumq. Nationum incurſionibus tandem aliquando liberata, ſuiſq. viribus cum Pontificia maieſtate receptis, Romani Pontifices ſacratiſsimum Chriſti Corpus pro Via-

Italia perſecutionibus, & incurſionibus

liberata, Pontificia maieſtate recepta. tico, longo in itinere conficiundo; ſolemni pompa, nobiliſsimo videlicet apparatu, quem in Tertia noſtri Commentarij parte fuſiſsime deſcribemus, paucis ab hinc ſæculis, vel ducentis ab hinc plus minuſve annis ante ſe aſportandum curarunt. Quamuis autem ſolemnis Euchariſtiam pro Viatico ante Summum Pontificem iter longum conficientem geſtandi Ritus multis ab hinc ſæculis à Romanis Pontificibus fuerit vſu receptus; hunc

Diariorũ carentia. tamen Ritum cum huius generis apparatu ob defectum, vel, vt ita dixerim, carentiam Diariorum, quæ à ſacra-

6 rum cæremoniarum Magiſtris fieri ſolent, nonniſi ducentis ab hinc circiter annis paſsim obſeruatum inueni.

Multos ex Romanis Pontificibus tam antiquioribus, quàm recentioribus ab Vrbe Roma diſceſsiſſe, variaq. Italiæ, extraq. tandem Italiæ loca vrgentiſsimis de cauſis peragraſſe narrant Hiſtorici. Num autem omnes pro Viatico ſanctiſsimum Euchariſtiæ Sacramentum occulte vel palam, ideſt publicè vel priuatim ſecum aſportàrint, non ſatis conſtat. Eccleſiaſtici nanque Ritus non ab Hiſtoricis, vti diximus, ſed à Magiſtris cæremoniarum in Diarijs vel Itinerarijs ſcribi ſolent.

Inter Romanos Pontifices, quos longum iter feciſſe inuenio, ſacroſanctumq. Viaticum ipſo in itinere faciundo ſecum detuliſſe credo, Stephanus eſt, huius nominis III. & IV.

Stephanus nanque III. dictus II. contra Aiſtulphum,

Stephanus III. circa ann.Dom. 753. qui totam fere Italiam bello vexabat, auxilium à Pipino Franciæ Rege ſumere cupiens, in Galliam profectus eſt. Hinc Stephano iam fines Regni Franciæ attingenti, Karolus Pipini filius, cui poſtea à rerum geſtarum magnitudine Magno cognomentum fuit, ad centeſimum lapidem honoris cauſa obuiam proceſsit. Idem fecit Pipinus

Platina vbi ſup. Rex, tertio ab Vrbe lapide, qui (teſte Platina) ex equo deſiliens, & pedes ſanctiſsimi Viri exoſculatus, à fræno

equi,

equi, quo Summus Pontifex vehebatur, ipſe Rex pedeſter nunquam diſceſſit, donec eum in Vrbem, & in cubiculum, ipſi præparatum, collocauit.

Stephanus V. dictus IV. tertio ſui Pontificatus menſe in Gallias ad Ludouicum Imperatorem, cognomento Pium, pro ſeditione atque Campulana (vt aiunt) coniuratione vitanda ſeſe contulit. Imperator itaque nuncio de aduentu Summi Pontificis allato, ei ſtatim honeſtiſſimum quemque, maxime vero Theodulphum Aurelianorum Epiſcopum cum Clero, & maxima Populi parte obuiam miſit: ipſe vero ad primum lapidem prodiens, Summum Pontificem cum vidiſſet, ex equo deſilijt, eumq. data, acceptaq. ſalutatione, maxima cum veneratione in Vrbem vſque comitatus eſt, præuio Clero, Hymnum Sancti Ambroſij, ac B. Patris Auguſtini præcinente, ſæpeq. repetente. Stephanus IV. circa ann. Dom. 816.

Romanos Pontifices hoſce ambos longis in itineribus vel publice, vel ſaltem priuatim, ad pectus videlicet, ſacroſanctum Viaticum ſecum aſportaſſe ratio perſuadet: quoniam ſecundo ſaltem modo ab antiquioribus Pontificibus iam inde ab naſcentis Eccleſiæ primordio, vti etiam de Laicis iam demonſtratum eſt; à recentioribus autem primo modo ſanctiſſimum Sacramentum pro Viatico delatum eſſe conſtat, vt infra aperte oſtendemus.

Iſtuc ipſum longo in itinere factum eſſe altero iſtorum modorum dicas neceſſe eſt, à Gregorio VII. totius Eccleſiaſticæ libertatis Aſſertore, qui magnam Italiæ partem in rebus turbulentiſſimis peragrauit.

Idem interea ab Vrbano II. Paſchale II. Gelaſio II. & Alexandro III. Summis Pontificibus, qui ad Chriſtianam Rempublicam reformandam & augendam, in Galliam ſeſe contulerunt, factum eſſe dicas oportet. Vrb. Paſc. Gelaſ. Ab ann. Dom. 1088. ad ann. vſque 1119.

Quamuis autem Alexander huius nominis III. per varias Italiæ partes & in Galliam vſque ad ſchiſma euellen- Alex. III. circa ann. Dom. 1175

dum,

dum, pacemq. conciliandam vltro citroq. curſando ſacroſanctum Viaticum ſecum palam detuliſſe non legatur; illud tamen vel ſaltem ad pectus vel ad collum pendens clam ab eo delatum fuiſſe credendum eſt, propterea quòd vel nauigauit, vel tanquam profugus huc & illuc curſitauit, dum Federici Imperatoris rabiem fugiens Venetias ſeſe tandem recepit, & in Monaſterium Canonicorum Regularium humillimam vitam ducens, & incognitus ſeſe abdidit, vt Venetijs ſupra eorumdem Canonicorum Eccleſiæ Portam Inſcriptio marmore inciſa innuit in hanc verborum formam: *Alexander III. P. M. Federicia rabie profugus, has ſacras Regularium Aedes pro munere receptæ hoſpitalitatis inexhauſto Indulgentiarum theſauro perpetuo ditauit*. Hucuſque Inſcriptio. Eadem hiſtoria per pictoriam artem in Venetæ Reipublicæ Aula, quam dicunt Auream, necnon Romæ in Regia Vaticani Palatij Aula repræſentatur, & hac Inſcriptione illuſtratur: *Alex. Papa III. Friderici Imp. iram & impetum fugiens, abdidit ſe Venetias; cognitum, & à Senatu perbonorifice ſuſceptum, Ottone Imp. Filio nauali prælio à Venetis victo, captoq. Fridericus, pace facta, ſupplex adorat, eidem & obedientiam pollicitus. Ita Pontifici ſua dignitas Venetæ Reip. beneficio reſtituta. M. C. LXXVII.* Hæc ibi. His igitur, Pag. 17. alijſq. de cauſis, quas nuper enarrauimus, ſacratiſſimum Viaticum ab Alexandro in itinere publice aſportatum fuiſſe non legitur; priuatim tamen delatum inficias ire non auderem.

Immo quotquot fuere vnquam illi, qui in longam ſeſe dederunt viam, omnes idem factitaſſe, vno videlicet, aut altero modorum nuper enarrato, ſanctiſſimum Sacramentum pro Viatico ſecum detuliſſe credo, quin valde aſſeueranter, omni ſcilicet aſſeueratione affirmare non vereor. Quos tamen Romanos Pontifices ex recentioribus ſacroſanctum Viaticum longo in itinere ante ſe publice aſportandum curaſſe inuenimus, hoc ſubijciemus loco.

Gre-

Gregorius XI. dum Apoſtolicam Sedem ex Auenione Greg.XI.
Romam reportaret, Euchariſtiæ Sacramentum ſecum pu- ann.Dom.
blice detuliſſe non legitur, etſi alio in itinere id ab eo 1375.
aſportatum fuiſſe inueni, vt infra videre licet: is enim Ex ſumma
Gregorius Anno Domini M. CCC. LXXVI. ſui vero Concil.
Pontificatus VI. vel ſi Platinæ credimus VII. Annoq. (vt 1305.
ait Platina) LXX. poſt Curiæ Romanæ ab Vrbe in Gal- Ex ſumma
liam diſceſſum Romam ingreſſus eſt. Petrus Amelius Cócil. 74.
Alectenſis ex Auguſtinianorum Familia in Narbonenſi Petrus A-
Gallia, Epiſcopus Senogalliæ, tum Archiepiſcopus Ta- melius A-
rentinus, mox Patriarcha Gradenſis, ad extremum Ale- poſtolici
xandrinus, & Adminiſtrator Aquenſis; ſedentibuſq. Vr- Palatij Sa
bano V. Gregorio XI. Vrbano VI. & Bonifacio IX. A- criſta.
poſtolici Palatij Sacriſta, Itinerarium maritimum, ſeu
totam nauigationem ex Auenione Romam vſque, Idi-
bus Septembris, hoc eſt, die 13. eiuſdem menſis cœ-
ptam, diligenter conſcripſit; in ea tamen nauigatione M. CCC.
nulla vnquam de ſacratiſſima Hoſtia fit mentio, vel quia LXXV.die
Summus Pontifex eam ad pectus priuatim, vt Laici, alijq. 13.Septéb.
omnes antiquitus facere ſolebant, ſecum detulit; vel
quia ſanctiſsimum Chriſti Corpus in ipſa nauigatione
deferendi conſuetudo in deſuetudinem iam abire cœ-
perat, etiamſi à Clemente deinde VII. inter nauigan-
dum fuerit aſportatum, vt ſuo loco dicetur. Cum au-
tem idem Gregorius è Corytho, ſeu Corneto ad Oſtiam
Tiberina nauigando tandem perueniſſet, ad Baſilicam
Sancti Pauli extra Vrbis mœnia acceſsit, indeq. xv. Ka- M. CCC.
lendas Februarij, hoc eſt, 18. Ianuarij die, Cathedræ Ro- LXXVI.
manæ S. Petri dicata, tanto apparatu, tantaq. Romano- die 18. Ia-
rum omnium, vniuerſæq. Italiæ lætitia Romam ingreſ- nuar.
ſus eſt, quanta verbis explicari nunquam poſſet; nul-
lam tamen in eodem Itinerario mentionem de ſacratiſ-
ſima Euchariſtia ab ipſo Sacriſta tot nauigationis vni-
uerſæ minutias explicante, factam eſſe inueni. Hinc
ſan-

ſanctiſsimum Sacramentum in itinere publice non aſportatum, Romano Pontifice Ciuitates ſolemniter ingrediente, publice olim deferri non ſolere, non ſolum exemplum nuper enarratum indicat, ſed ratio item ipſa perſuadet: propterea quòd pro ipſo tantum Viatico à Romanis Pontificibus, necnon ab omnibus viris Eccleſiaſticis, ac item Laicis in itinere ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum antiquitus deferri conſueuit, vti in prima Commentarij noſtri Parte demonſtratum eſt. Siqui vero aliter ætate noſtra fecerint, id conſilio illorum, qui huiuſce Ritus cauſam meditati non ſunt, factum eſſe dicas oportet, ſicut Bononiæ in ſolemni Clementis VII. & Karoli V. equitatione per Ciuitatem factum fuit, vbi primum Imperator ſummi Pontificis manu coronatus fuit, vt infra videre eſt. Huic item exemplo adſimile eſt illud alterum, quod in ſolemniſsima Romanorum Pontificum equitatione olim obſeruabatur, dum Romæ ſummus Pontifex coronatus, è Vaticano ad S. Ioannem in Laterano ad poſſeſsionem capiendam ſplendidiſsima proficiſcitur pompa. Id quod admiſſum fuiſſe ab ijs cenſeo, qui non pro Viatico, ſed ad ſolam maieſtatem Pontificiam repræſentandam ſanctiſſimum Sacramentum longo in itinere aſportati ſolere opinati ſunt. Nunc autem geſtatio ſanctiſsimi Sacramenti in ſolemni per Ciuitatem equitatu iam diu antiquata in deſuetudinem abijt, vel quia multis ab hinc annis, vt aiunt, equitatio ſine paramentis Eccleſiaſticis, minusq. proinde ſolemnis fieri ſolet: vel quia in huiuſmodi equitatione id ita, re magis perſpecta, faciendum videtur: præcelſum nanque ac venerabile Sacramentum, præter ſacroſanctum Viaticum à Romanis Pontificibus in itinere, & à Parochis ad ægrotos pie ac religioſe aſportari conſuetum; ſingulis annis per publicas Ciuitatum, & Oppidorum, ceterorumq. locorum vias in feſto ſacratiſſimi

Karoli V. coronatio

Lib. Cærem. 1. tit. 2. c. 16. & tit. 5. c. 26.

Ritus antiquatus.

Corporis

Corporis Chriſti die, ſingulari veneratione ac ſolemnitate, vt ſancta Synodus Tridentina inquit, in proceſſionibus circumferri ſolet, ac debet. Quòd igitur ſanctiſsimum Sacramentum ſuper Aſturconem in ſolemni per Ciuitatem equitatione ad ipſam maieſtatem Pontificiam inſinuandam deferre non oporteat, inuictum ex eo argumentum colligi poteſt, quòd in tam ſolemni, hoc eſt, tam ſplendida & ſumptuoſa Gregorij XI. equitatione, dum idem Pontifex Vrbem ingrederetur, ſacratiſsima Hoſtia in itinere ob nauigationem non aſportata, publice ſaltem ac ſolemniter per Ciuitatem delata non fuit.

Concil. Trid. ſeſſ. 13. c.5. & can.6. Clemen. de reliq. & ven. ſanct. Tit.16.

Quando autem idem Gregorius ab Vrbe Roma Anagniam profectus eſt; è Baſilica Sancti Petri ad Sanctum Ioannem in Laterano iuit, ibiq. rem ſacram fecit, Hoſtiamq. vnam conſecratam, ante ſe in itinere deferendam, ſuis manibus in pixide aſſeruauit, vt Petrus Amelius Apoſtolici Palatij olim Sacriſta ſcribit dicens: *Reſeruata Euchariſtia, repoſitaq. per ſuas manus ſacratiſsimas in Cuſtodia.* Et infra: *Primo mane Iunij antelucanum, Corpus Chriſti omnibus viam patefecit.* Hæc Petrus Amelius de ſacratiſsima Hoſtia in itinere à Gregorio delata.

Greg. XI. ſacratiſſimam Hoſtiam ante ſe in itinere deferendam curauit, circa ann. Dom. 1376

Si itaque in tam breui itinere auguſtiſsimum Chriſti Corpus delatum fuit; iſtuc ipſum longo in itinere à ceteris Romanis Pontificibus, qui Gregorium XI. præceſſerunt, factitatum dicas licet, quamuis de hac ſanctiſſimi Sacramenti geſtatione dictis iam de cauſis in omnium ſummorum Pontificum itineribus mentio inueniri non potuerit.

Pag. 27. & 28.

Hunc interea Ritum inueni obſeruatum in illo etiam tam lacrymabili, tamq. deteſtando ſchiſmate, quo tandiu Catholica Eccleſia laborauit, hoc eſt ab Anno Domini M. CCC. LXXVIII. poſt obitum Gregorij XI. qui Pontificiam Sedem ex Auenione Romam reportauit, ad Concilium vſque Conſtantienſe 1417. Hoc ſane tempore

M. CCC. LXXVIII.

Ex Cōcil. Conſtantienſi, & ſumma Concil.

tres in ſchiſmate deferebantur Pontifices, Ioannes videlicet XXIII. Balthaſſar Coſſa Neapolitanus antea vocatus; Gregorius XII. Angelus Venetus antea nuncupatus, ex Familia Patritia Coraria ortus; & Petrus de Luna, Benedictus XIII. dictus. Is enim genere Cathalanus ex ampliſsima natus Familia, mortuo Clemente VII. adulterino, quem, Cardinalem Gebennenſem vocitatum, Galli in Pontificem elegerunt, Vrbano VI. Pontifice iam legitime creato, Romanus Pontifex à ſchiſmaticis quibuſdam Auenione nominatur:

Circa ann. Dom. 1407

vbi dum ipſe Benedictus Pontificiam auctoritatem exercere conaretur, idq. ab aliquot Nationibus, necnon à multis Principibus Viris, & ab omnibus denique bonis permoleſte ferri videret, à Concilioq. tandem ſchiſmaticus & Antipapa declaratus, ad concitatam ſibi iram mitigandam, Karoliq. VI. Galliarum Regis gratiam ſibi conciliandam, eidem Regi ius Decimæ de Sacerdotibus cogendæ,

Paul. Aemyl. lib. 10. de rebus geſtis Francorū.

vt Paulus Aemylius de rebus geſtis Francorum ait, in annum dedit ſummis hominum querimonijs & expoſtulationibus, Benedictiq. nomine in dies magis inuiſo. Cum autem ijs, qui eius ſectam ſequerentur, interdictum fuiſſet iure vectigalium, reddituumq. Eccleſiaſticorum, cum ſtatim deſeruerunt omnes. Qua ex re Benedictus ignominiam ſibi imminentem metuens, diſceſſumq. vel potius fugam meditatus, in Cathaloniam redijt. Vt autem Pontificiam maieſtatem, quam miris artibus affectabat, repræſentaret; vel timore perculſus, impetum hominum in itinere ſibi inſtantem coercere ac reprimere poſſet, ſacratiſsimum Chriſti Corpus ante ſe aſportandum curauit, Paulo Aemylio teſte, qui loco ſuperius laudato, hac de re

Lib. 10. de reb. geſtis Francorū.

ita inquit: *Metu, ignominiaq. permotus* (Petrus videlicet de Luna) *ne à quoquam violaretur, Sacroſanctum Domini Corpus præſeferens, in Cathaloniam ad natales ſuos, Tarraconenſesq. conceſsit.* Hæc ex Aemilio.

Huius

Huius generis exemplum quamuis nec verum Pontificem, nec propriam pretioſiſsimi Viatici geſtationem omnino referre videatur, ſicut ex Pauli Aemilij verbis colligitur; ipſum tamen ſanctiſsimi Sacramenti ante ſummum Pontificem in itinere aſportandi vſum demonſtrat: niſi enim ante Petrum de Luna, Benedictum XIII. falsò nuncupatum, hic Euchariſtiæ Sacramentum in itinere geſtandi Ritus in vſu olim frequenti non extitiſſet, tantam nouitatem auſus non fuiſſet attentare: immo ex hoc exemplo Ritus ſacratiſſimam Euchariſtiam pro Viatico in itinere ante Romanum Pontificem geſtandi ſolitus comprobatur: dictumq. Petrum ob mortem ex ira concitata ſibi impendentem, ſacroſanctam Hoſtiam iuxta ſummorum Pontificum conſuetudinem non ſolum in ſui tutelam, ſed & prò Viatico in itinere ante ſe deferendam curaſſe, ratio ipſa docet, ac perſuadet.

Idem quoque factum dicas neceſſe eſt à Pio huius nominis II. qui Mantuam pro Conuentu ad bellum contra Turcas excitandum celebrando iuit, deinde iterum in bellum contra Turcas indictum profectus, Anconæ Anno Domini M. CD. LXIV. obijt prima Septembris die, ſextoq. ſui Pontificatus anno, teſte Platina. Hunc Pium, Mantuam vſque profectum, varia Italiæ flumina nauigaſſe, Anconam vero Lectica delatum eſſe Scriptores produnt; hinc nulla de ſacroſancto Euchariſtiæ Sacramento ante ipſum delato apud eos mentio facta reperitur, niſi ipſo Mantuam ingrediente, vt legitur in eiuſdem Pij Commentarijs, in quibus poſt apparatum & Comitatum, qui ſanctiſsimum Sacramentum antecedebat, enarratum, hæc leguntur: *His Arcula iungebatur aurea, equo albo vecta, & multis luminaribus circumdata, in qua condita fuit Euchariſtia, ideſt Hoſtia Saluatoris ſacrata, & ſericeum deſuper vmbraculum.* Hæc ibi. Nihil autem erat,

Pius II. circa ann. Dom. 1458. creatus.

Kal. Sept. M. CD. LXIV.

Pij II. Commentarij.

quòd ſanctiſsimum Sacramentum dicto in itinere nunquam aſportatum, in hoc tantum ingreſſu ſuper Achineam deferretur: quia, vti diximus, hic ſacer Ritus pro Viatico in itinere aſſeruando ab antiquioribus naſcentis Eccleſiæ Pontificibus obſeruatus fuit, frequentemq. apud ceteros vſum recepit: immo ex hac ſanctiſſimi Sacramenti geſtatione, ſummo Pontifice Mantuam ingrediente, ſacratiſsimam Hoſtiam eo in itinere vel publice, vel ſaltem priuatim delatam fuiſſe fatearis oportet, etiamſi hac de re in Diario nullam mentionem factam fuiſſe inueniamus.

Pag. 20. & 21.

Alexander VI. die 22. Iulij ab Vrbe diſceſsit, & Vicum Valerij, ſeu Varronis Oppidum, Vicouarum corrupte nunc vocitatum, tum loci natura, tum opere muniti ſsimum, ſupraq. Tybur in Latio ſitum, profectus fuit, vt illic cum Alphonſo II. Neapolis Rege de Regno Neapolitano à Rege Franciæ defendendo alloqueretur. Totoq. hoc in itinere, teſte Brocardo in ſecundo ſuorum Diariorum Tomo, coram ſummo Pontifice ſanctiſſimum Sacramentum ſuper Achineam delatum fuit.

Alex VI. M. CD. XCIV.

Brocard. to. 2.

Iulium huius nominis II. ex recentioribus Pontificibus coram ſe non ſemel ſacroſanctum Viaticum in itinere ſolemniter aſportandum curaſſe in Diarijs cæremoniarum inueni. Iulius nanque, Vir ſanè ob Eccleſiæ ſanctæ ditionem fortiter conſeruatam & auctam nunquam ſatis laudatus (qui vt Imperium & Patrimonium Eccleſiaſticum à diuerſis occupatum recuperaret, multa geſsit bella) ab Vrbe Roma Die xxvj. Auguſti Anno Domini M. D. VI. diſcedens, & Bononiam vſque profectus, vt eam à tyrannide Ioannis Bentiuoli liberaret, ſacroſanctum Viaticum ſolemni pompa, ante ſe in itinere aſportandum curauit, vt Paris Craſſus, eo tempore cæremoniarum Magiſter, ſcriptum in Diario reliquit. Quo in itinere, vt ait Platina, Rauennam,

Iulius II. M. D. VI.

Aug. 27. M. D. VI.

Paris Craſſus To. 2.

Platina.

Ari-

Ariminum, & Aemyliam, ſiue Flaminiam vniuerſam, quam Romanulam, vel Romandiolam vulgo appellant, recuperauit, Bononiamq. à tyrannide liberam reddidit. Huiuſce Pontificis Itinerarium Adrianus Cardinalis heroico carmine complexus eſt. Eumdem Ritum idem Pontifex obſeruauit, dum Die prima Septembris Anno Domini M. D. X. vt ſcribit idem Paris, Bononiam iterum profectus, Exercitum contra Alphonſum Eſtenſem huius nominis primum Ferrariæ Ducem mouit, Mutina ei adempta, & Mirandula (præmio tamen, vt ait Platina, pro tot tantiſq. laboribus non ſatis ſpecioſo) expugnata. Adrianus Cardinalis. Iulius II. M. D. X. Paris to. 3 Platina.

Leo Decimus cum vniuerſa Romana Curia Florentiam, & Bononiam vſque proficiſcens ſacroſanctum Viaticum in itinere ſolemni pompa ante ſe aſportandum apud eumdem Paridem in Diario curaſſe legitur. Leo nanque Die prima Menſis Octobris M. D. XV. ſumpto prandio, Roma diſcedens animi reficiendi cauſſa Viterbium verſus, Montem Faliſcum, Tuſcaniam ſeu Tuſcanellam, deinde Centumcellas vulgò & corrupte quidem Cincellas, Ciuitatem veterem vſque, ſe iturum dixit: vbi cum rumores diſſeminati eſſent de Franciſco Gallorum Rege ad pedes ſanctiſſimi Domini exoſculandos Romam profecturo eodem cum Exercitu, quo Mediolanum expugnarat, in ſuamq. poteſtatem redegerat; Leo aliquid mali ex regio Exercitu euenturum Italiæ ſuſpicans, Regem ab inſtituto amouere accurate ſtuduit, ſponte per Diploma ei promittens, ſe propediem Bononiam vſque profecturum. Idcirco aliquot ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalibus cum vniuerſa Romana Curia Viterbium accerſitis, de Pontificia Bononiam verſus profectione conſultum fuit, de Regi ſcilicet occurrendi modo, ne ad Italiam cum Exercitu aduentaret. Vt autem Pontificiæ Maieſtati conſuleretur, decretum deinde Florentiæ in Conſiſto-

Leo X. circa ann. Domini M. D. XV. Paris Craſſus to. 4. Leo X. cur Bononiam ſit profectus.

Cõſiſtorium Florentiæ celebratum. ſiſtorio fuit, vt quattuor Prælati è Florentia Parmam vſque, duoq. S. R. E. Cardinales à latere Legati è Bononia Regium vſque obuiam procederent. Leo itaque Romanus Pontifex, & Franciſcus Rex Chriſtianiſſimus ſplendidiſsimo apparatu Bononiam pro pace componenda ſeſe contulerunt. Leo & Florentiam, & Bononiam cum ſacroſancto Viatico ſolemni pompa ante ipſum delato, ingreſſus eſt. Rex autem Galliæ vndecima Menſis Decembris die, Anno Domini M. D. XV. illuſtriſsimo & ampliſſimo XX. Cardinalium Comitatu (abſque tamen Exercitu) à Leone X. Bononiæ magnificentiſſime fuit exceptus: deinde pacis conditionibus confectis, Mediolanum, & in Galliam redijt. Leo autem Florentiam, ac demum vere ineunte Romam remeauit.

Leonis X. in Ciuit. Florentiã, & Bonon. ingreſſus.

Clemens VII. circa ann. Dom. 1529. CLemens huius nominis VII. ad Karolum V. Imperatorem coronandum Anno ſui Pontificatus VI. poſt Vrbem iam à Borbonio captam & direptam, Anno Domini M. D. XXIX. Die VII. menſis Octobris, vt Blaſius Cæſenas eo tempore cæremoniarum Magiſter ait, ab Vrbe diſceſſit, Bononiam cum ſacroſancto Viatico ante ipſum ſolemniter aſportato, proficiſcens: vbi Karolus Imperator à Clemente Papa ſplendidiſſimo apparatu exceptus, Romani Imperij Diadema de ſummi Pontificis manu more maiorum ſuſcepit incredibili apparatu, magnificentiſſimaq. pompa, & in ipſa natalis ſui die, 24. Februarij ſancto Matthiæ conſecrata, Anno Domini M. D. XXX. Auguſtus eſt appellatus, teſte Platina.

Blaſius de Cæſen in Diario.

Platina.

Paulus item Iouius Karolum V. à Clemente coronatum fuiſſe ſcribit in ipſomet die ſancto Matthiæ dicato, qui erat natalis Cæſaris, ſemper ei fauſtus non ſolum ob Ticinenſem victoriam, ſed etiam ob Regem Galliæ captum, vt Surius ſcriptum reliquit. De ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento, per Ciuitatem Bononiam, peracta

Paul. Iou. li. 27. hiſt. ſui temp.

Surius de reb. geſtis.

Karoli

Karoli coronatione, delato, mentionem facit idem Io-uius, dum ſummi Pontificis ac Cæſaris per Ciuitatem equitantium admirabilem apparatum, & Comitatum deſcribit dicens: *Nec multum inde ſuccedebat Euchariſtia ſub aurea vmbella loculo cryſtallino incluſa, & ſellæ generoſi, & tamen pacati equi ſuperimpoſita, laterna ingens ante, & circum dena funalia ferebantur*. Hæc Iouius. De ſanctiſſimo autem Sacramento per Ciuitatem in ſolemniſſima equitatione delato, illud ſuperius videre eſt, quod nos hac de re diximus, cum de Gregorio XI. Apoſtolicam Sedem ex Auenione Romam reportante verba fecimus. Iouius in hiſtor. ſui temporis lib. 27. Pag. 32. & 33.

Clemens idem Bononiam iterum proficiſcens, Die xviij. Menſis Nouembris Anno Domini M. D. XXXII. vt ſcribit idem Blaſius, cum ſacroſancto Viatico ante ipſum ſolemniter delato, ab Vrbe diſceſsit, vt Karolum V. Imperatorem, Vienna ab obſidione Turcica liberata, in Italiam venientem pro Italiæ pace ac tranquillitate componenda alloqueretur. Clem. VII. ann. Dom. 1532. Blaſius de Cæſena in Diario.

Clemens denique VII. Die ix. Septembris Anno ſalutis M. D. XXXIII. vt idem Blaſius teſtatur, ab Vrbe diſceſsit, Nicæam & Maſsiliam vſque cum ſacroſancto Viatico ante ipſum ſolemniter delato, proficiſcens, vt Francorum Regem alloqueretur, quo cum nouam iniuit amicitiam, in qua Laurentij Iunioris filia, Katarina Medicea, Henrico, Franciſci Regis ſecundogenito, Maſsiliæ in matrimonium collocata eſt: ibiq. ſolemnes nuptiæ incredibili pompa celebratæ ſunt. A Liburno autem Maſsiliam vſque Clemens nauigauit, ſanctiſsimo Sacramento cum vniuerſa Societate in alia trireme, quam Duciſſam vocitabant, ante ſummum Pontificem delato, vt ait Blaſius. Maſsiliam denique ſolemniſsimo apparatu cum ſacratiſſima Euchariſtia ingreſſus eſt. Cuius ingreſſui duo etiam Filij Regis Chriſtianiſſimi interfuerunt, duodecima Octobris die, Deo Domino conſecrata, M.D.XXXIII. Clem. VII. ann. Dom. 1533. Blaſ. vbi ſup. Sanctiſſimum Sacramentũ naui delatum.

Paul. III. anno Domini M.D. XXXV.

Paulus huius nominis III. Vir ſane prudentiſsimus, atque inter Romanos Pontifices velut fulgentiſſimum iubar non ſolum Familiæ nobilitate ac ſplendore, ſed rerum etiam geſtarum magnitudine, multarumq. inſignium virtutum claritatē bonis cum litteris coniuncta maiorem in modum reſplendens, Anno Domini M.D. XXXV. tertia menſis Septembris die (eodem Blaſio teſte) ab Vrbe diſceſsit, Peruſiam verſus proficiſcens, vt Ciuitatem ipſam à ſeditionibus liberaret. Quo in itinere ſacroſanctum Viaticum ante ſe ſolemniter aſportandum curauit.

Blaſius de Cæſena in Diario.

Paul. III. Anno Domini M.D. XXXVIII.

Idem Paulus Anno Domini M.D. XXXVIII. Die vero 23. Martij ab Vrbe diſceſsit, Placentiam verſus, & Nicæam Prouinciæ Vrbem vſque profectus, vt Karolum V. Imperatorem, & Franciſcum Francorum Regem, cò accerſitos, alloqueretur ad pacem inter eos componendam, necnon ad nauale bellum in Turcas excitandum, ingenti claſſe, hoſtibus maxime formidabili, comparata.

Blaſius de Cæſena in Diario.

Hactenus de Romanis Pontificibus, qui ſacroſanctum Viaticum in itinere ſolemniter aſportandum curarunt: horum nanque Succeſſoribus longum iter facere non contigit. Gregorius tamen XIII. qui Bononiam ire decreuerat, hunc ſolemnem Ritum geſtandi ſacroſanctum Viaticum, obſeruandum curarat, vt Arculæ ſanctiſsimi Sacramenti tegumentum acu pictum, & in Sacrario Pontificio aſſeruatum, præſeferebat: in eo enim tegumento ſtemmata eiuſdem Pontificis gentilitia inſignita cernebantur. Nunc reliquum eſt, vt Tertiam huiuſce noſtri Commentarij Partem, quæ Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Clementem VIII. Pontificem Maximum præeuntis ab Vrbe Roma Ferrariam vſque profectionem, eiuſdemq. Pontificis ſolemnem in Ciuitatem Ferrariam ingreſſum comprehendit, aggrediamur.

COMMENTARII
PARS . TERTIA

De Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Clementem VIII. Pont. Max. Ab Vrbe Roma Ferrariam vſque præeuntis profectione, deq. ſolemni eiuſdem Pontificis in Ciuitatem Ferrariam ingreſſu Anno Domini M. D. XCVIII.

FERRARIA diuinitus recuperata effecit, vt Clemens Pont. Max. (cui res ſane omnes, inſigni pietate præuia, quamuis arduæ, quamuis pene deſperatæ, diuina in primis ope fauente, ad vniuerſæ Chriſtianæ Reipublicæ beneficium, feliciter atque ex ſententia ſuccedunt) ab Vrbe Roma diſcederet, Ferrariam vſque ipſam profecturus. Anno nanque Domini M. D. XCVII. Die 27. Octobris, Alphonſo Eſtenſe, huius nominis II. & vltimo Ferrariæ Duce, ſine filijs ac deſcendentibus mortuo, ſanctiſſimus D. N. Clemens VIII. Paſtor Eccleſiæ vigilantiſſimus, & Patrimonij S. Petri defenſor acerrimus & indefeſſus, vbi primum Ferrariæ Ducatum in feudum olim à Romanis Pontificibus Prædeceſſoribus ſuis conceſſum, ad Romanam Eccleſiam ob lineam dicti Alphonſi finitam fuiſſe deuolutum, accepit; nulla penitus cunctatione interpoſita, cum vniuerſo S.R.E. Cardinalium Collegio de illius recupe-

ratione grauiter ac ſapienter egit, dictam recuperatio-
nem ijſdem quoque Cardinalibus inſtanter poſtulanti-
bus. Quare ſanctiſſimus D. N. in decreto hac de re pro-
nunciando, humanis poſthabitis rationibus, totam Fer-
rariæ ditionem Chriſto Domino Saluatori noſtro, nec
non glorioſæ ac ſemper Virgini, Dei Genitrici Mariæ,
ſanctiſq. Apoſtolis Petro & Paulo, conſtanti animo, mi-
roq. pietatis ardore addixit & conſecrauit. Iuris itaque
atque Canonum ordine ſeruato, ſtricto tandem vtroque
gladio, Petroq. S. Nicolai in carcere, Diacono Cardina-
le Aldobrandino, ex fratre germano eiuſdem Clementis
nepote, ad res ſane præclaras & arduas pro Romana Ec-
cleſia celeriter ac feliciter perficiendas nato, in Ciuitate
ac Ducatu Ferrarienſibus, necnon in vniuerſa Italia ad
quoſcumque Principes à latere Legato, pro Ducatu Fer-
rariæ ipſo recuperando cum militaribus copijs miſſo, Cæ-
ſar Eſtenſis nullo militum expectato congreſſu, eumdem
Ferrariæ Ducatum antiquo ac legitimo S. R. E. dominio,
ſuperiori anno M. D. XCVIII. die 12. Ianuarij reſtitue-
re, inita conuentione, ſcriptis mandata, promiſit: req.
ipſa eiuſdem vigeſima nona Menſis die, hoc eſt, pridie
diei ſancto Hippolyto conſecratæ, in qua ipſius Cle-
mentis, antea Hippolyti nuncupati, Pontificatus nata-
lis celebratur, libere ac pacifice, non humano tantum,
ſed expreſſo diuinæ opis præſidio, reſtituit, Ferraria gau-
dio geſtiente, tota Vrbe Roma exultante, Deoq. ingen-
tes gratias agente, vniuerſaq. Italia admirante. Sanctiſ-
ſimus autem D. N. Clemens, etſi ad Ferrariam recuperan-
dam, Alphonſo ſtatim mortuo, ipſemet ire decreuerat;
ad eam tamen diuinitus recuperatam ſeſe etiam contulit
ijs de cauſis, quas infra ſuo loco enarrabimus.

Parte tertia ſub fi. De rebus Ferrariæ geſtis.

Ab Vrbe autem Roma idem Sanctiſſimus D. N. tertia-
decima Aprilis die M. D. XCVIII. diſceſſit, Societate
ſanctiſſimi Sacramenti cum ſacroſancto Viatico vnius

Diſceſſus Papæ.

diei

diei itinere, & breuiſſimo quidem, præuia, ob rationes, quas in Prima huiuſce Commentarij Parte in medium attulimus, hunc nodum explicantes. Quare ſanctiſsimus D. N. duodecima eiuſdem Menſis die, peculiari quodam nomine atque cultu Domino Deo conſecrata, vt ſacroſanctum Viaticum ante ſuum diſceſſum vnius diei itinere præire cerneret, in Baſilica ſancti Petri ſuper Altare ſanctorum Apoſtolorum rem diuinam priuatim faciens, ex ſacratiſsimis Hoſtijs duabus vnam de more abſumpſit; alteram vero, completa Miſſa, ſacerdotalibus exutus indumentis, mozzetta deinde ac ſtola indutus intra vaſculum cryſtallinum, quod cuſtodiam ſanctiſsimi Sacramenti appellant, repoſitam, in Arcula ſiue Capſula ſuis manibus maxima cum veneratione collocauit. Clauiculam denique, qua ſuis item manibus Capſulam obſerauit, Apoſtolici Palatij Sacriſtæ, cui ſanctiſsimi Sacramenti cura ex officio Sacriſtatus demandatur, aſsignauit.

Pag. 15 & 16.

Miſſa Domini Papę priuata.

Sacratiſſima Hoſtia intra Capſulam à ſanctiſſimo D. N. repoſita.

Capſulæ clauicula.

Capſula, vt eam plenius deſcribamus, lignea eſt, longitudine palmorum circiter quattuor; latitudine duorum; altitudine autem vnius palmi & amplius, holoſerico rubri coloris panno, intus foriſq. conglutinato, cooperta. Eius operculum habet foris in medio baſem quamdam ex ære aurato, intra quam ſtatuitur Crucis æreæ pes auratæ cum ſacra Chriſti imagine vnius palmi, & eo amplius, eidem Cruci erectæ ſuper illam baſem affixa. Hæc interea Capſula habet intus in fundi medio ſericeum rubri coloris ſacculum deſuper contrahendum, & funiculis ſericeis conſtringendum, in quo vaſculum illud cryſtallinum ſiue Hoſtiaria, vel, vt aiunt, Cuſtodia cum ſacratiſsima Hoſtia à Sacriſta † de ſeptimo in ſeptimum diem, vt iam diximus, mutanda, reconditur & cuſtoditur.

Capſulæ ſanctiſſimi Sacramenti deſcriptio.

†Hoſtię Sacratiſſimæ de 7. in 7. diem mutatio.

Pag. 24. & 25.

Extat etiam ſuper Capſulam opertorium ex tela aurea, ſeu potius ex ſerico & auro contexta in quattuor partes

Capſulæ Opertorium.

diuiſum, atque hinc inde pendens; partium vero extremitates lacinijs item ſericeis & aureis diſtinctæ & ornatæ ſunt, necnon Eccleſiæ ſanctæ, ſummi Pontificis, & Societatis Corporis Chriſti inſignibus decoratæ. Ad quattuor Capſulæ angulos quattuor virgæ ferreæ, & auratæ palmorum circiter quattuor, columellarum inſtar, ad tres & amplius palmos ſupra Capſulæ operculum eminentes, aptatæ cernuntur: ſuper quarum ſummitatibus vmbella, quam vulgo baldacchinum appellant, ex ſerico item & auro contexta, ſuſtentatur, hinc inde pendens, lacinijs, & lemniſcis ſeu flocculis tum ſericeis tum aureis diſtincta & ornata: in cuius vertice ad quattuor angulos totidem ſtellulæ ex ære inaurato ſuper glandes item æreas & auratas ac ſatis quidem grandes collocatæ, magnam efficiunt venuſtatem. Hunc in modum Arcula ſiue Capſula varie ac decenter elaborata haſtis quibuſdam ornatis ſubleuata ab octo Baſilicæ ſancti Petri Canonicis ſuper humeros deferebatur.

Vmbella ſanctiſsimi Sacramenti Capſulæ coaptata deſcribitur.

Comitatus à S. Petro ad Portã Angelicam.

Ante ſanctiſsimum Sacramentum ibant Conuentus Laicorum ad pietatis & religionis opera inſtituti, quos Confratrias vocant, cum cereis facibus ſeu funalibus ardentibus, omniumq. Ordinum Religioſi, deinde Cantores Baſilicæ ſancti Petri decantantes, Crucifero item cum vniuerſo Vrbis Clero ſubſequente. Poſt Clerum deferebatur Capſula ſanctiſsimi Sacramenti cum alia maiori vmbella ab octo Cubicularijs ex intimis Sanctiſsimi D. N. Papæ atque præcipuis, quos appellant ſecretos, delata, Clauarijs ſeu Clauigeris, & Heluetijs ſanctiſsimi D. N. machærophoris & haſtiferis hinc inde in ipſius ſanctiſſimi Sacramenti cuſtodiam & venerationem incedẽtibus.

Confratres. Religioſi. Cantores. Crucifer. Clerus. Cubicularij Papæ. Clauigeri. Heluetij.

Prope ſanctiſsimum Sacramentum ſequebatur ſanctiſsimus D. N. Papa, cereum ſatis grandem & ardentem manu geſtans, ſubſequentibus S. R. E. Cardinalibus, & funalia item cerea ardentia deferentibus; hos Prælati

Sanctiſsimus D.N. Papa.

multi

multi ac nobiles viri ſequebantur, immenſa fere & admiranda quidem Populorum frequentia accedente.

Hoc ordine intra & extra Eccleſiam ad ſcalarum radices vſque, in ampliſsimam ſancti Petri aream ducentes, itum eſt; vbi Aſturco ſiue Achinea, equus videlicet albus, cui non vulgaris in inceſſu gradus, ſed mollis alterno crurum explicatu glomeratio eſt, pulcherrime phaleratus, opertorio rubri coloris holoſerico ad eius vſque pedes defluente coopertus, & ephippiatus, ſtragula ſcilicet, quam ſellam paſsim vocant, rubri coloris holoſerica, tintinnabulo argenteo & inaurato à collo eius pendente, detinebatur.

Aſturconis phalerati deſcriptio.

Aſturconis opertorium, ſellà, & tintinnabulum.

Quò poſtquam peruentum eſt, Arculæ ſeu Capſulæ geſtatores, eam ſtatim Aſturconi impoſuerunt, & intra ſellæ anteriorem ac poſteriorem partes, multo plus alijs ſellis prominentiores, ad ipſam Capſulam melius recipiendam & coagmentandam ita elaboratas, coaptarunt. Sacriſta vero ad eamdem Arculam ſuper ſella tutius firmandam & fulciendam, duobus ferramentis (quæ vulgo vites vocantur, viceſq. clauium fungi ſolent) ad anteriorem ſellæ & Capſulæ partem adhibitis, & in vtramque per foramina ſinuoſa tranſigentibus; totidemq. ferramentis ad poſteriorem eodem modo appoſitis; ita Sellam & Capſulam inter ſe connexas ſiue coagmentatas ac ſtabiles reddidit, vt hæc ab illa dimoueri haudquaquam poſſit, niſi ferramenta illa extrahantur, aut perfringantur.

Capſula ſanctiſsimi Sacramenti ſellæ ſuper Aſturconem coaptatur: huiuſceq. coaptationis deſcriptio

Ferramenta ad fulciendam capſulam.

Hac re ſtatim confecta, Sacriſta mulam albam, eius muneri deſtinatam, actutum conſcendit, mantelletto & mozzetta, vt loquuntur, iuxta Inſtituti ſui colorem indutus, albumq. baculum, nigri coloris funiculo ſericeo, & lemniſcato inſignitum, curæ ſibi commiſſæ ius ſiue inſigne præſeferentem manu geſtans, Portam Angelicam verſus ſeſe contulit, vbi DD. Prælati cum vniuerſa Societate ſanctiſſimum Sacramentum, à Confratribus, & à

Apoſtolici Palatij Sacriſta. Idem fere infra pag. 31.

Baculus Sacriſtæ quid ſibi velit.

Clero,

Clero, necnon à Populis veneranter comitatum, præſtolabantur.

Magna ſanctiſsimi D. N. pietas ac religio.

Antea verò quàm ſanctiſſimum Sacramentum à ſcalis ſancti Petri dimoueretur, ſanctiſſimus D. N. Clemens ambobus genibus flexis, ab vltimo ſcalarum gradu ſeſe erexit, & ad Capſulam accedens, eam maxima cum veneratione exoſculatus eſt; deinde iterum genua flectens, ingenti lacrymarum effuſione ac pietate religioſe ſacratiſſimum Chriſti Corpus ingeniculatus adorauit; ab humo autem non ſurrexit, donec ſanctiſſimi Sacramenti Arculam videre potuit; poſtquam vero eam amplius cernere non valuit, è terra erectus, S. R. E. Cardinalibus dimiſſis, per eaſdem ſcalas in Palatium redijt. Vbi autem primum eo, quem enarrauimus, ordine, ad Portam Angelicam cum ſanctiſsimo Sacramento peruentum eſt, omnes, qui eò vſque ſacroſanctam Hoſtiam comitati ſunt, in aream ſancti Petri, ad varia Vrbis loca vias monſtrantem, redierunt, Societatem ſanctiſsimi Sacramenti ſeſe viæ committentem progredi ſinentes, eidemq. felix iter ominantes.

Sanctiſsimus D.N. dimiſsis Cardinalibus in Palatium reuertitur.

Antea vero quàm rem vllam ad iter pertinentem aggrediamur, inſtructionem Societatis ſanctiſsimi Sacramenti cenſeo deſcribendam iuxta ſeriem ac pompam in itinere obſeruatam.

Inſtructio ac ſeries equitatus Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Ferrariam proficiſcentis.

Sarcinæ Sacrarij Pontificij.

OMNIA in primis, quæ ad Sacrarium Pontificium pertinent, necnon Societatis quorumcumque vtenſilia, hoc eſt ad eorumdem cultum, aut vſum ſpectantia

à mulis

à mulis & equis onerarijs præferebantur: Omnium interea iumentorum ductores, hoc eſt muliones & alij, necnon baiuli ad iumenta oneranda & exoneranda, & ad ſarcinas huc atque illuc ſuper humeris portandas deſtinati, ſuo loco præibant. Sarcinæ, ad Sacrarium Pontificium pertinentes, opertorijs ex panno rubro ſummi Pontificis inſignibus ornato erant contextæ. Hanc tumultuariam & iumentorum & hominum multitudinem Turmæ equitum cum Tubicine ſubſequebantur. Hos prope octo Aſturcones, ſiue Achineæ ſellis holoſerico rubri coloris panno coopertis ſtrati ſine ſeſſoribus à ſtabularijs ducti cum Aſturcone duas ligneas, & quidem breuiſsimas, deferente ſcalas panno rubro tectas ſubſequebantur: vtraque vero ſcala duobus conſtat gradibus ad Capſulam ſellæ coagmentandam, & coaptandam, & inde, cum opus eſt, deponendam idonea. Hos ordinatè ac diſtinctè qui infra leguntur, ſubſequebantur; vniuerſæ ſcilicet Prælatorum Familiæ, & famuli cuiuſcumque gradus hominum, qui aliqua dignitate ſunt inſigniti, vel aliquo funguntur munere.

Tubicen.

Turmæ equitum.

Aſturcones, vel Achineæ.

Scalæ ligneæ panno rubro tectæ.

Prælatorum familiæ ac famuli.

Duo deinde Curſores, duoq. ex officio rubeam deferentes virgam; Viginti Pontificiæ Cappellæ Cantores; Duo Scutiferi; Duo Clauarij argenteas clauas geſtantes; Alter Sacrarum Cæremoniarum Magiſter; Duoq. Cappellæ Pontificiæ Clerici hyacinthini ſeu violacei coloris veſtibus induti, equis inſidentes, argenteaſq. laternas ſuper haſtis affixas deferentes. Haſtę vero ſuper ſtapedibus, ſiue, vt aiunt, ſtaffis quibuſdam ad hanc rem ſolam confectis, fulciuntur ac ſuſtentantur, cereis ardentibus intra laternas in ſummitate haſtarum ſubleuatas, occluſis.

Curſores.

Virgâ rubeam deferentes.

Cantores.

Clauarij.

Cæremo. Magiſter.

Clerici cappellæ.

Luminaribus hiſce præuijs, ſanctiſsimum Sacramentum, eo, quem explicauimus, modo, aſportatum ſuper Achineam ſeu Aſturconem à duobus circumpedibus ſeu peditibus, quos Parafrænarios appellant, fræno

ductum,

Heluetij. ductum, ſequebatur, Heluetijs in eius cuſtodiam & venerationem Machærophoris haſtiferiſq. ſtipatum.

Apoſtolici Palatij Sacriſta. Pag. 26. Apoſtolici Palatij Sacriſta ſanctiſsimum Sacramentum ſtatim ſubſequebatur, mulæ albæ inſidens, albumq. baculum, iuriſdictionis cuiuſdam inſigne præſeferentem manu geſtans, vt fuſius hac de re nuper ſuo diximus loco.

Prælati, & Aſsiſtentes Papæ. Hunc ſequebantur Prælati omnes, ac ceteri ſanctiſſimum Sacramentum comitantes, Fabius videlicet Blondus, Patriarcha Hieroſolymitanus; Guillelmus de Auanzòn Gallus, Archiepiſcopus Ebredunenſis; Franciſcus Montorius Epiſcopus Neocaſtrenſis ſanctiſsimi D. N. in Cappella Aſsiſtentes, & Hieronymus Centelles Romanus Epiſcopus Caballionenſis; Bernardinus Morra nunc Subdiaconus Apoſtolicus ac Referendarij. Epiſcopus Auerſanus, & Andreas Sorbolongus, ambo è ſacra Reformationis Congregatione; Scipio Vicecomes Subdiaconus Apoſtolicus; hi vero tres vtriuſque ſignaturæ Referendarij. Hos ſequebantur Aloyſius Cittadinus, & Pomponius de Magiſtris, Altaris Cubicularij Papæ. Sanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli in Baſilica Vaticana Præfectus, quem Altariſtam appellant; ambo eiuſdem Baſilicæ Canonici; necnon Octauius Boiardus, & Ioannes Baptiſta Genga, hi quattuor è ſanctiſsimi D. N. Cubicularijs, quos vocant honoris.

Cappellani. Quattuor interea ex ijs, qui domeſtico ſanctiſsimi D. N. Sacello inſeruire ſolent, Cappellaniq. paſsim vocitantur; Scutiferi. Duoq. tandem Scutiferi, ſeu Cubicularij ex ijs, qui extra cubicula domeſtica ſeu ſecreta cuſtodiendi munus exercent.

De diſceſſu ab Vrbe Roma.

Die 12. Aprilis, qui fuit dies Dominicus. HOC ordine Societas ſanctiſſimi Sacramenti, pridie idus Aprilis, hoc eſt, duodecima Menſis die M. D. XCVIII. ab Vrbe Roma diſceſſit, Ferrariam vſque profecta;

profecta; idemq. toto in itinerum curſu obſeruatus eſt ordo. Idibus vero Aprilis, tertiadecima eiuſdem menſis die, ſanctiſsimus D. N. cum vniuerſo Pontificio apparatu & Comitatu præeuntem ſanctiſsimi Sacramenti Societatem ſequens, in viam ſeſe dedit. Societas nanque ſanctiſſimi Sacramenti itinere vnius diei, & quidem fere ſemper breuiſſimo, Summum Pontificem antecedebat, vt alibi fuſius dictum eſt, nodo ad hanc rem ſpectante, diſſoluto. Quotidie iter agebatur, niſi per ſanctiſsimi D. N. Curſores Tabellarios ipſi Sacriſtæ aliter mandatum fuiſſet: idemq. Sacrarij Pontificij Præfectus ſingulo quoque mane rem diuinam, quam Miſſam conuentualem appellant, pro vniuerſa ſanctiſſimi Sacramenti Societate iter agente, faciebat, iſtuc ipſum multis & frequenter quidem priuatim facientibus. Pag. 15. Miſſa conuentualis.

Sacris peractis, hoc eſt Miſſa conuentuali ab eodem Sacriſta celebrata, Pſalmi & orationes pro iter agentibus recitabantur iuxta Clericorum Itinerarium in Eccleſia ſancta inſtitutum: deinde ordine, paulo ſuperius enarrato, Societas viæ ſeſe committebat, his prius à Fabio Blondo Patriarcha Hieroſolymitano dictis: *Procedamus in pace*; Ceteris reſpondentibus: *In nomine Domini. Amen.* Precationes pro iter agentibus quotidie celebrari ſolitæ.

Magna diei pars ſingulo quoque itinere in ſeptem Pſalmis, quos pœnitentiales vocant; & in Litanijs recitandis, alternantibus Choris, conſumebatur; in reliqua diei parte, ſuo quiſque arbitratu, modo diuinum Officium, modo preces aliquas, modo Orbiculum illum precarium, quem Coronam paſsim vulgo appellant, recitabat: Colloquia denique Chriſtianam pietatem ac religionem redolentia, necnon ad rem, quæ in Arcula deferebatur, ſacratiſsimam ac diuinam pertinentia, interdum habebantur. Exercitationes ſpirituales in toto itinere præſtitæ.

De acceſſu ad ea loca, in qua diuertendum erat.

Militares homines. Clerus. Religioſi.

VEſpertino iam deinde tempore aduentante, cum Societas vno circiter milliario ab Oppido, ſeu Ciuitate, quò diuertendum erat, abeſſet, ecce ſtatim præſto adſunt militares homines perarmati, Societati, in honorem ac venerationem ſanctiſsimi Sacramenti obuiam procedentes; deinde cum cereis ardentibus Clerus & Religioſi omnes modo Hymnum in ſolennitate Corporis Chriſti cantari ſolitum; modo S. Ambroſij ac Beati Patris Auguſtini ſacrum item Hymnum decantantes, Conuentuſq. Laicorum ad pietatis & religionis opera inſtituti, quos Confratrias, & Confraternitates appellant, ſanctiſsimo Sacramento occurrebant.

Confratriæ.

Magiſtratus locorum cum Populis. Varius Adoleſcentulorum ac Iuuenum cultus.

Propè autem loci Portam, ecce item Magiſtratus, præcinentibus tubis, & Populo ſubſequente, obuiam Societati ſeſe offerebat, ſanctiſsimo Sacramento vmbellam à primarijs locorum viris, ſeu optimatibus Magiſtratum gerentibus per Oppida ſeu Ciuitates geſtandam honori ſimul & labori ſuccedentibus, ſubeunte, hinc inde quoque pueris & adoleſcentibus ac iuuenibus & quidem nobilibus vario ac ditiſsimo veſtium cultu decoratis, alijs interdum oliuarum ramos, alijs vero clauas ſiue baculos oblongos pictos & ornatos manu deferentibus, circumſepto; minoribus interea necnon maioribus tormentis bellicis ad lætitiam ſimul ac venerationem declarandam diſploſis. Societate ſanctiſsimi Sacramenti hunc in modum diſpoſita, ad Eccleſiam Cathedralem vſque pie ac religioſe procedebatur: in eundo autem, exteriores domorum parietes aulæis picturata verſicoloriq. textura inſignibus ac ſpectabilibus veſtiti, feneſtræq. tapetis perpulchris exornatæ, viæ floribus ac folijs ſtratæ, necnon velis ſiue linteis deſuper contectæ, ornatiſq. Altaribus

Apparatus locorum.

nonnun-

nonnunquam ornatæ cernebantur, Gentibus vtriuſque ſexus viſendi gratia vndique confluentibus, præter eas, quæ è feneſtris ipſis, atque è domorum ianuis ſpectabant.

De acceſſu ad Eccleſiam Cathedralem.

POſtquam vero ad Eccleſiam peruentum erat, Arcula ipſa cum ſanctiſsimo Sacramento in maiori ſeu primario Eccleſiæ Altari decentiſsime ornato ſtatuebatur: deinde à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus, alternantibus Choris, Litaniæ ſacratiſsimi Corporis Chriſti, necnon ſacræ cantiones decantari ſolebant, maxima Populorum intus extraq. Eccleſiam adſtante frequentia, attentiſsimeq. audiente. Erudito denique ac ſuaui muſicorum concentu peracto, perq. ſacram precationem ab Epiſcopo ſeu Presbytero loci primario decantatam concluſo, Indulgentiæ non ſolum pro adſtantibus, verum etiam pro ijs omnibus, qui ſanctiſsimum Sacramentum comitati iam fuerant, ac poſtridie ad portam vſque Ciuitatis aut Oppidi comitaturi erant, à cæremoniarum Magiſtro promulgabantur. His peractis, Chriſtifideles ad primam vſque noctis & amplius horam in Eccleſia commorantes, & in eam certatim concurrentes, ſanctiſsimo Sacramento ſuppliciter preces offerebant. Dimiſſo denique Populo, Apoſtolici Palatij Sacriſta ſacratiſsimam Hoſtiam (cæremonijs ſacris rite præmiſsis) pie ac religioſe viſitabat: & ſiquid in Capſula ob continuam eius agitationem vitiatum fuiſſet inuentum, reſarciendum ſtudebat. Eccleſiaſticos poſtremo viros in cuſtodiam ſanctiſsimi Sacramenti nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis ac lampadibus perpetuò ardentibus illic relictis, deſtinabat.

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ pro comitatibus Sanctiſſimum Sacramentum, &c.

Populorũ concurſus ac religio

Eccleſiaſtici Viri in cuſtodiam ſanctiſſimi Sacraméti deſtinati.

De Populorum Comitatu, eorumq. pijs rebus geſtis, Societate ſanctiſsimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente.

HActenus ijs de rebus, quæ à Societate ſanctiſsimi Sacramenti in itinere fieri ſolebant, necnon de eiuſdem in Ciuitates vel Oppida, in quæ diuertendum erat, ingreſſu: Nunc reliquum eſt, vt ea, quæ à Populis locorum, per quæ tranſeundum erat, facta ſunt, ac nonnulla enarratu digna, quæ in itinere euenerunt, commemoremus.

Populorum pietas ac religio.

Tanta vbiuis gentium erat omnium Chriſtianorum erga Sanctiſſimum Sacramentum pietas ac religio, vt non ſolum cum Magiſtratu & Clero, altero ipſorum Vmbellam ſupra Capſulam Sanctiſſimi Sacramenti deferente, in ingreſſu & in diſceſſu Societates Laicorum ad pia opera exercenda inſtitutæ (quas Confraternitates vel Confratrias vulgo appellant) multiq. ex locorum Populis ad aliquot milliaria, verum etiam vtriuſque ſexus Chriſtifideles ex vicinis Villis, & Caſtellis, Oppidis ac Ciuitatibus vndique turmatim confluentes, ſacratiſſimam Euchariſtiam pie ac religioſe comitarentur. Huius autem generis Comitatus per totam fere viam ſingulo quoque in itinere cernebatur, dum alios alij excipiebant, & recentes defatigatis ſuccedebant.

Populorũ concurſus & comitatus.

Acta Populorum in itinere Chriſtianam pietatem ac religionem exprimentia.

MVlta toto in itinere miram omnium Populorum erga ſanctiſsimum Sacramentum pietatem exprimentia euenerunt, quæ longum profecto foret enarrare.

Hæc

Hæc tamen pauca ſilentio prætermittenda non reor: Quorum vnum eſt de fœmina ruſticana quadam, quæ ab vniuerſa ſanctiſſimi Sacramenti Societate viſa eſt è collibus quibuſdam ad viam vſque præcipitanter deſcendens, ſuumq. pectus frequentiſſimis contundens pugnis, atque hunc ſemper in modum ſacratiſsimam Hoſtiam, pectore ob verbera conſperſo ſanguine, & verbis Chriſtiana religione refertis, fœminæq. peritiſſimæ peritiam omnem longe multumq. ſuperantibus, ſubſecuta eſt; nec vnquam regredi voluit, dum ei per corporis vires progredi licuit: à tam pio autem, tamq. religioſo obſequio nonniſi ob longam ac nimiam defatigationem, rei tantæ debitam, virium expers (inuita tamen) deſtitit.

Fœminæ cuiuſdam pietas ac religio.

Ego vero dum miram religioſiſſimæ fœminæ erga ſacroſanctum Chriſti Corpus pietatem meditarer, mihi in mentem venit quod Gregorius Nazianzenus de Gorgonia ſorore ſua ante ſanctiſsimum Sacramentum ad Altare proſtrata, immenſo fidei & charitatis feruore, mercediſq. ſpe haud vacante ingentiq. lacrymarum profluuio perfuſa, & pene moribunda, Chriſtumq. Dominum implorante ſcriptum reliquit, dicens: *Deſperatis omnibus alijs auxilijs ad mortalium omnium Medicum confugit, atque intempeſta nocte captata, cum morbus nonnihil remiſiſſet, ad Altare cum fide procumbit, eumq. qui ſuper ipſo honoratur, cum ingenti clamore inuocans, omnibuſq. nominibus appellans, atque omnia ea, quæ vnquam mirifice geſſerat, velut in memoriam ei reuocans (nam & veteres & nouas hiſtorias callebat) tandem pia & præclara quadam impudentia effertur.* Hunc fere in modum religioſiſſima illa fœmina ruſticana vere piam, vereq. præclaram Gorgoniæ impudentiam modo quodam & dictis & factis imitari videbatur, etſi Gorgonia, Chriſto Domino gratiſsima, ægro erat corpore, & ſupra quàm dici poteſt afflicto, membris omnibus diſſolutis; illa vero non item: immo vt ſanam gratamq. Chriſto Domino ſeſe redderet, aut conſeruaret,

Greg. Nazian. in xj. oratione funebri in laud. Gorgoniæ.

ſeruaret, ſuum corpus mirum in modum afflictabat. Hæc de fœmina ruſticana & imperita, peritiam huius mundi omnem ſuperante.

Feminæ à dæmonum vexatione liberatæ.

Alterum ſcitu dignum ſeſe offert de quibuſdam fœminis ab immundo ſpiritu vexatis, quæ in ipſo ſanctiſsimi Sacramenti tranſitu, ob magnam earundem atque aſtantium in ſacroſanctum Chriſti Corpus ſub ſpecie panis occultatum fidem, liberæ à dæmonibus euaſerunt. Omitto Chriſtifidelium vtriuſque ſexus pietatem ac religionem, dum omnes tota fere via Arculæ ſanctiſsimi Sacramenti opertorium vel manibus oſculatis, vel Orbiculo illo precario, qui Corona vulgo vocitari ſolet, certatim tangerent, & quidem venerabundi. Omitto etiam quæ in Capſulæ geſtatorem, & in eos, qui prope ſubſequebantur, ob venerationem ſanctiſsimi Sacramenti fiebant; necnon Arcus, quos triumphales vocant, in confinijs locorum, & in Ciuitatibus & Oppidis conſtructos: non enim deſunt, qui hanc Ciuitatum & Oppidorum magnificentiam cum pietate coniunctam conſcribant: quibus hanc dicendi prouinciam libenter relinquo. Multa denique breuitatis cauſſa omittenda videntur, quæ in Villis & Caſtellis, atque item in Oppidis & Ciuitatibus, in quibus ſolus præſtabatur tranſitus, in venerationem ſanctiſsimi Sacramenti, & in pedeſtrium hominum obſequium fiebant.

Chriſtifideliũ pietas ac religio.

Orbiculus precarius.

Populorum magnificentia.

Epilogus & ordo rerum dicendarum.

NVNC reliquum eſt, vt loca, per quæ itum fuit, & in quibus à ſanctiſsimi Sacramenti Societate pernoctatum eſt, ordine recenſeamus. His breuiter enarratis, feliciſsimum & Pontificio apparatu ſplendidiſsimum in Ferrariam recuperatam ingreſſum aggrediemur. Vt autem loca omnia, in hoc Itinerario enarrata, non ſolum

à no-

à noſtratibus, ſed ab exteris etiam Nationibus facile dignoſcantur, tum recentiora tum antiquiora locorum nomina, eorundemq. naturam & ſitum, breuiſſime, quò ad eius fieri poterit, explicabimus.

Itinerarium Societatis ſanctiſsimi Sacramenti.

PRidie idus Aprilis, hoc eſt, vt alibi diximus, duodecima menſis die; Domino Deo peculiari quodam cultu ac nomine conſecrata, Societas ſanctiſsimi Sacramenti ab Vrbe Roma (quæ eſt Italiæ Ciuitas in Latio ſita, nemini non nota, omniumq. Vrbium Regina, totiusq. prope Mundi olim, nunc vero Chriſtiani Orbis caput) Ferrariam vſque profectura, per Portam Angelicam diſceſsit, per prata tranſiens, indeq. per Pontem † Miluium, quem nunc Mollem (& corrupte quidem) vulgus appellat. Is autem Pons extra Portam Popularem eſt, mille & amplius paſſuum interuallo, viam Flaminiam coniungens: ad quem Maxentius Tyrannus cum exercitu à Conſtantino Magno diuinitus fuit oppreſſus.

Pag. 29. Die Dominico 12. April.

† Pôs miluius vel mollis corrupte.

Maxẽtius à Conſtantino oppreſſus.

A Porta vero Angelica, ad hunc vſque Pontem circiter vnum milliarium diſtante, frequentiſsimi vtriuſque ſexus Populi in varijs vehiculorum generibus, præter alios pedeſtres quàmplurimos, hinc inde ſanctiſſimum Sacramentum expectantes commorabantur. Ex pedeſtribus autem permulti ad ſeptem milliaria, ad Portam ſcilicet vulgo Primam vocitatam, ſanctiſsimum Sacramentum comitati ſunt. Veſpertino denique tempore aduentante, ad Caſtellum, ſiue Caſtrum Nouum, ab Antonino in ſuo Itinerario commemoratum, & in Thuſcia ſitum, deuentum eſt: cuius in Diuerſorio ob loci & omnium rerum anguſtias non bene nobiſcum actum.

Populorũ frequẽtia in Romæ ſuburbanis.

Prima porta.

Caſtrum nouum.

Poſtri-

Poſtridie, hoc eſt 13. Menſis Aprilis die à Caſtro Nouo per Arinianum oppidum, vel Arianum à Blondo, vel Arignanum à Platina dictum, nunc vero Rignanum vulgo vocitatum, non procul à Monte Soracte tranſeuntes, ad Ciuitatem Caſtellanam editiſsimo in loco ſitam, altiſsimisq. vndique cinctam rupibus, olim Feſcenium, ſeu Feſceniam à Blondo, Annio, Volaterrano, Plinio, ac Strabone nuncupatam, peruenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus.

Die Lunæ 13. April. Arinianum. Ciuitas Caſtellana.

Ad ſextam noctis horam omnes dum ſomno ſeſe darent, ecce Curſor Tabellarius ab Illuſtriſsimo ac Reuerendiſsimo Domino Cynthio Sancti Georgij Cardinale, Clementisq. VIII. Nepote miſſus ad Sacrarij Pontificij Præfectum, cui mandatum fuit, vt in Ciuitate Caſtellana cum vniuerſa ſanctiſsimi Sacramenti Societate ad nouum vſque nuncium conſiſteret. Id quod Sacriſta ſe facturum eadem ipſa hora per litteras reſpondit.

Sequenti vero die ſacris iam peractis, ſub prandium, per alium Curſorem Tabellarium fuit eidem mandatum, vt, litteris illico perlectis, cum eadem Societate illinc diſcederet, cœptumq. iter perſequeretur. Hinc Societate ſanctiſsimi Sacramenti per Tubicinem excitata, & per Curſores de diſceſſu monita, ſumptoq. ientaculo, ſtatim diſceſsimus.

Die igitur 14. à Ciuitate Caſtellana venimus Burgetum, ſiue Burghettum (Beati Leonardi vicum lautum) ad ius dominiumq. Xenodochij ſancti Spiritus in Saſſia Romæ olim pertinens; nunc Ducatui Caſtri ſubiectum; deinde Tiberim ſupra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. deſuper compagine conſtructum tranſiuimus; inde per Ocriculum à Strabone & Antonino; à Tacito autem ac Plinio, Otriculum in Vmbria, dictum, ad mille paſſus à Tiberi in Colle ſitum, Narniam (olim Nequinum) Ciuitatem antiquam

Die Martis 14. Aprilis. Burghettum. Otriculum. Narnia.

à Nare

à Nare fluuio nuncupatam, Viris & armorum ac litterarum, dignitatumq. gloria decoratis inſignem, multiſq. alijs nominibus celebrem, in aſpero, ſaxoſo, præcelſoq. monte ſitam deuentum eſt. A Septentrione attamen Agri colles amœni ſunt, arboribuſq. fructiferis, vitibus, oleis, ficubus, idq. genus alijs nitentes imminere cernuntur. Hac in Ciuitate cænatum, pernoctatumq. fuit.

Die 14. à Narnia diſceſſimus, per Collem Scipionis, (quem corruptè appellant *Coldiſcipolo*) Oppidum frequens, & opibus affluens tranſeuntes. Inde vero Interamnam territorio anguſto, fertiliſſimo tamen circumſeptam, duoſq. inter amnes, altiſsimam ſcilicet ex Nare fluuio foſſam, ipſumq. Narem ſitam, armorum peritia ſatis nobilem, & propter præclara magno numero ingenia perilluſtrem aduenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus. Die Mercurij 15. Aprilis. Interamna.

Die 16. ab Interamna Spoletum antiquiſſimum Vmbriæ ſeu Vilumbriæ olim caput, in extrema & amœna planitie, Valle Spoletina vocitata, iacens; non ab expoliendo, expoliandove vocibus Latinis, ſed ab Aramæis & Hetruſcis vocabulis (ait Annius) Polo ſcilicet Duce, aut Spolo aue, cuius auſpicio Vrbs ipſa condita fuit, deriuatum; eiuſdemq. Prouinciæ Ciuitatem olim primariam (cui & Arx inſidet munitiſsima, ceteris Italiæ nobilibus adnumeranda) partim in plano, partim in colle ſitam; copia vero rerum ad vitam vtilium in primis affluentem, & frumento, vino, oleo, amygdala, ceteriſq. frugibus abundantem deuentum eſt, ibiq. cænatum, ac pernoctatum. Huc autem venimus per Vallem Stretturæ vulgo dictam, hoc eſt, Guillelmo Kyriandro interprete, anguſtiarum Vallem, admodum ſaxoſam, altiſsimiſq. rupibus clauſam. Die Iouis 16. April. Spoletum. Annius. Vallis Stretturæ.

Die 17. à Spoleto per Trebulam in monticulo ſitam, quam nunc *Treui* vulgo appellant, venimus Fulgineum ita à nonnullis dictum, ab Appiano Fulcinium, à Silio Fulginiam, nunc vero Fulignum vulgo nuncupatum, Ci- Die Veneris 17. Aprilis. Trebula, Treui. Fulgineū.

uitatem in planitie amœna & iucunda ſitam, omnibus frugibus abundantem; eximieq. præ ceteris Gentibus condituras ex ſaccharo minutas conficientem: cuius Ciuitatis Ager ſiue Territorium tanta rerum copia & ſitus extat pulchritudine, vt vbertate atque elegantia ceteris Italiæ fœcundiſſimis, amœniſſimiſq. locis adnumerari merito queat. Hoc loco cænatum eſt, ac pernoctatum.

Die Sabbati 18. Aprilis. Collis floridus. Serraualllis. Chientus fluuius. Camerinum.

Die 18. à Fulgineo per Collem Floridum, *Col fiorito* Italicè dictum, ibiq. pranſi ſumus; deinde prandio ſumpto, per Serrauallem ab ipſa loci forma, hoc eſt, ab anguſtiſſimis Apennini faucibus nuncupatam (vnde Chientus, ſatis celeber amnis, ortum trahit) peruenimus Camerinum, à curuitate ſitus ita appellatum, Piceni Ciuitatem antiquam, haudq. minus frequentem quàm vetuſtam ac nobilem, etſi vetuſtiſſima & nobiliſſima, in Apennini iugo munitiſſimo loco ſitam, nobili Arce ac tutiſſima decoratam, præclaris magno numero ingenijs, litteris, & armis, agriculturaq. inſignem, multiſq. interea nominibus celebrem, cuius Ager multa & honeſta Oppida, necnon Caſtella, Villaſq. plurimas habet. Hac in Ciuitate pernoctatum fuit, & in Aedibus Illuſtriſsimi ac Reuerendiſsimi D. Cardinalis Mariani Perbenedicti Camertis cænatum: vbi Prælati omnes & alij non pauci excepti ſunt & quidem magnificentiſsime; ita vero, vt nil melius, nilq. ſplendidius ab vllo deſiderari potuerit.

Die Dominico 19. April. Valcimara. Belfortiũ. Caldarola.

Die 19. à Camerino per Valcimaram, & Belfortium Viculos tranſiuimus non procul à Caldarola, honeſtiſsimo ſane Oppido, ad confluentem Flaſtræ, Chientiq. fluminum ſito, vbi poſtera die ſanctiſsimus D. N. cum vniuerſo Comitatu ad prandendum mira omnium rerum copia & magnificentia, exquiſitaq. epularum lautitia, ſplendidiſsimoq. tandem apparatu ab Illuſtriſsimo ac Reuerendiſſimo D. Euangeliſta Pallotto, Cardinale de Con-

ſentia

ſentia nuncupato, fuit exceptus. Nos deinde Tolentinum deuenimus, vetuſtum locum, Ciuitatemq. prope Chientum flumen ſitam, armis, & litteris inſignem, ſed ſanctitate ac reliquijs Beati Nicolai ex Eremitarum ſancti Patris Auguſtini Familia inſigniorem. Hoc loco pranſi ſumus; indeq. ſacris Beati Nicolai reliquijs, alijſq. religioſe viſitatis, veſpertino tempore aduentante, Maceratam, Ciuitatem rebus ad vitam vtilibus ſatis abundantem ac frequentem, poſt Heluiæ Recinæ oppidi (ait Blondus) interitum vna cum Recineto conditam, totaq. Cancellariatus regione, Piceni ſeu Marchiæ Legati ſede celeberrimam, peruenimus, ibiq. cœnauimus ac pernoctauimus. Tolentinum. Macerata.

Die 20. à Macerata venimus Recinetum, Ciuitatem nundinariam, forma prælongam, etſi alijs item nominibus nobilem, ipſis tamen præſertim nundinis inſignem ac celeberrimam: certis nanque anni temporibus illuc ad mercatum negotiatores ex omnibus propemodum Europæ, multiſq. etiam Aſiæ partibus conueniunt. Huius Ciuitatis ager bonus eſt ac nitidus, totuſq. collinis, vitibus, oleis, alijſq. fructiferis arboribus abundans, & ob Lauretanam Domum nobiliſsimus ac feliciſsimus. Hac in Ciuitate immorati nihil omnino fuimus, ſed per mediam Ciuitatem tranſeuntes deuenimus Lauretanam vel potius Lauretinam ac ſanctam Domum, toto Chriſtianæ Religionis orbe celebertimam, & nunquam ſatis celebratam, in colle quodam ſitam prope Muſonem fluuium, & à Recineto tribus milliarijs diſtantem, Templo ampliſsimo ac nobiliſsimo: ad cuius Templum vna cum Vico ipſo, fortiſsimo muro & craſſo circumſeptum ex omni Europa vtriuſque ſexus Chriſtifideles, & magna quidem frequentia quotidie votorum cauſa veniunt, vt innumera fere Scriptorum, ac Statuarum monumenta ex auro, argento, cera; picturæ item, & id genus alia euiden- Die Lunæ 20. April. Recinetum. Lauretum. Populorũ Pietas ac religio erga ſanctiſſimam Domum Lauretinam.

Domus Lauretinę deſcriptio

tiſſime docent ac teſtantur. Hæc enim ſacratiſsima Domus, omni veneratione digniſsima, diuinitus olim ab Angelis 10. Decembris die illuc aſportata fuit; deinde à ſummis Pontificibus marmore, & perpulchro quidem, ſtatuiſq. miro artificio effictis cincta; ita tamen, vt murus marmoribus incruſtatus ſanctiſsimæ Domui ad hæc vſque tempora coniungi nunquam potuerit, eo ſcilicet documento, murum ipſum nouum haudquaquam eſſe dignum, vt quos Chriſti Mater tetigit parietes, contingat. In hac enim Domo Beata Maria ſemper Virgo ac Dei Mater, cælorumq. Regina, & noſtra ad Filium ſuum Chriſtum, Saluatorem noſtrum, Aduocata, nata, educataq. fuit, & Gabriele Archangelo nunciante, Redemptorem mundi de Spiritu ſancto concepit, Genitrixq. Dei meruit appellari; ibiq. noſtram hanc ærumnoſam carnem Deus ipſe aſſumpſit, vt nos à Satanæ tyrannide liberatos ad Regni cæleſtis clauſtra traduceret. Hinc ob excelſam, ſummamq. loci religionem ac venerationem, ſanctiſsimo D. N. Clemente VIII. iubente, ac Maceratæ commorante, nos ad biduum Laureti conſtitimus, iter mora interrumpentes.

Murus nouus cur veteri coniungi non queat.

Diuinæ Domus Lauretinę priuilegia.

Pia opera Laureti præſtita.

Omnes itaque ex Societate ſanctiſsimi Sacramenti hoc biduo ſacroſanctam Euchariſtiam (labe prius criminum expiati) religioſe ſumpſerunt, omneſq. Prælati ac Sacerdotes in ſanctiſsima Deiparæ ſemper Virginis Domo rem diuinam non ſemel fecerunt; deinde in primario Eccleſiæ Altari Fabius Blondus Patriarcha Hieroſolymitanus ſacratiſsimam Miſſam ſolemniter decantauit.

Die Iouis 23. April.

Biduo expleto, ſanctiſsimaq. Domo ab vniuerſa ſanctiſsimi Sacramenti Societate pio ac religioſo animi ſolatio, & quidem maximo, frequenter iam viſitata, ditiſſimoq. Eccleſiæ Sacrario oculis diligenter perluſtrato, ix. Kalendas Maij, hoc eſt, 23. Aprilis die, dum pranderetur, Apoſtolici Palatij Sacriſta litteras à Curſore tabellario accepit, quibus ei ſanctiſsimi D. N. nomine manda-

tum

Curſor Tabellarius de diſceſſu Anconam verſus.

Societas ſanctiſſimi Sacramenti ad iter conficiundum conuocatur.

Camuranum.

Ancona.

Ancona cur ſic dicta.

Portus Anconæ.

Dictum vulgi.

tum fuit à Siluio Antoniano, tunc Cameræ Pontificiæ Præfecto, nunc vero S. R. E. Cardinale, vt ſtatim cum Societate ſanctiſsimi Sacramenti Anconam adiret, atque inibi ſanctiſsimum D. N. expectaret. Hinc Sacriſta Societatis Tubicini ſtatim mandauit, vt ad clangorem tubæ Societatem vniuerſam per Lauretinam Ciuitatem, olim Vicum, commoueret & excitaret, excitatamq. ad iter conficiundum conuocaret, Curſoribus item ad iter nunciandum hac illac miſsis. Conuocata itaque actutum Societate, ac de itinere quamprimum faciundo monita, ſumptoq. prandio, à Laureto (quod Ciuitatis nomine, Epiſcopaliq. dignitate Sixtus V. Pont. Max. auxit & illuſtrauit) diſceſsimus, & per Camuranum Caſtellum tranſeuntes deuenimus Anconam, Ciuitatem antiquiſſimam, totiuſq. Piceni ob mercaturas, & omnium Nationum mercatores ac negociatores, ingeniaq. magno numero nobiliſsima, celeberrimam; Promontorio appoſitam, & ab oræ ſitu, formam ſiue flexuram cubiti, quem Græci ἀγκὼν dicunt, referente, ita denominatam; ad littus Adriatici Maris à Siculis conditam, habentemq. Portum inſigni opere à Traiano Cæſare conſtructum. Portus enim ipſe nobiliſsimus, cum natura, tum opere & arte adeo clauſus ac tutus eſt, vt tam magnitudine, quàm opportunitate inter primarios ac nominatiſsimos totius terrarum Orbis Portus adnumerari debeat; vel potius iuxta vulgi dictum ſatis vbique celebratum, vnicus appellari queat.

Die Iouis 30. April.

Cappella Anconæ celebrata.

Hac in Ciuitate dies circiter ſeptem commorati ſumus, hoc eſt, à pridie Kalendas Maij ad Aſcenſionis videlicet Domini vſque diem, trigeſimam ſcilicet ac poſtremam Menſis Aprilis lucem; qua die in Eccleſia Cathedrali, Sancto Cyriaco dedicata, & in montem ſita, habita fuit Cappella, præſente Papa; Miſſamq. illuſtriſsimus ac Reuerendiſsimus D. Antonius Maria Gal-

lus

lus S. R. E. Cardinalis cantauit, Veſperis pridie illius dici, præſente etiam Papa, celebratis.

Sacris interea ſolemniter peractis, in eadem Eccleſia Cathedrali Sanctiſsimus D. N. Clemens nobilem Virum, Antonium Iuſtinianum Venetum, Adriatici ſinus Præfectum, quem vulgo appellant *Capitan'in Golſo*, in obſequium eiuſdem Clementis VIII. cum aliquot triremibus à Sereniſsima Republica Veneta miſſum, Equitis aurati dignitate ſolemni ritu inſigniuit.

Eques auratus.

Verum quia in hoc Aſcenſionis Dominicæ feſto die ſolemnis benedictio à Romano Pontifice quotannis Populo dari ſolet; hinc peracta Cappella, Sanctiſsimus D. N. à S. R. E. Cardinalium Collegio, cum omnibus item Prælatis & vniuerſa comitatus Curia, paramentis pontificalibus indutus, ac Tiara, quam Regnum mundi appellant, inſignitus, ſellæ geſtatoriæ inſidens, geſtatusq. humeris Parafrænariorum ſub vmbella, à nobilibus Magiſtratum gerentibus delata, ad tabulatum vſque ſatis amplum & altum, ad fores Eccleſiæ in editiſsimo constructum loco, (quaſi in altiſsima ſpecula, vnde tota fere Ciuitas cum Portu, & Mari perpulchre ſpectatur) aſportatus, ibi benedictionem, plenariamq. indulgentiam Populis ſolemniter largitus eſt. Illuſtriſsimi deinde ac Reuerendiſsimi S. R. E. Cardinales Diaconi, Franciſcus de Sancta Flora Cardinalis Sfortia, & Alexander Perettus Cardinalis Montaltus; ille ſcilicet Latina lingua, hic vero vernacula, vt mos eſt; plenariam Indulgentiam promulgarunt, tanta vtriuſque ſexus Chriſtifidelium hinc inde aſtante frequentia, quantum locus ipſe ſatis amplus capere poterat, præter ingentem Populorum multitudinem, quæ Portum vniuerſum, & loca Ciuitatis eminentiora occupabat, tormentis interea bellicis tam in Portu, quàm in Ciuitatis Arce, & in Armamentario prope ſancti Auguſtini Cœnobium ſito

Romani Pontificis apparatus pro Indulgentia plenaria Populis largienda.

Specula, vel pulchra viſio ex Tabulato.

Indulgentiæ promulgatio.

Frequentia & hilaritas populorum mira.

abun-

abundanter diſploſis, necnon vniuerſis vndique populis acclamantibus, atque exultantibus, miraq. voluptate ac ſolatio perfuſis.

Hac ſolemni re peracta, ſanctiſſimoq. D. N. ad ſacrorum indumentorum, ſiue, vt aiunt, paramentorum Cameram toto Comitatu pro paramentis deponendis redeunte; Sacriſta cum ſanctiſſimo Sacramento, vniuerſaq. Societate ſtatim ſeſe viæ committit, dum ab Eccleſia Cathedrali, necnon ab Ancona ipſa recedit, Senogalliam veſperi aduenturus. Eo in itinere ad Agri Anconitani fines extat Flumeſinus amnis, & prope eius oſtium, per quod in mare intrat, Arx eſt, ab Anconitanis ad finitimi Agri tutelam contra prædonum excurſiones peropportune tormentis bellicis inſtructa. Flumeſinus amnis, & Arx.

Hinc diſcedentes, acceſſimus ad Caſam Crematam, diuerſoriam Tabernam non procul à maris littore ſitam, fortiſſimo munitam muro propter Piratarum, Turcarumq. metum atque impetum, qui hoc loco frequenter in terram egredi, locumq. diripere, ac peregrinantes captiuos abducere prius ſolebant. Ipſa vero Taberna Caſæcrematæ nomen ab euentu ſortita ſibi eſt, quòd ſæpius à prædonibus cremata ſit priuſquam muniretur. Caſacremata, & cur ſic dicta.

Veſperi tandem à Caſacremata venimus Senogalliam, ita à Pomponio Mela dictam; à Ptolemæo Senagalliam, ab alijs Senegalliam nuncupatam, ad præfecturam Vrbini Ducis pertinentem, Ciuitatem maritimam à Senonibus Gallis conditam ad planitiei amœnæ atque iucundæ finem. Die Iouis 30. April. Senogallia.

Kalendis Maij, hoc eſt, prima dicti Menſis luce, ſanctis Apoſtolis, Philippo & Iacobo conſecrata, à Senogallia per Ceſanum & Metaurum amnes ſuper ligneos miræ longitudinis Pontes tranſeuntes, Fanum Fortunæ ab omnibus Scriptoribus ita ab Aede olim Fortunæ magnifica Die Veneris 1. Maij.

gnifica

gnifica inibi conſtructa, cuius etiamnum veſtigia ſuperſunt, fortaſſe nuncupatum aduenimus, Ciuitatem honeſtiſſimam & maritimam, Clementiſq. VIII. Pontificis Maximi natalem. Huius Ager bonus eſt, ac fertilis, quem Nicolaus Perottus ſupra ceteros Oppidorum Italiæ Agros cum ſitu & natura, tum Colonorum induſtria amœniſsimum dicit, quòd frumentum mira vbertate, præſtantiſsimaq. vina cum oleo perſuaui, alijsq. fructibus optimis præbeat.

Ager Fani Fortunæ.

Die Sabbati. 2. Maij.

Piſaurum.

Piſaurum cur ita dictum.

Iſaurus amnis.

Folia, olim Iſaurus, finis Marchiæ, & principium Flaminiæ.

Die 2. Maij à Fano Fortunæ Argillam fluuium, qui hanc fere Ciuitatem alluit, tranſeuntes, ad horam prandij venimus Piſaurum, Ciuitatem nobilem & maritimam, in Piceno ſitam, ad dominiumq. Ducis Vrbini ſpectantem, præclariſq. ingenijs, ac Viris litteratis celebrem; ob mercaturas autem & ob Regulos inibi reſidentes celebriorem, ab auro penſato, vt nonnulli aiunt, ita dictam, vel potius & rectius fortaſſe, ab Iſauro amne, quo alluitur (addita, P, littera) nuncupatam: is autem fluuius, *Folia* nunc vocitatus, finis Marchiæ Anconitanæ, principiumq. Flaminiæ eſt, vt Scriptores volunt. Ciuitas hæc Arce non minus munita quàm pulchra eſt inſignita, Curiamq. habet ſumptuoſam, aliaſq. præterea nobiles ædes. Aedificijs ſplendida eſt, atque elegans; & ſicut à Regulis roboreis, vel (vt aiunt) à Ruuere firmis mœnibus cincta eſt, Arciſq. præſidio munita; ita & in tantum ſplendorem, tantamq. elegantiam ac venuſtatem redacta eſt, vt Italiæ totius Ciuitatum Viridarium ſuo quodam modo dici queat. Huius Ciuitatis Ager peramœnus eſt, vitibus, oleis, ficubus, alijsq. id genus arboribus fructiferis affluens: è quibus vina optima, alijq. fructus item optimi, & præſertim ficus, quæ in tanta areſiunt copia, in tantoq. habentur pretio, vt in varias Italiæ partes atque item aliò aſportentur.

Piſauri deſcriptio.

Piſauri Ager.

Quamuis de locorum magnificentia in comitatibus,

quos

quos erga ſanctiſsimum Sacramentum Populi præſtiterunt, generatim atque vniuerſe verba fecerim anteaquam Ciuitates cum Oppidis & Caſtellis, per quæ tranſiuimus, recenſuerim; hoc tamen loco pauliſper immorari libet, vt de ſplendidiſſima Vrbini Ducis magnificentia, magna cum pietate coniuncta nonnihil ſigillatim dicamus. Is enim Regulus, Franciſcus videlicet Maria iunior, Guidubaldi filius, & Franciſci Mariæ Nepos, Vir ſane doctrinarum ac virtutum ditiſſimus; & non minus religioſus, quàm pius etſi pijſſimus, vt debitum ſanctiſſimo Sacramento præberet obſequium ac famulatum, præter Comitatum Eccleſiaſticum & curialem à Clero & à Curia, necnon à Confratribus & nobilibus Ciuitatum præſtari ſolitum; magnas militum copias beneſtructas circiter vnum milliarium extra Senogalliæ ac Piſauri Portas miſit.

Splendiſsimus apparatus ab Vrbini Duce Senogalliæ, & Piſauri præſtitus.

Ducis Vrbini laudes.

In hac ingenti militum multitudine videre erat Equites cataphractos prætentis haſtis per turmas diſtinctos, eoq. item ordine haſtatos, galeatos & thoracatos, ſcutiferos & ſcloppos gerentes, præcinentibus tibijs ac tubis, ſuiſq. in locis, Ductore copiarum, Anteſignanis, Vexilliferis ac Tympanitis incedentibus. Ex tot itaque, tamq. varijs militum agminibus, tamq. bene inſtructis, Exercitus ſatis grandis ac fortis non modo Ducalem, ſed Regiam pompam, ac maieſtatem repræſentans cernebatur, miro delectu confectus. Hæc Senogalliæ ac Piſauri præſtita ſunt; ſed Piſauri, vbi Vrbini Dux ipſe reſidere ſolet, multo vberius ac ſplendidius. Hoc item in loco religioſiſſimus Princeps, Societate ſanctiſſimi Sacramenti Ciuitatem Piſaurum ingrediente, atque illinc egrediente, Euchariſtiæ Sacroſanctæ debitum obſequium, piumq. famulatum præſtitit, dum ſanctiſſimum Sacramentum tam in ingreſſu, quàm in egreſſu religioſe comitatus eſt. Hæc de regia magnificentia cum pietate ac religione coniuncta, ad perfectum ac verum Principem

Exercitus, & comitatus in excipienda ſanctiſſimi Sacramenti Societate.

Ducis Vrbini famulatus erga ſanctiſsimū Sacramentum.

Præcipuæ perfecti ac veri Principis partes.
Palatij deſcriptio
Bibliotheca inſignis.
Prandium cum cœna.
Excuſatio cum amplificatione.
Die Dominico 3. Maij.
Romanula.
Catholica.
Vrbis Concæ ædificia in mare ſpectantur.
Ariminũ antiquiſsimũ, & cur ita dictũ.

peculiariter pertinente, vt de ſplendidiſsimo apparatu, quo ſuis in Aedibus Societatem ſanctiſsimi Sacramenti proſequutus eſt, aliquid hoc etiam loco dicamus: In Palatio nanque ſuo ampliſsimo, pulcherrimis aulæis, picturis ac ſtatuis arte mira effictis ſuperbe inſignito, magnificentiſsimaq. necnon vaſtiſsima Bibliotheca, ingenti voluminum optimorum multitudine, omni ſcilicet ex genere, ex ijſq. præſertim libris omnibus, qui ad hanc vſque diem in lucem prodierunt, refertiſsima mirificè decorato; Societatem ſanctiſsimi Sacramenti vniuerſam perbenigne ac ſumptuoſiſsime ad prandendum & cænandum excepit, atque hac etiam in re lautitiam & opulentiam regiam rectè ac ſplendidiſsime declarauit. Hæc pauca de Vrbini Regulo mihi dicenda videbantur; ſi enim omnia ad piam ac religioſam tanti Principis magnificentiam ſingulatim vellem enarrare, in vnam tantum rem nimis longam texerem orationem, inſtitutiq. noſtri limites excederem. Redeo itaque ad iter noſtrum perficiendum.

Die Maij 3. Domino Deo peculiari quodam iure ac nomine conſecrata, à Piſauro, ſacris more ſolito peractis, diſceſsimus, & Romanulam, ſiue, vt vulgo aiunt, Romandiolam ingredientes, Catholicam occaſum verſus ipſam in via ſub Monte Piſauri ſitam tabernis diuerſorijs cum Arce ſatis firma conſtantem adiuimus, eoq. in Vico pranſum eſt. Hoc loco, ex littore ipſo, ſub aquis tranquillo mari atque conſiſtente, mœnia, turrium item, ceterorumq. ædificiorum faſtigia demerſæ olim Vrbis Concæ ſatis rectè ſpectantur, vt Scriptores narrant, & Accolæ loci affirmant. Hinc iter fecimus Ariminum verſus, Ciuitatem antiquiſsimam & maritimam, vel ab armario, vel ab armis, quæ à Ducibus reuerſis à bello, Romamq. redeuntibus, inibi, vt nonnulli aiunt, deponebantur; vel, & fortè melius, ab Arimino amne, quo alluitur, ita nominatam, vt explicationem ex lingua Aramæa deſumptam, & nimis

abſtru-

abſtruſam ab Annio excogitatam, omnino reijciamus. Ciuitas hæc in planitie ſita eſt, imminentibus ad meridiem collibus valde fructiferis ac fœcundiſsimis; Ab ortu, & occaſu latiſsimos habet campos ſumme frumentarios. Ad Septentrionem Mare Adriatico alluitur, rerumq. omnium ad vitam vtilium copia mirifice abundat. Aedificijs antiquiſsimis & memoria digniſsimis, ſummæq. antiquitatis veſtigijs, & inſcriptionibus ad veram antiquitatem indicandam decoratur, quæ Ciuitatem antiquiſsimam eſſe omnino declarant. Palatia inſuper quædam habet ſumptuoſa maiori ex parte à nobili Malateſtarum Familia cōſtructa, Fontemq. in foro ſplendidiſsimum dulciſsimis ac nitidiſsimis aquis affluentem, & Pontem ſumptuoſum in Arimino amne ab Octauio Auguſto conſtructum, multaq. Caſtella. Claris item, & optimis Virorum ingenijs, Sanctorumq. corporibus Ciuitas hæc illuſtratur, multiſq. nominibus, quæ longum eſſet recenſere, celeberrima eſt; ſed, vt iter noſtrum perſequamur, hic de Arimino, vbi cænatum, pernoctatumq. fuit, finem dicendi faciemus.

Arimini ſitus.

Arimini ædificia, & antiquitates.

Pons ab Octauio Auguſto extructus in Arimino amne, nunc Marecia.

Die 4. Maij ab Arimino ad Portum venimus Ceſenaticum, exiguis tantum nauigijs excipiendis idoneum, quòd vndique vadoſum hac ora mare ſit. Hoc in loco, ſequenti ſcilicet die, ad prandendum magna epularum copia & magnificentia ſanctiſsimus D. N. ab Anſelmo Dandino Protonotario Apoſtolico inſigniter fuit exceptus.

Die Lunæ 4. Maij.

Portus Ceſenaticus.

Spectantur hoc paſsim littore machinæ quædam, quæ decipulæ ſunt feris anatibus reti (hiberno præſertim tempore, cum nix iacet) capiendis fabricatæ, quas Pantheras Accolæ vocant. Hoc loco pranſum eſt; dum autem pranderetur, Sacriſta, neceſsitate quadam vrgente, ad vniuerſamq. Societatem ſpectante, Curſorem tabellarium Ariminum verſus conſultò miſit: quò ſtatim miſſo, per campos amœniſsimos, maximaq. frumenti copia vberes, perq. nonnulla Ariminenſis Agri Caſtella tranſeuntes

Machinæ ad capiendas anates.

Curſor tabellarius à Sacriſta miſſus.

Ceruia olim Philocolis.

venimus Ceruiam, noui nominis Ciuitatem, olim (teſte Volaterrano) Philocolim nominatam, infrequentem, loco paluſtri, cæloq. graui, ſalinisq. affluentem. Sal nanque

Mira Salinarum copia.

menſibus æſtiuis ex aqua marina concreta, vehementiq. Solis ardore, qui his in locis eſt, excocta, mirabili ac tanta copia fit, vt ſal præſertim candidus in multas Italiæ partes aſportetur. Ceruiæ nihil immorati ſumus; hinc Veſperi Rauennam tandem aduenimus, Ciuitatem Romanulæ antiquiſsimam ob regiam olim Oſtrogothorum ſedem, in littore Adriatici maris, paluſtri antiquitus in loco ſitam, à Theſſalis (ait Strabo) conditam: aëre tamen tunc innoxio, propterea quòd crebris tum fluuiorum, tum maris inundationibus, cœni lutiq. ſordes abluebantur, vnde ſumma cæli ſalubritas erat, vt Scriptores narrant; hinc gladiatoribus educandis, exercendiſq. locum hunc (teſte Strabone) veteres præcipue delegerunt. Nunc vero multis ab hinc annis paludes exſiccatæ fuerunt, & hanc ob rem inibi fructiferi extant campi, miraq. vbertate fœcundi: Accolæ tamen aërem habent non ſalubrem, tanta fortaſſe inundatione carentes.

Rauenna antiquiſsima. Rauennæ ſitus. Strabo lib. 5.

Huius Ciuitatis Archiepiſcopale ſplendidum erat, eximium, ſumptuoſum, & vere admirandum opus, in quo priuſquam Ciuitas à Gallis diriperetur, multa miræ artis & immenſi pretij cernebantur, vt nonnulli ſcribunt. In Sacelli maioris hemiſphærio ad hanc vſque diem depicti, ſeu opere græcanico effigiati vndecim illi Sancti cernuntur Antiſtites, qui columbæ ſupra caput apparentis indicio Rauennates Archiepiſcopi fuerunt creati. Alia interea vetuſta, ſplendidaq. Templa cum eximijs vndique antiquitatis monumentis ac veſtigijs, & magno quidem numero, necnon ædificia nobilia noſtris temporibus conſtructa non pauca in hac videre eſt Ciuitate, ob Exarchatum, quem ab anno Domini D.LVII. ad annum vſque DCC.XXXII. hoc eſt, C.LXXV. annos duraſſe narrant,

Archiepiſcopale admirandũ opus. Sacelli hemiſphærium. Templa nobilia & vetuſta. Exarchatus quandiu durarit.

nomi-

nominatiſsima, multiſq. viris illuſtribus & memoria dignisſimis, celeberrima, præſertim vero Ioanne XVII. Romano Pontifice, Caſsiodoroq. Senatore, Viro docto, elegantiq. Scriptore, deinde Monacho; necnon Petro Damiano Cardinale Epiſcopo Oſtienſi: qui, abdicato Cardinalatu, in Eremum S. Crucis Fontis Auellani Eugubinis in montibus ſeſe recepit, operaq. varia cum elegantia & facundia, tum ſpiritu diuino plena conſcripſit. Nunc reliquum eſt, vt nos breuitati conſulentes, ad iter, vnde digreſſi ſumus, rerum dicendarum magnitudine allecti, reuertamur. Rauennæ cænatum, pernoctatumq. fuit in Aedibus Archiepiſcopalibus, vbi Archiepiſcopus Rauennnæ, Chriſtophorus Boncompagnus Bononienſis, Gregorij XIII. Nepos, Prælatos omnes, multoſq. alios è Societate ſanctiſſimi Sacramenti ſplendide excipiendos ex Vrbe Roma curauit, Hieronymo eius fratre omnia egregie ſubminiſtrante. Io. XVII. Caſsiodorus. Petrus Damianus.

Die 5. Maij, vbi primum Sacriſta more conſueto pro Miſſa Conuentuali rem diuinam fecit: in ijſdemq. Aedibus Archiepiſcopalibus ientaculo ſumpto, & quidem lautiſſimo, Clericorumq. Itinerario recitato, ordineq. conſueto ſeruato, Societas Rauenna decedens in viam ſeſe dedit, tranſiens fluuium ſupra Pontem nauigiorum, tabularumq. connexione conſtructum, Baniacaballum verſus (Italicè *Bagnacauallo*) ante Tiberiacum & ad Caballos, vt Blondus cum Sabellico in hiſtorijs prodidit, nuncupatum; necnon Gabeum olim, vt in Tabulis Eccleſiæ Rauennæ (cui ſubiectum erat) legitur, appellatum. Oppidum ſane perelegans & opulentum, Agro frumenti ac item rubiæ mire fertili. Inde ad Senij fluminis dextram itum eſt Cotignolam, exiguum, at pernobile Oppidum mœnibus firmiſſimis & alta foſſa cinctum, multiſq. Viris gloria militari, & doctrinarum laude inſignibus celeberrimum. Veſperi tandem ex Cotignola peruenimus Lucum Die Martis 5. Maij. Baniacaballum. Baniacaballi opulentia. Cotignola.

(*Lugo*)

Lucus, Oppidũ, huiuſque Oppidi deſcriptio & Ager. (*Lugo*) à luco, ideſt ſilua dictum: hoc enim loco ſiluas fuiſſe aiunt. Oppidum hoc perhoneſtum eſt, & quorundam Virorum doctrinis ac dignitatibus illuſtratum, omnibus rebus ad vitam vtilibus abundans, ædificia ſplendida habens, muro tamen, foſſaue minime ſeptum; cuius Ager perbonus eſt, & magna frumenti copia (quamquam vini ac rubiæ tenuis) affluens. Lucus, Ciuitatis nomine dignus. Hic locus cum ad Romanæ Eccleſiæ ſub Iulio II. ditionem perueniſſet, ob amplitudinem, Populiq. frequentiam, ædificiorumq. ſplendorem è Caſtello ſeu Oppido Ciuitatem efficere cogitauit; maioribus tamen curis impeditus conſilium exequi non potuit. Nunc iterum ad Romanæ Eccleſiæ ditionem pertinet, & ad hanc vſque diem Eccleſiæ Cathedralis Rauennæ feudum nuncupatur.

Die 6. Maij à Luco decedentes, Argentam deuenimus, Die Mercurij 6. Maij. Oppidum à Ferraria paſſ. mill. IIXX. diſtans, quod antea trans Padum erat, vbi nunc extat inter ſaltus Aedes antiquiſſima Beati Georgij à Beato Exuperantio XX. Argenta, & cur ita dicta. Rauennatium Archiepiſcopo, viro ſanctiſſimo condita. Hoc nomen (Argenta) denominatum nonnulli volunt ab argento, quod loci incolæ quotannis Rauennati Antiſtiti pendere tenebantur; idq. ex decimis, quas in hodiernum vſque diem Eccleſiæ Rauennati (cuius feudum dicitur) dari aiunt, confirmare nituntur. Muris primum à Smaragdo Exarcho Oppidum ipſum cinctum fuiſſe Blondus prodit: nunc verò ditioni Eccleſiæ Romanæ ſubeſt: & hoc in loco pranſi ſumus. Baccaleo Coſandolum. Prandio deinde ſumpto, Baccaleonem, & Coſandolum Pagos venimus, per Villas, perq. ſumptuoſa ædificia tranſeuntes, hic illic ſita. A Coſandolo item egreſſi, iterq: noſtrum perſequentes, ad dextram Padi ripam inuenimus Hoſpitaletum, Villam; Hoſpitaletum. S. Nicolai Pagus & Abbatia. deinde ad ſancti Nicolai Pagum, & Abbatiam Anſelmi Dandini Protonotarij Apoſtolici veſperi peruenimus, biq. cænatum, pernoctatumq. fuit.

Die

Die vij. Maij à S. Nicolao diſceſsimus; hincq. Ferrariam, inuenimus multas Villas ſatis magnificas cum ædificijs ſumptuoſis, præſertim vero Monaſteriolum, & Foſſam nouam. Poſtremo ad horam 14. venimus Burgum ſancti Georgij à ſacra & nobili ipſius Sancti vocitatum Aede, quam Monachi è Montis Olíueti Congregatione incolũt. Die Iouis 7. Maij. Monaſteriolum. Foſſa noua. Burgũ S. Georgij.

Ex Magnifico deinde S. Georgij cœnobio Pons ligneus tranſitum Padi ad Ferrariæ Portam facit ac iungit. In huius Sancti Eccleſia Capſula cum ſanctiſsimo Sacramento ſuper primarium Altare repoſita eſt, honorificentiſsimè illic aſſeruanda, donec Sanctiſſimus D. N. Clemens ſolẽniſſima pompa è dicta S. Georgij Aede Ferrariam ingredi paratus foret, Ciuitatem ſcilicet ripæ Padi amnis, quo ab Exortu & Auſtro alluitur, appoſitã; egregijs Aedificijs tam cultui diuino, quàm Principũ, Ciuiũq. habitationi cõſtructis; necnõ Arce foſſis, aquis, armamẽtoq. munita, ampliſſimiſq. longo ac recto tractu vijs nitentẽ; aëre ob ſitũ paluſtrẽ craſſiore, rebus tamen omnibus ad mortaliũ vitã vtilibus affluentem; Familijs nobilibus, maioriq. ex parte opulentis; Viriſq. interea tum doctrinarum tum titulorum ac dignitatum varietate inſignitis florẽtem, nobiliſsima item Eſtenſium Familia, ac denique omnium diſciplinarũ Gymnaſio, quod Federicus II. Imperator inſtituit, celeberrimã. Pons ligneus ad Ferrariam Portam tranſitum facit. Ferrariæ ſitus & laudes.

Eadem denique die S. Maurelio Epiſcopo & Martyri, Ferrarienſiumq. Patrono conſecrata, cuius oſſa dicta in Eccleſia requieſcunt, ſanctiſsimus D.N. ad ipſum S. Georgij Cœnobiũ veſpertino iam tẽpore aduentante, peruenit, ibiq. cænauit, ac pernoctauit; Poſtridie autem, hoc eſt, iix. Maij luce, Apparitioni S. Michaelis dedicata, eadem in Eccleſia rem ſacram fecit, eodemq. in Cœnobio pranſus eſt. Die Iouis 7. Maij. Sanctiſsimi D.N. in Ferrariam acceſſus. Die Veneris 8. Maij

Ad primam deinde ac vigeſimam eiuſdem diei horam, Ferrariam, fauente Deo, ſanctiſsimoq. Sacramento præuio, ſolemniter tandem aliquando ingreſſus eſt iuxta pompam, ac ſeriem infra enarratam: In quarum rerum teſtimo-

ſtimonium, ac memoriam ſempiternam, ſupra S. Georgij Eccleſiæ Portam, quæ ligneum ſpectat Pontem, extat Inſcriptio marmore inciſa in hanc verborum formam:

CLEMENS. VIII. PONT. MAX.
FERRARIA. TOTAQ. EIVS. DITIONE. DIVINITVS. RECEPTA
AD. HOC. OLIVETANÆ. FAMILIÆ. COENOBIVM. DIVERTIT
NONIS. MAII. IPSO. DIE. SANCTI. MAVRELII. EPISC. ET. MART.
FERRARIENSIVM. PATRONI
SEQVENTI. DIE. CVM. IN. HOC. TEMPLO. HOSTIAM
IMMACVLATAM. DEO. OBTVLISSET
VRBEM. CVM. S. R. E. CARDD. CVNCTISQ. AVLÆ. ORDINIBVS
RITV. MAXIME. SOLEMNI. EST. INGRESSVS
ANNO. SALVTIS. M. D. XCVIII.

Reliquum eſt, vt glorioſum, omniq. lætitia plenum Clementis VIII. Pontificis Maximi ingreſſum, ſplendidiſsimumq. apparatum à nobis deſcribendum aggrediamur. Antea vero quàm de feliciſsimo Clementis VIII. ingreſſu verba faciamus, Equitationis, vniuerſiq. Comitatus ſeriem deſcribendam eſſe cenſeo, vt ſuo quæque ordine diſtinctè conſcribantur.

Vniuerſi Comitatus, & Equitatus Ordo, ſanctiſsimo D. N. Clemente VIII. Pontifice Maximo Ferrariam recuperatam ſolemniter ingrediente.

Iumenta ſarcinaria

SArcinaria in primis iumenta, muli ſcilicet clitellarij circiter centum, ſarcinis onuſti, pannoq. rubeo gentilitijs Clementis VIII. ſtemmatibus inſignito cooperti precedebant: inter eos & muliones & baiuli, quos nonnulli clitellarios item appellant, tanquam ad iumenta oneranda & exoneranda, atque ad onera aſportanda deſtinatos, mixtim cernebantur. Duo inde Tabellarij, qui huc at-

Tabellarij.

que

que illuc tabellas ſiue litteras deferendi munere fungi ſolent, ſtatim ſequebantur. Poſt Tabellarios quinque Equitũ Turmæ quinque Centurijs diſtinctæ ſubſequebantur; duæ thoracatæ & galeatæ, ſcloppoſq. gerentes; tres vero lanceatæ, thoracatæ item & galeatæ, quæ leuis armaturæ Equites, ſiue celeres vocitari ſolent: ſuoq. loco Tubicines & Vexilliferi equitabant. Turmæ Equitum.

Turmarum Ductores erãt, Alexander Mantica, Octauius à Bufalo Romani, Paulus Monaldeſcus Vrbeuetanus, Proſper Iacobatius, & Franciottus Vrſinus Romani, quorũ ſinguli ſingulis Centurijs præerant. Poſt Equitum Turmas ſeptem ac viginti deferentes hippoperas ſeu bulgas auro ac ſtemmatibus gentilitijs S. R.E. Cardinalium Sanctiſſimum D.N. comitantium inſignitas, ſequebantur. Deinde totidẽ eorundem Cardinalium Clauarij, veſtibus violaceis induti, equis inſidentes, argenteaſq. clauas manu geſtantes. Turmarum Ductores. Bulgę Cardinalium. Clauarij.

Hos ſubſequebantur ſeptẽ ac viginti Caudatarij S.R.E. Cardinalium hyacinthinis ſeu violaceis induti veſtibus oblongis; Deinde multi nobiles eorundem Cardinalium Aulici & familiares elegãter ſatiſq. ſumptuoſe amicti equitando ſequebantur. Poſt eos, Tubicines. His ſuccedebant Tonſor ac Sutor Papæ rubeis induti veſtibus, bulgas item rubeas, quas valiſias vocant, deferentes. Hos ſubſequebantur Scutiferi Papæ, veſtibus oblongis ac rubeis ſine capitijs induti, necnon ex Curia non pauci. His ſuccedebant Curſores; Deinde Achinea deferens ſcalam duobus gradibus panno rubro coopertis conſtantẽ, qua ſummus Pontifex in equum inſiliendum iuuatur. Poſt Achineam deferentem ſcalam, ſequebãtur mulæ albæ ſine ſeſſoribus duæ, Sanctiſſimo D. N. deſtinatæ, pulcherrimiſq. phaleris exornatæ, rubeoq. coopertæ holoſerico, lacinijs ſiue fimbrijs, quas *franzas* vocant, auro contextis inſignito, manuq. à famulis ſiue ſtabularijs veſte rubea indutis ductæ. Poſt mulas albas duodecim aſturcones albi, ſine item ſeſſoribus pulcherrime Caudatarij Cardinalium. Tubicines. Scutiferi & alij. Curſores. Achinea. Mulæ albæ. Aſturcones. 12.

K phalerati

phalerati à duodecim ſtabularijs rubea veſte indutis ma- nu etiam ducebantur. Hos lecticæ duæ ſubſequebantur holoſerico rubeo contectæ, fimbrijſq. auro contextis exornatæ. Poſt lecticas ſella geſtatoria, eiuſdem coloris contexta holoſerico, à quattuor Parafrænarijs rubea veſte indutis ſuper humeros deferebatur. Poſt ſellam geſtatoriam equitabat equilis Præfectus.

Lecticæ. Sella geſtatoria. Equilis Præfectus.

Huic ſuccedebant Adiutores, ſiue, vt aiunt, Sanctiſſimi D. N. Cubiculi adiuuantes quattuor, rubeis amicti veſtibus & oblongis, ſine tamen capitijs: quorum duo bulgas Papæ ex holoſerico rubeo deferebant. Deinde ſequebantur Cubicularij ex minus intimis, extra muros paſſim vocitati, rubea veſte ſine capitijs amicti. Hos ſubſequebantur tres Aduocati Conſiſtoriales veſtibus violaceis induti, capitijs ad collũ inuerſis; Deinde Sacellarij ex intimis, quos Cappellanos ſecretos paſſim vocant; necnon Cubicularij, quos appellant honoris, atque item ex intimis, omnes rubeis induti veſtibus, capitijs ad collum inuerſis: Hos indè ſequebantur quattuor Cubicularij ex intimis Papæ atque præcipuis, quos appellant ſecretos, rubeis itẽ veſtibus amicti, capitijs ad collum inuerſis, quattuor Summi Pontificis pileos purpurei coloris holoſericos, faſtigio haſtarum, quæ erant eodem contectæ panno, affixos, geſtantes, Cornelius videlicet Fidelis nunc ipſius Papæ à poculis, Ioannes Baptiſta Saſſatellus, Lucas Maſottus, & Alphonſus Giliolus.

Cubicularij variorum Ordinum. Aduocati. Cappellani. Cubicularij. Cubicularij deferẽtes pileos Papæ.

Hos prope ſequebantur multi nobiles, ac titulis inſigniti, necnon Proceres aliquot Romani, quos nonnulli Domicellos ac Barones vulgo vocitare ſolent, atque item plurimi Viri perilluſtres ac titulis clari, qui ex multis Italiæ partibus ad ſplendidiſſimum apparatum, Clementemq. VIII. Ferrariam ingredientem illuc videndum aduenerant. Hoc itaque loco videre erat varium, ac pulcherrimum, ditiſſimumq. veſtium cultum, equoſq. ex optima variarum regionum ſobole maxime generoſos, eleganterq. phaleratos.

Nobiles Viri.

Poſt

Poſt Viros magno numero perilluſtres, Domicellos & Proceres, ſequebatur Ioannes Bardius ex Auerniæ Comitibus, excellentiſſimi Ioannis Franciſci Aldobrandini armorum vtriuſque militiæ S. R. E. Ducis aut Capitanei Generalis Locumtenens, necnon vnius Turmæ Equitũ leuis armaturæ, vniuſq. item Equitum tormentariorũ, quos vulgo Sclopetarios appellant, pro Pontificia Cuſtodia, Capitaneus, ſeu Præfectus. Hos ſubſequebantur Acolythi, Abreuiatores, Clerici Cameræ Apoſtolicæ, mantelletto, palliolo ſcilicet, paulo infra humeros ad brachia extrahenda perforato, haud manicato; & rocchetto, hoc eſt tunica linea, candidiſſima quidem & ſubtiliſſima, ab humeris ad poplites vſque fluente amicti, duoq. ſtatim Auditores Rotæ nigris lacernis, quas croceas vocant, & rocchettis induti, capitijs tamen ad ſcapulas reiectis; Deinde duo Subdiaconi Apoſtolici mantelletto & rocchetto veſtiti. Acolythi. Abreuiatores. Clerici. Auditores. Subdiaconi.

His ſuccedebant Oratores quattuor. Orator Bononiẽſis equitabat ſolus: Alij vero, Franciæ ſcilicet, Venetiarum, & Sabaudiæ pares equitabãt, Franciæ Oratore interequitante; ad cuius dextram Venetus, ad eiuſdem ſiniſtram Sabaudius incedebant. Poſt Oratores, alij equitabant Tubicines. Hos prope ſequebatur Eccleſiæ Cathedralis Ferrarienſis Clerus pedeſter, Seminario præeunte ſuperpellicijs amicto; inde ſequebantur Cappellani omnes, Manſionarij, & Canonici ſuperpellicijs induti: Mãſionarij nigelli vel ſubnigri coloris, Canonici vero albi coloris almutiam ſiniſtro brachio inuerſum, vel ad ſiniſtrã reiectum ſcapulam geſtabant; omnes autẽ in ſingulis lineis aut ordinibus bini gradiebantur, eiuſdem Ciuitatis Epiſcopo pontificalibus amicto indumentis, ſubſequente. Hunc autem locum Epiſcopus cum Clero tenere cœpit, poſtquã Crucem Papæ deoſculandam extra Portam Ciuitatis attulit, vt infra ſuo loco dicemus. Clerum & Epiſcopum ſubſequebantur duo Clauarij ſeu Clauigeri argenteas clauas manu geſtantes, inter Oratores Principũ. Tubicines. Clerus Ciuitatis vniuerſus. Epiſcopus Ferrariæ. Clauarij.

Magiſter cæremon. inter quos altero cæremoniarum Magiſtro equitante.

Subdiaconus Apoſtolicus. Crucifer. His ſuccedebat Subdiaconus Apoſtolicus Crucifer, inter duos oſtij Magiſtros virgam rubeam geſtantes, lacerna violacea & rocchetto, pileoq. ad Prælatum pertinẽte cum flocculis nigris indutus, capitio ad collum extenſo; Crucemq. Pontificiam deferens, equitabat. Hos prope Clerici Cappellæ Pontificiæ duo, violaceis induti veſtibus equitabant, laternaſq. argenteas ſatis grandes in faſtigio haſtarum affixas, lumine intra eas occluſo, deferebant. Poſt Clericos laternas geſtantes, Eccleſiæ S. Georgij Monachi cærea funalia hinc inde ante ſanctiſſimum Sacramentum ardentia pedeſtres deferebant.

Clerici cũ laternis.

Aſturco cum Capſula ſanctiſſimi Sacramenti. Hos ſubſequebatur aſturco, equus albus & pacatus, pulcherrimeq. phaleratus a duorum Parafrænariorum altero manu ductus: Huius generoſi & tamen pacati equi ſellæ holoſerico rubeo contectæ impoſita erat Arcula ſiue Capſula, tota eodem intus & extra cooperta panno ſub Vmbella parua ex ſerico & auro contexta: intra vero Arculam ſacratiſſima Hoſtia loculo cryſtallino erat incluſa ſuper patenulam auream Hoſtiæ magnitudini adſimilem repoſita, corporale ipſi patenulæ ſubiecto. Vmbella inſuper magna ex ſerico rubeo confecta à Monachis S. Georgij ad Portam vſque Ciuitatis ſuper Vmbellam paruam Arculæ annexam delata fuit. Arculæ & Vmbellæ necnon Achineæ ornamenta omnia fuſius & exactius deſcripta in hac Tertia Commentarij noſtri Parte ſub eius initium videre licet.

Vmbella.

Pag. 43.

Sacriſtæ locus. Sanctiſſimum Sacramentum Apoſtolici Sacrarij Præfectus ſubſequebatur, mulæ albæ nigro inſtratæ opertorio inſidens, mantelletto & mozzetta iuxta nigrum ſui Ordinis colorem indutus; albumq. baculum iuriſdictionis inſigne præſeferentem ob curam ſanctiſsimi Sacramenti ei ex officio Sacriſtatus demandari ſolitam manu geſtabat.

Papæ locus. Poſt Sacriſtam a ſacra item S. Georgij Aede ad Portam vſque Ciuitatis Sanctiſsimus D. N. equitauit, eumq.

S. R. E. Cardinales ſubſecuti ſunt. Poſt hos Prælati omnes, & alij permulti. Hoc autem loco immorari libet, vt quid, anteaquam Clemens Papa Ferrariam ingrederetur, actum ſit, explicemus.

Sanctiſsimus D. N. Clemens VIII. ad primam & vigeſimam diei horam ad Eccleſiam ſancti Georgij ex Monaſterio ſeſe contulit, ibiq. ad Altare primarium, in quo Arcula cum ſanctiſsimo Sacramento fuerat collocata, orauit, cum iam Equitatus longo inſtructus ordine Ciuitatem ingredi cœpiſſet. Peracta itaque oratione, Arcula ſanctiſſimi Sacramenti à quattuor ſancti Georgij Cœnobitis ſeu Monachis ſtola inſignitis ad Eccleſiæ vſque valuas, vbi Aſturco foris paratus erat, delata fuit. Capſula deinde ſuper Achineam impoſita ſub Vmbella magna à quattuor eiuſdem item Eccleſiæ Monachis geſtata, cæreis funalibus hinc inde ardentibus, Heluetijſq. in cuſtodiam ſanctiſsimi Sacramenti incedentibus, ordineq. nuper enarrato, nouam ac ferream Ciuitatis Portam verſus itum eſt. Nam, vti diximus, poſt ſanctiſsimum Sacramentum Sacriſta ſequebatur, deinde ſanctiſsimus D. N. alba tunica ſericea inferior, & quidem longiſsima, quam faldam vocant, rocchetto item ac mozzetta purpurea, galeroq. etiam pontificio, ac ſtola indutus, muloq. ſplendidiſsime phalerato inſidens, incedebat: eumq. S. R. E. Cardinales rocchettis, necnon roſaceis ſiue purpureis cappis induti, galeriſq. Cardinalitijs decorati, muliſq. pulcherrime phaleratis conſidentes, & in ſingulis lineis aut ordinibus bini, hoc ſubſequebantur ordine:

Ordo equitatus, & comitatus ad Portã Ferreã vſque.

Cardinales Presbyteri.

Hieronymus Bernerius Cardinalis de Aſculo,
Antonius Maria Cardinalis Gallus.
Marianus Perbenedictus Cardinalis de Camerino,
F. Gregorius Petrochinus Cardinalis de Monteelparo.

Benedi-

Benedictus Cardinalis Iuſtinianus,
Auguſtinus Cardinalis Cuſanus.
Franciſcus Maria Cardinalis de Monte,
Octauius Cardinalis Parauicinus.
Hieronymus Cardinalis Matthæius,
Octauius Cardinalis Aquauiua.
Federicus Cardinalis Borromæus,
Laurentius Cardinalis Priulus, Patriarcha Venetiarum.
Octauius Cardinalis Bandinus,
Franciſcus ex Comitibus S. Georgij Card. S. Clementis.
Camillus Cardinalis Burgheſius,
Cæſar Cardinalis Baronius.
Laurentius Cardinalis Blanchettus,
Franciſcus Cardinalis de Auila.
Ferdinandus Cardinalis de Gueuara,
Pompeius Cardinalis Arigonus.

Cardinales Diaconi.

Franciſcus de S. Flora Cardinalis Sfortia,
Alexander Perettus Cardinalis Montaltus.
Odoardus Cardinalis Farneſius,
Antonius Facchenettus Cardinalis SS. Quattuor.
Petrus Cardinalis Aldobrandinus,
Cynthius Cardinalis S. Georgij,
Bartholomæus Cardinalis Ceſius.

Hi tres vltimi pares incedebant, Cardinale Aldobrandino medium inter equitandum tenente locum: nam ex octo ac viginti Cardinalibus, qui huic feliciſsimo ingreſſui interfuerunt, ſolus Cardinalis de Verona iuſta de cauſa impeditus non equitauit; ſed in Eccleſia Cathedrali Sanctiſsimum D. N. expectauit.

Prælati omnes. Hos ſubſequebantur Prælati Sanctiſsimi D. N. in Cappella Aſsiſtentes, rocchettis ac lacernis, necnon pileis ſeu galeris

galeris cum flocculis ac funiculis ſericeis viridibus,ad Prælatos pertinentibus, induti, muliſq. phaleratis inſidentes. Ceteri Prælati tam Archiepiſcopi, quàm Epiſcopi mantelletto,& rocchetto, pileisq. conſuetis amicti gradiebantur. Hunc in modum Epiſcopos Protonotarij ſubſequebantur, deinde Referendarij mantelletto & pileo ſolito induti. Ex Prælatis autem, qui Patriarchali vel Archiepiſcopali, aut Epiſcopali ſaltem dignitate inſigniti erant, circiter quadraginta glorioſo Clementis VIII. ingreſſui interfuerunt: nam ex varijs Italiæ partibus, ad ſplendidiſſimam ac ſumptuoſiſſimam nouitatem videndam, Ferrariam aduenerãt. Hoc deníque ordine à ſacra ſancti Georgij Aede ſuper ligneum Pontem ſatis longum, qui tranſitum Padi ad Ferrariæ portam, vti diximus, facit ac iungit, itum eſt. Protonotarij. Referendarij.

Ecce autem inter eundum, ipſo ſuper Ponte, Ferrariæ Magiſtratum ſapientum nomine vocitatum, Sanctiſſimo D. N. Clementi VIII. obuiam procedentem, Clauesq. Ciuitatis in pollubro argenteo deferentem. Hinc Vir ex Magiſtratu Primarius, quem Iudicem Sapientum vocitare ſolent, factis verbis quibuſdam ad promptam obediẽtiam & ad perpetuam fidei obſeruantiam pertinentibus, claues ipſas à Sanctiſſimo D. N. manu tactas obtulit, quibuſcum vna cum triginta nobiliſſimis Ferrariæ Adoleſcentibus diτiſſime ac pulcherrime indutis, de quibus infra loquemur, Magiſtratus pedeſter trans vſque Pontem inceſſit. Claues Ciuitatis Papę oblatę. Adoleſcẽtes nobiles.

Hoc loco Sanctiſſimus D. N. à mulo deſiliuit, Domicilioq. è Portæ regione ex tabulis ad indumenta Eccleſiaſtica ſuſcipienda conſtructum, ſucceſſit: Cardinales autem ſanctiſſimum Sacramentum intra vſque Ciuitatis Portam ſequebantur, Diaconis Cardinalibus duobus, hoc eſt, Sfortia & Montalto exceptis, qui tanquam Papæ Aſſiſtentes, ád pedes deſiliuere, vt ſanctiſſimum D. N. veſtibus Eccleſiaſticis induerent. Domicilium hoc pulcherrimis aulæis, conchiliatisq. periſtromatis, necnon Sanctiſſimus D.N. à Mulo deſiliens. Domiciliũ ex tabulis confectũ.

picturis

picturis docta manu effictis ſplendidiſſime intus erat ornatum, extraq. florum ac frondium varietate contectum. Ad Domicilij ſeu Cubiculi huiuſce ingreſſum, Ferrariæ Antiſtes vniuerſo cum Clero ſuo præſto adfuit, Crucemq. ſanctiſsimo D. N. deoſculandam obtulit: qua exoſculata, Domicilium ſibi paratum duobus cum illis Cardinalibus nuper commemoratis ingreſſus eſt. Dum autem ſanctiſſimus D.N. veſtibus Sacerdotalibus & Pontificalibus indueretur, Epiſcopus cum Clero feſtinanter in Ciuitatem reuerſus eſt, & inter Oratores & Clauarios Papæ locum ſibi cum Clero deſtinatum ſuſcepit.

Sed antequam progrediar longius, inutile futurum non puto, ſi ob moram interpoſitam, & ob mutatam, vti oſtendemus, aliqua ex parte ſeriem iam deſcriptam, obq. Clerū cum Epiſcopo interiectum, Equitatus & Comitatus vniuerſi ordinem breuiſsime ac ſummatim repetamus: rerum nanque continuata progreſsio rem enarratam dilucidam reddit, necnon memoriæ plurimum confert.

Ordo breuis Equitatus & Comitatus.

Hoc itaque ordine à Porta Ciuitatis ad Forum vſque Cathedralis Eccleſię itum eſt: Sarcinaria iumenta, ſeu Muli Clitellarij, Muliones & Baiuli. Duo Tabellarij. Quinque Equitum Turmæ quinque Centurijs diſtinctæ. Ductores Turmarum, Vexilliferi, ac Tubicines ſuis in locis. Clauarij S.R.E. Cardinalium vna cum alijs quibuſdam. Eorundem Cardinalium Caudatarij. Tonſor ac Sutor Papæ cum bulgis. Scutiferi Papæ & alij. Achinea cum ſcala. Duodecim Achineæ ſine ſeſſoribus. Lecticæ duæ, Sella geſtatoria à quattuor Parafrænarijs rubeas indutis veſtes delata. Equilis Præfectus. Adiutores, ſiue Cubiculi Papæ Adiuuantes quattuor. Cubicularij ex minus intimis. Aduocati conſiſtoriales. Sacellarij ſeu Cappellani Papæ. Cubicularij, quos vocant honoris, & ex intimis. Cubicularij etiam ex intimis quattuor, pileos purpureos & Pontificios haſtis affixos geſtantes. Viri Ferrarienſes titulis clari,

Proceres

Proceres Romani ſiue Barones, & alii inſignes Viri. Acolythi, Abreuiatores, Clerici Cameræ Apoſtolicæ, Auditores Rotæ, Subdiaconi Apoſtolici, Oratores quattuor, Epiſcopus cum Clero Ferrariæ. Clauarij Papæ, & alter cæremoniarum Magiſter. Subdiaconus Apoſtolicus Crucifer. Clerici Cappellæ Pontificiæ duo laternas argenteas haſtis affixas deferentes: Clerici Cathedralis Eccleſiæ Ferrarienſis viginti cerea funalia ardentia geſtantes. Aſturco cum Capſula ſanctiſſimi Sacramenti à Parafrænariorum altero manu ductus, Heluetijs hinc inde incedentibus. Apoſtolici Palatij Sacriſta. Poſt Sacriſtam ſeptem ac viginti S. R. E. Cardinales ordine mutato. Vmbella ex ſerico albo à Canonicis delata.

Hinc ob huius etiam generis varietatem, vniuerſam Equitatus & Comitatus ſeriem dictis de cauſis repetendam dijudicaui. Hoc enim loco S. R. E. Cardinales alio equitarunt ordine: nam à S. Georgio ad Portam vſque Ciuitatis Cardinales, ſenioribus præeuntibus, ſanctiſsimum D. N. ſubſecuti ſunt: A Porta vero ad Cathedralem vſque Eccleſiam ijdem Cardinales, Iunioribus præeuntibus, ſanctiſsimum D. N. præceſſerunt, Rocchettis, necnon purpureis Cappis induti, galeriſq. Cardinalitijs ornati, Muliſq. pulcherrime phaleratis conſidentes, & in ſingulis item lineis aut ordinibus bini hunc in modum: Ordo equitandi per Ciuitatem ſeruatus.

Cardinales Diaconi.

Cardinalis Cæſius.
Cardinalis S. Georgij.
Cardinalis Aldobrandinus.
Cardinalis SS. Quattuor.
Cardinalis Farneſius.

Cardinales Presbyteri.

Cardinalis Arigonus.
Cardinalis de Gueuara.
Cardinalis de Auila.

Cardinalis Blanchettus.
Cardinalis Baronius.
Cardinalis Burgheſius.
Cardinalis S. Clementis.
Cardinalis Bandinus.
Cardinalis Priulus.
Cardinalis Borromæus.
Cardinalis Aquauiua.
Cardinalis Matthæius.
Cardinalis Parauicinus.
Cardinalis de Monte.
Cardinalis Cuſanus.
Cardinalis Iuſtinianus.
Cardinalis de Monte elparo.
Cardinalis de Camerino.
Cardinalis Gallus.
Cardinalis de Aſculo.

Hi tres vltimi pares incedebant ob cauſam nuper aſſignatam, Cardinale de Aſculo interequitante.

Cardinales Aſsiſtentes.

Hoc denique loco, poſt ſcilicet Cardinales Presbyteros, duo Cardinales Diaconi, Sfortia, & Montaltus, tamquam Papæ Aſſiſtentes, prope Sanctiſsimum D. N. equitabant. [*Tiberius Cerafius Theſaurarius.*]

Argentea moneta in Populum ſparſa.

Hos Quæſtor generalis, ſiue Aerarij Apoſtolicæ Sedis Præfectus, quem nunc Theſaurarium generalem vocant, equitando ſubſequebatur, ad anteriorem ſellæ ſiue ephippiorum partem ſacculos duos ex holoſerico rubeo confectos habens, nummis argenteis plenos: is enim tum ad dimouendam turbam, tum etiam ad excitãdam Populorum lætitiam per ſingulas viarum regiones certis paſſuum interuallis in Populos diſpergebat monetam, iulios ſcilicet argenteos, & nummos illos, quorũ ſingulus quiſque tribus iulijs argenteis conſtat, eoſq. Italice teſtones appellant.

Nummus

Nummus vnus ad anticam, ideſt ad anteriorem partem duabus clauibus in formam Crucis laurea ſub corona coaptatis ſignatus erat, hiſce litteris: SINE. CLADE. Ad poſticam vero ſtemma gentilitium Clementis VIII. erat impreſſum, his characteribus inſignitum: CLEMENS. VIII. PONT. MAX. Nummus alter ad anteriorem partem, Iuſtitiæ ac Pacis imaginibus inuicem ſibi manum porrigentibus ac ſeſe oſculantibus, ſignatus erat hiſce litteris: DEOSCVLATÆ. SVNT. Ad alteram nummi partem ſculpta erat Clementis VIII. Imago his item cum litteris: CLEMENS. VIII. PONT. MAX. Prope Quæſtorem ſiue Theſaurarium equitantem, nummosq. argenteos diſpergentem, Parafrænarius Papæ, pedeſter gradiens, Claues Ciuitatis in pollubro argenteo geſtabat. Monetæ ſparſæ per ciuitatem declaratio. Claues Ciuitatis.

Poſt Theſaurarium triginta ex primarijs Ferrariæ Familijs Adoleſcentes ibant pedeſtres, derectoq. capite ſummum Pontificem antecedebant, omnes tela ex ſerico argentoq. contexta, ſago autem ac palliolo ex panno nigri coloris holoſerico acu pictis induti: aureis item torquibus inſigniti, necnon enſe ac pugione, manubrijs argento coopertis ad latera accincti. Pileos interea, quos vulgo bireta vocant, roſulis aureis, margaritisq. ſiue vnionibus, ac gemmis circumcirca ornatos manu geſtabant. Nobiles itaque Adoleſcentes hunc in modum decorati Sanctiſſimum D. N. præcedebant. Adoleſcẽtes Ferrariæ nobiles.

His præeuntibus, Sanctiſſimus D. N. Clemens ſequebatur byſſina talari ſiue tunica (quam Albam item appellant) necnon ſtola, & pluuiali coloris albi ſericeo, ſacrisq. Imaginibus belliſſime picturato, aureis etiam, phrygijsq. operibus exornato, indutus; Tiara inſuper, turbinato ſeu acuminato capitis tegumento, quod Regnum mundi vulgo vocitare ſolent; quinquies centenis nummum aureorum millibus & amplius æſtimata, inſignitus; ſumptuoſiſſimæq. ſedi inſidens, ſuper octo Parafrænario-

rum, qui veſtibus longis ac rubeis induti erant, humeros ſublatus, ſolemniſſima pompa & admirabili maieſtate geſtabatur, multis hinc inde Heluetijs machærophoris haſtiferisq. ſtipatus.

Vmbella & ſerico rubeo à nobilibus Ciu. delata.

Viri præterea ex optimatibus Ciuitatis, Magiſtratum gerentibus, ſupra Sanctiſſimi D. N. caput Vmbellam ex ſericeo & vndato rubei coloris panno, aureisq. operibus ornato, quem damaſcum vocant, initio geſtarunt; deinde Viri ex eiuſdem Ciuitatis primarijs honori ſimul & labori ſuccedentes. Sanctiſſimum D. N. Heluetij milites permulti ſubſequebantur: deinde Hieronymus Pamphilius Rotæ Auditor cappa violacea indutus ad ſuſcipiendam ac tenendam Mitram vel Tiaram Pontificiam velum collo adaptatum deferens: ad cuius dextram Siluius Antonianus Cubiculi Papæ Præfectus, nunc vero S. R. E. Cardinalis; & Ludouicus Angelita Pincerna ſiue pocillator, nunc in Antoniani locum ſuffectus, ad ſiniſtram: ambo rubeis veſtibus, capitijs ad collum inuerſis, induti equitabant.

Rotæ Auditor.

Cubiculi Pręfectus.

Pincerna.

Medicus.

Prælati.

Turmæ Equitum.

Hos ſubſequebatur Medicus rubea item veſte amictus. Huic autem ſuccedebant Prælati omnes iuxta ſeriem ac pompam nuper deſcriptam. Hoc tandem loco equitabant Turmæ Equitum, quos leuis armaturæ ſeu celeres vocant. Inde varia vehiculorum genera, & magno quidem numero, Equites item, ac pedeſtres permulti. Hoc ordine, Pontificioq. apparatu è Domicilio illo ligneo prope Portam conſtructo ad Cathedralem vſque Eccleſiam itum eſt.

Porta, quæ in hoc glorioſiſſimo Clementis VIII. ingreſſu Ciuitatem ingredientibus ſeſe offert, ad gloriam eiuſdem Clementis, necnon equitatus & comitatus Pontificij commoditatem recens aperta fuit; gentilitijsq. Papæ ſtemmatibus, Cardinalium item Aldobrandini, & ſancti Georgij, excellentiſſimiq. Ioannis Franciſci

Aldo-

Aldobrandini armorum vtriuſque militiæ S. R. E. Ducis aut Capitanei Generalis, necnon Ciuitatis Ferrariæ, erat inſignita. Infra vero gentilitia Papæ ſtemmata, hæc legebatur Inſcriptio.

CLEMENTI . VIII . PONT . MAX . FERRARIAM . BELLO . PETRI . ALDOBRANDINI . CARD . IMPERIO . FELICITER . GESTO ATQVE . INCRVENTA . PRORSVS . VICTORIA . RECVPERATAM . INGREDIENTI . EXVLTANS . SE . EVM . IN . TERRIS . ESSE NACTVM . DOMINVM . QVO . CAELVM . APERITVR . PORTAM HANC . PRIMVM . APERVIT . ALDOBRANDINAEQ . GLORIAE AETERNVM . DICAVIT . POP . FERRARIEN .
ANNO . DOMINI . M . D . IIC .

Ad hæc Sanctiſſimo D. N. Ferrariam ingrediente, in lætitiæ inuſitatæ ſignum de tam ſumptuoſo, tam felici, tam glorioſo, deq. tam ab omnibus expectato Clementis VIII. ingreſſu & minora & maiora bellica tormenta diſploſa ſunt. Per omnes interea Ciuitatis vias, qua tranſeundum erat, exteriores domorum parietes tapetis colorum multiplicitate textilibus, necnon terreſtrium animalium, & volucrum, humanarumq. Imaginum varietate contextis veſtiti extabant. Variæ item ac perpulchræ Imagines per pictoriam artem, & quidem ſciti ſſimè penicillo repræſentatæ hinc inde conſpiciebantur. Quæ ſane omnia non ſine magna ſpectabantur voluptate, dum oculi menteſq. ea intuentium mirifice paſcerentur. Viarum Ciuitatis apparatus.

Erant inſuper adeo plena loca viarum omnia, vt multi è ſpeculis in editiſſimo loco ſitis, necnon è quibuſdam ædificiorum proiectis, qualia ſunt ſuggrundia, idq. genus alia, ideſt prominentium quædam tectorum partes, non ſine ipſorum periculo, nec etiam abſque aliorum illuc ſpectantium admiratione proſpicerent. Feneſtræ Frequentia Populorum mira.

neſtræ omnes tapetis diſcoloribus ornatæ cernebantur, vnde ex nobiliſſimis Ferrariæ familijs primariæ feminæ, aliæq. tam indigenæ quàm exteræ magno ſane numero mulieres Sanctiſſimum D. N. in throno, ſeu ſolio maieſtatis ſuæ ſuper humeros hominum geſtato ſedentem, & cum vniuerſo Equitatu & Comitatu tranſeuntem fixo aſpiciebant obtutu. Præterea dum Quæſtor, ſeu Theſaurarius in biuijs aut triuijs, vel quadriuijs argenteos nummos ad turbam, vt diximus, dimouendam, atque ad Populorum lætitiam excitandam, vel potius iam excitatam augendam, diſpergeret, exitum rei cum voluntate maxime congruentem ſortiebatur. Verbis enim ſat explicari nunquam poſſet, quanta omnium gentium commotio, lætitiæ, riſus, ſtrepitus, acclamationisq. plena, in pecunijs diſpergendis fiebat.

Structuræ viarum picturatæ.

In quibuſdam, & quidem præcipuis viarum locis pro arcubus, quos triumphales vocant, quædam ex telis picturatis ſtructuræ, quæ proſpectiuæ vulgo appellantur, quæq. perpulchrum efficiebant proſpectum, cernebantur. Hinc prope Montis Portam, quam vulgo *Montagnæ Portam* vocitare ſolent, huius generis ſtructura quædam quattuor ſuſtentata columnis viridantium foliorum varietate veſtitis extabat, vbi turrita Femina cernebatur picta, Ferrariam repræſentans, manumq. porrigens hirſuto Homini, innixo vaſi aquam non effundenti, per quem Hominem Padus fluuius exſiccatus, ſororibus Phaëthontis hinc inde aſtantibus, ſignificatur: per quas fit alluſio ad fabulam illam Phaëthontis, qui cum à Sole, patre impetraſſet, vt vno die currus eiuſdem habenas ſibi permitteret, aurigandiq. imperitus, cælum & terram combureret, à Ioue fulmine, vt Ouidius fabulatur, è curru excuſſus, in Padum fluuium decidit. Supra ipſas Imagines penicillo effictas hæc legebantur verba:

Lib. 2. Metamorph.

CLEM.

CLEM. VIII. PONT. MAX. FERRARIA. RECVPERATA

Infra vero hi verſus:

EXANIMVM. CLEMENS. FLVVIORVM. RESPICE. REGEM
QVO. SINE. SPES. VITAE. ME. QVOQVE. NVLLA. FOVET
HIC. ME. ALVIT. GENVITQ. ILLI. DA. FVNDERE. LYMPHAS
VIVERE. DA. NATAE. POSSE. PARENTIS. OPE
SIC. ARMIS. QVIA. VICTA. TVIS. REDIVIVA. VIGEBO
ALDOBRANDINO. MVNERE. TVTA. PADO

Ad Glaream viam, à terra lapidoſa, qualis in fluuiorum ripis, vel maris littoribus eſſe ſolet, olim dictam, quam nunc *Giaram* vocant, ſtructura alia, quattuor item viridantibus columnis ſuſtentata, varijs ornata picturis ad rem bellicam pertinentibus extabat, hiſq. illuſtrata verbis Victoriam præſeferentibus:

CLEMENTIS. VIII. PONT. MAX.
GLORIOSISS. AC. PROPE. DIVINAE. DE. FERRARIEN. BELLO
VICTORIAE. EX. QVA. SINE. SANGVINE. SINE. DOLO. PARTA. INTER. VICTOREM. ET. VICTOS. SPECIOSVM. REDINTEGRATVR. CERTAMEN, HINC. SINCERI. OBSEQVII
INDE. PATERNAE. BENEFICENTIAE

In via, quæ ducit ad Saracinum, ad eius dextram, qua itur ad ſacram ſancti Franciſci Aedem, alia item ſtructura quattuor viridantibus ſuffulta columnis cernebatur, vbi ſtemmata gentilitia Clementis VIII. picta fuerant, & quædam Imago, ideſt Pax, facem extinguens extabat hac inſcriptione:

FELIX. BELLVM. EX. CVIVS. SE. MIRE. DESTRVENTIS. ROGO
PAX. AVREA. IN. FERRARIENSEM. POPVLVM. EVOLANS
SVO. OCCVRRIT. AVCTORI
CLEMENTI. VIII. PONT. MAX.

Inde ad ſancti Franciſci, atque illinc ad illam, & longam & amplam viam, quam Iudeccham vocant, deuen-

tum

tum eſt: ad cuius introitum, vnde viæ ſancti Spiritus initium ſumitur, ad Iudecchæ ſcilicet latus, ſtructura item alia tribus diſtincta portis, aliquot inſignibus, necnon Aligeris, varijſq. figuris, & Imaginibus extabat hiſce verbis illuſtrata:

CLEM. VIII. P. M. CLEMENTIÆ. NON. INTER. INNOCENTES CESSANTI. SED. FIDE. ET. VIRTVTE. LACESSITÆ ITA. OMNIBVS. SVCCVRRENTI. VT. ILLE. OMNIBVS. VENIT

Ad Iudecchæ viæ frontem prope Caſtelli ſiue Arcis foſſam, in eiuſdem Arcis munimentum conſtructam, magnæ altitudinis columna erecta cernebatur, trabibus ædificata, teliſq. picturatis marmora perbelle referentibus contecta. In eius faſtigio feminea Imago coronata Gloriam repræſentans, duaſq. coronas ſiniſtra tenens manu; dextra verò paruulam geſtans Imaginem, picta extabat. Columna ipſa inter duas ſtatuas ſuper duabus & altis quidem baſibus erectas cernebatur: quarum vna ad dextram, ſanctum Petrum; altera ad ſiniſtram, ſanctum Paulum referebat. Ad Columnæ baſim Inſcriptio legebatur in hanc verborum formam:

CLEMENTIS. VIII. PONT. MAX.

FIRMISSIMO. MONIMENTO. NON. TITVLORVM. SAXIS INCISORVM
SED. SOLIDISSIMÆ. INTERNIS. ANIMORVM. IVDICIIS INFIXÆ. GLORIÆ

Hinc ſiniſtrorſum extat via, qua itur ad Eccleſiam Cathedralem, ad cuius fores Religioſorum quattuor ac decem Sodalitates, duodecimq. Laicorum Conuentus ad pia opera exercenda inſtituti, quos Confratrias vel Confraternitates appellant, optatiſſimum Sanctiſsimi D. N. Clementis VIII. aduentum præſtolabantur ipſa in via,

quam

quam nuper commemorauimus, necnon in alia, quam Iudeccham appellant, hinc inde longo ordine cõſiſtentes, ea videlicet ſerie, quæ in Supplicationibus, ac Litanijs, ſeu proceſſionibus obſeruari ſolet, altero alterum ſubſequente. Id quod ad cõfuſionem Equitatus & Comitatus euitandã iure factum videtur. Eandẽ etiam ob cauſam Milites pedeſtres omnes iam inde à S. Georgij Porta longo item ordine hinc inde per vias conſiſtentes cernebantur. Hunc denique ordinem eãdem ob rem, Sanctiſſimo D. N. Clemente VIII. ad Iudeccham aduentante, Equitum Turmæ ſeruauerunt: Via nanque à S. Georgio ad Cathedralem vſque Eccleſiam, etſi longiſſima, vnius videlicet milliarij & amplius ſpatium complectens, tantam tamen frequentiam, tamq. longum ordinem capere haudquaquã poterat. A Columna itaque ipſa (vt eò, vnde digreſſi ſumus, reuertamur) ad Cathedralem Eccleſiam tendebatur: in qua ſane via nõniſi acclamationes, tubarum clangor, tympanorumq. ſonitus, necnon ſclopporum ac tormentorum ſiue bombardarum boatus audiebantur; ita verò, vt ob ingẽtem, immenſumq. ſtrepitum, cælum tonare, terra tremere, tectaq. nutare viderentur: minora enim ac maiora tormenta bellica tam in Foro, quàm in Arce, magno numero diſploſa fuerunt.

Poſtquam vero ad Eccleſiæ fores peruentum fuit, ſtatim Capſula Sanctiſſimi Sacramenti ab Aſturcone dimota, à quattuor primarijs eiuſdem Eccleſię Canonicis ad Aram vſque maximam delata fuit, ad cuius dextram ſuper paruum Altare decentiſſime ornatum, ad Capſulam ſolam ſtatuendam conſtructum, repoſita fuit.

Dum hæc agerentur, S. R. E. Cardinales è mulis deſiliuere: Sella inſuper geſtatoria à Parafrænarijs humi demiſſa, Tiaraq. quam Regnũ appellant, depoſita, S.^mus D. N. *Acceſſus ad Eccleſiam, inq. eamq. ingreſſus.* è manu Epiſcopi Ferrarienſis aſperſorio ſuſcepto, ſe & adſtantes aqua benedicta leuiter aſperſit; deinde Tiara iterũ inſignitus, thureq. ab ipſomet Pontifice in Thuribulũ im-

miſſo, acerra ſeu nauicula thurifera ab eodẽ Epiſcopo ſibi ſubminiſtrata, Sanctiſſimus D.N. ſtans, ab Epiſcopo ingeniculato thurificatus, ſeu thure ſuffitus fuit. His peractis, eodem Epiſcopo Hymnum SS. Ambroſij & Auguſtini præcinente, Cappellæ Pontificiæ Cantores, alternantibus Choris, eundem Hymnum iam præcentum miro variarum, optimarumq. vocum concentu decantarunt. Dum autẽ Hymnus caneretur, itum eſt ad Altare maius, Sanctiſsimo D.N. pedibus incedente, anteriores Pluuialis fimbrias Cardinalibus Diaconis, qui Aſsiſtentium munere fungebantur, geſtantibus; Protonotarijs anteriores Albæ fimbrias deferẽtibus, Oratoreq. Regis Galliarum poſteriores ac extremas Pluuialis, & albæ tunicæ ſericeæ inferioris, quæ vulgo falda vocitatur, partes geſtante, Crucifero præeunte, Cardinalibuſq. Duodetriginta ſubſequentibus: Cardinalis enim de Verona eouſque in Eccleſia expectauit, hiſq. omnibus interfuit.

Poſtquam autem Sanctiſſimus D. N. ad Altare maius peruenit, ante ſacratiſſimum Chriſti corpus, genibus flexis, & ſuper puluinar holoſerico rubeo contectum, faldiſtorioq. aptatum, procumbens; cubitiſq. eidem faldiſtorio innixus, ſupplicibus palmis religioſiſſime, diuq. orauit, donec ſcilicet Cantores canendi finẽ fecerunt. Cantato itaque Hymno, erudito ſcilicet ac ſuaui muſicorum concentu expleto, Epiſcopus Ferrarienſis Eccleſiaſticis adhuc indumentis amictus, ad ſiniſtrum maioris Altaris cornu, ſine Mitra ſacros decantauit Verſiculos, Cantoribus reſpondentibus: Hiſce tandem finitis precibus, ſacram precationem, ſiue orationem pro Papa cantando recitauit.

Ad Altare maius acceſſus.

His omnibus rite peractis, Sanctiſſimus D.N. è faldiſtorio ſurrexit, ac ſeſe ad Altare contulit, genuum flexione humi proiectus, venerabunduſq. Sanctiſſimũ Sacramentum adorauit; deinde ſurgens, oſculatus eſt Altare, ac tandem ad Populum ſe conuertens, Cruciferumq. ante ſe habens, omnibus

nibus illic adſtantibus beneprecatus eſt, ſolemnem ſcilicet benedictionem,plenariamq. Indulgētiam elargitus: quam dictus Epiſcopus promulgauit.Tanta autem erat vtriuſque ſexus Chriſtifidelium frequentia, quantam ampliſsima Eccleſia vndique capere poterat,magno item numero Gētibus in Foro ad valuas Eccleſiæ, & in tota Arcis via præſtolantibus, quæ præ nimia Populorum frequentia ingredi non valuerunt: nam ex multis Italię partibus ob Clementis VIII. aduentum, Ferrariam Populi conuenerant. Benedictio, & plenariæ Indulgētiæ promulgatio.

Poſt benedictionem & Indulgentiam Populis elargitam, Sanctiſsimus D.N.in Eccleſiæ Chorū ab Altaris tergo ſitū ſeceſsit, vbi Pontificalibus indumentis exutus, è Templo egreditur, muloq. inſidens in Arcem ſeſe recepit: ad cuius Portā Claues ipſius Arcis à Clemente Sanneſio Equite,cuſtodiæq. Arcis duce aut capitaneo,necnon Illuſtriſs.ac Reuerendiſs. D. Card. Aldobrandini Cubiculi Præfecto,eidē Sanctiſsimo D.N. oblatæ fuerunt. Qua in re Sanctiſs.D.N. Clemens VIII.præ quadā paterna animi pietate ſubridens, riſum cū lacrymis cōmiſcere viſus eſt,claueſq.manu tetigit. Receſſus Papæ in Arcem. Arcis Claues ClemētiVIII. oblatæ.

Hæc de ſplendidiſsimo apparatu & Comitatu,quo Sanctiſsimus D. N. Clemens VIII. Ferrariam nuper ac diuinitus recuperatam feliciter ingreſſus eſt. Cuius rei cauſa noſtrum de origine & antiquitate deferendi ſanctiſsimum Sacramentum pro Viatico ante Romanum Pontificem,longum iter conficientem; necnon de Romanis Pontificibus, qui hunc Ritum obſeruarunt; ac demum de recenti Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Ferrariam vſque profectione Commentarium conſcripſimus. Hæc de itinere Societatis ſanctiſsimi Sacramenti, necnon de ſplendidiſſima ac ſolemniſsima pompa, qua Sanctiſsimus D.N. Clemens VIII. cum ſacroſancto Viatico Ferrariam ingreſſus eſt. Nunc reliquum eſt, vt nonnulla ex præcipuis rebus ab eodem Clemente Ferrariæ geſtis explicemus, ex quibus, cur illuc acceſſerit, colligere quis facile poterit. Scribendi occaſio.

De rebus præcipuis à Sanctiſſimo D. N. Clemente VIII. Ferrariæ geſtis.

QVamuis Ferraria recuperata iam eſſet, Ferrarienſi Ducatu in feudū à Romanis olim Pontificibus conceſſo, nunc tandē aliquando ad Romanam Eccleſiam ob lineam Alphonſi II. finitā deuoluto; ea tamen Romani Pontificis præſentia multis de cauſis indigebat, vt verus videlicet Dominus ac Paſtor ab omnibus tam Nobilibus & Optimatibus, quàm Ciuibus ac popularibus agnoſceretur, eoſdēq. Pontificia maieſtate (qua in terris nil profectò præſtantius eſt, nil maius, nil deniq. admirabilius) tā in ipſa obediētia, quàm in fidei obſeruatione ac religione cōfirmaret, cōfirmatoſq. beneficijs ac fauoribus, necnō priuilegijs quātopere poſſet, in eadē obediētia & fidelitate ac religione augeret, legibus ad optimum vniuerſi Magiſtratus pro Ciuitate adminiſtrāda regimen ſancitis. Quæ ſane omnia ſex menſiū interuallo ingenue ac liberaliter præſtita fuiſſe conſtat.

Romani Pontificis præſentia Ferrariæ neceſſaria

Harum rerū initiū ac fundamentū ab ipſa religione, quæ eſt pietas in Dei cultu, diuinarūq. rerū cæremonijs cōſiſtēs, deſumptū eſt, ac ſingulis diebus incremētum recepit, nulla tēporis opportunitate ſeſe offerente prætermiſſa, tam in diuina re facienda, & in Dei verbo per Concionatorem explicando, quàm etiam in paupertate largis eleemoſynis ſubleuāda, varijſq. in rebus deniq. ſacris exercēdis & excolēdis.

Res præcipue ad obedientiam ac fidem Populorum excitandā & cōſeruandam neceſſariæ.

Hinc aliquot Pontificiæ Cappellæ, ad ſacroſanctum Dei cultum pertinentes, habitæ ſunt, quæ in diuinis laudibus, ſacriſq. myſterijs celebrādis, Pontificiam maieſtatē vna cum S.R.E. Cardd. Collegij ſplēdore perbelle demōſtrare ſolēt.

Cappellæ Pōtificiæ.

Prima Cappella fuit in die ſancto Pentecoſtes (Veſperis in eiuſdē vigilia ſolemniter, præſente cum Collegio S.R.E. Cardinalium Papa, celebratis) in eaq. Illuſtriſs. ac Reuerendiſs. D. Card. de Aſculo Miſſam cantauit ipſa in Eccleſia Cathedrali, ſanctis Georgio & Maurelio dicata, in qua

Cappella prima.

Presby-

Presbyteratus ordinem olim ſuſcepit. Orationem vero ad ſanctiſſimũ illum diẽ, in quo Spiritus ſanctus igneis linguis ſuper Diſcipulos vnum in locum congregatos deſcendit, pertinentem, ſententijs ac verbis ornatam habuit Karolus Trottus Ferrariæ Ciuis, nunc Epiſcopus Balneoregienſis.

In die ſanctiſſimæ Trinitatis (pridie illius diei Veſperis more ſolito celebratis) Miſſam cantauit Illuſtriſſimus ac Reuerendiſſimus D. Cardinalis Bandinus. Ea in Miſſa orationem exultã ad ipſam ſolemnitatem ſpectantem habuit Gaſpar Leualorius Theologus & Presbyter Ferrarienſis. Cappella ſecunda.

Alia Cappella fuit 19. Maij pro gratiarũ actione ob pacem inter Henricũ IV. Franciæ ac Nauarræ, Philippumq. II. Hiſpaniarum, Reges, conciliatã in ipſa Legatione, qua prudẽtiſſime functus eſt Illuſtriſs. ac Reuerẽdiſs. D. Alexander Medices Card. & Archiepiſc. Florentiæ. Ea in Cappella (ſolemniſſima ſupplicatione ſeu proceſſione prius celebrata) Miſſam cantauit Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. D. Card. S. Clementis; orationem luculentiſſimam ad rem tantopere deſideratã, & pene deſperatam, pertinentem, habuit Iulius Cæſar Stella Romanus, Sanctiſſimi D. N. ab intimo Cubiculo, Vir ſane perpolitis litteris, fertiliſſimoq. ingenio præſtans. Cappella tertia.

Die 20. Maij, in feſto ſcilicet ſanctiſſimi Corporis Chriſti die, ſolẽniſſima pompa Romæ fieri cõſueta, ſupplicatio, ſeu proceſsio (pridie illius diei Veſperis ſolẽniter decantatis) celebrata fuit, in qua Sanctiſs. D. N. Clemens VIII. pedeſter; ſacratiſsimã Hoſtiam intra pretioſiſsimum loculũ, quem Tabernaculum, vel Cuſtodiam appellant, occluſam, magna cum lacrymarũ effuſione, pioq. animarũ ſolatio religioſiſsime geſtauit, pluuia tantæ ſolemnitati aduerſante. Cappella quarta. Proceſsio in die Corporis Chriſti.

In feſto Natiuitatis die Sancti Io. Baptiſtæ Illuſtriſs. ac Reuerendiſs. D. Cardinalis Burgheſius Miſſam cantauit. Cappella quinta.

In die SS. Apoſtolorum Petri & Pauli (Veſperis in eorundem Sanctorum vigilia ſolemniter celebratis) Cappella item fuit, in qua Miſſam, à Romano Pontifice decantari ſolitam, Cappella ſexta.

litam,

litam, cantauit Illuſtriſs. ac Reuerendiſs. D. Auguſtinus Valerius, Cardinalis de Verona pro Sanctiſsimo D. N. qui aduerſa valetudine impeditus, eam celebrare non potuit.

Cappella ſeptima. In die Aſſumptionis Beatæ Mariæ ſemper Virginis (Veſperis pridie illius diei ſolemniſsime celebratis) Miſſam à S. R. E. Cardinalibus decantari conſuetam, ſolemniſsimo ritu cantauit S. D. N. vt hac etiam actione Pontificia Ferrariam cohoneſtaret. Euangelium huius Miſſæ cantauit Illuſtriſs. ac Reuerendiſs. D. Petrus Aldobrandinus Cardinalis Diaconus, Epiſtolam vero Subdiaconus Apoſtolicus.

Cappella octaua. In Exequijs Philippi II. Hiſpaniarum Regis, Die ſcilicet 13. Octobris, Miſſam cantauit Illuſtriſs. ac Reuerendiſs. D. Cardinalis de Auila: Orationem vero Alexander Burgius, Vir ſane doctiſsimus, & Burgi S. Sepulchri Epiſcopus, habuit: eaq. oratione varijs dicendi luminibus ornata, vniuerſam Philippi Regis laudatiſsimā vitam mire cōplexus eſt.

Cappella nona. In ſolemnitate omnium Sanctorum Miſſam cantauit Illuſtriſs. ac Reuerēdiſs. D. Cardinalis de Aſculo: orationem vero, varia eruditione refertam & ad ſolemnitatem ipſam pertinentem, habuit V. I. Doctor, Thomas Martinellus Cæſenas, Rotæ Ferrarienſis Iudex.

Cappella decima. In die omnium Chriſtifidelium defunct. Miſſam cantauit Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. D. Cæſar Card. Baronius.

Cappella vndecima. In Exequijs pro omnibus S. R. E. Cardinalibus defunctis Miſſam cantauit Illuſtriſsimus ac Reuerendiſsimus D. Cardinalis Parauicinus, præſente S. R. E. Cardinalium Collegio, abſente Papa, qui eis intereſſe non ſolet.

Rebus hiſce ſacris, atque id genus alijs, Sacramentorum ſcilicet frequentatione, Sanctiſsimus D. N. vna cum S. R. E. Cardd. Collegij ſplendore, Pontificiam maieſtatē non minus admirādam quàm venerandā apud omnes declarauit.

Aliæ res pro obedientia, & Alijs deinde conſilijs Sanctiſs. D. N. Clemens Pontificiā poteſtatē non minus amandam, quàm formidandā demonſtrauit; ijſdemq. tanquam ſuaſoribus, & quidē ſcitiſsimis,

prom-

promptam obediētiam,perpetuamq. fidelitatem, in clauibus Ciuitatis offerendis iam ſponte promiſſam, ſibi conciliauit, conciliatamq. confirmauit, ac tanquam firmiſsimis columnis corroborauit,corroboratamq. ſtabiliuit.In rebus nanq. tum publicis tum priuatis,Ferrariam gratijs & priuilegijs,necnon legibus ac dignitatibus ampliſsime cohoneſtauit, & dies in ſingulos cohoneſtat ac ditat, Ferraria Legationis titulo in primis cohoneſtata, Petro Card. Aldobrandino à latere Legato, deinde Franciſco ex Comitibus S.Georgij Card.S.Clementis Collegato: Ex Ferrariēſibus autem ad hanc vſque diem Sanctiſs. D. N. Clemens ab intimo Cubiculo ſibi adſciuit Octauium Taſſonū,& Alphonſum Giliolum Comites: Rotæ Auditoratu Franciſcum Sacratum Comitē, V. S. Referendarium,& Fani Fortunæ Gubernatorem decorauit: Ad Epiſcopatus dignitatem euexit Karolum Trottum,& Fratrem Modeſtum Gauatium ex ordine Minorū Conuētualium,illum ad Epiſcopatū Balneoregienſem, hunc vero ad Aliſenſem aſſumptos: Horatium Giraldum,Epiſcopum Comaclenſem, Anconę Gubernatorem inſtituit: Alexandrum interea Eſtenſem, Mutinæ ac Regij Ducis fratrem,& Bonifacium Beuilaquam Comitem (V. S. Referendarium, & Camerini Gubernatorem, deinde Patriarcham Conſtantinopolitanum) Cardinalitia dignitate inſigniuit. fidelitate Populo:ū conſeruanda.

Priuatis nunc rebus alijs ſilentio prætermiſsis; quæ ad Vniuerſitatē ſeu ad publicam rem pertinēt, breuiſsime cōmemorabimus, ab Arce noua initiū ſumentes. Hanc enim Sanctiſs.D.N.Clemens,non vt frænū,more Tyrannorū,Ferrariæ inijciat,grādi pecunia ædificandā curat; ſed vt Ciuitatē(ſi locū perpēdas ac probe examines)ab hoſtibus tueatur ac defendat,defenſamq. cuſtodiat; cuſtoditam ſtatiuis præſidijs foueat & cōſeruet,propriū Arcis nomen inſequutus: etenim Arx ab arcendo videtur dicta,q̃ ſcilicet arceat, hoc eſt, accedere illuc hoſtes prohibeat, & illinc depellat. Arcis nouæ conſtruendæ ſtudiū, & cōſiliū.

Conuen-

Conuentum interea, ſiue aliquot S.R.E. Cardinalium Congregationem viris peritiſſimis in ea adhibitis, ad Padum nauigabilem reddendum, & ad Valles exſiccandas Sanctiſsimus D.N. inſtituit. Padus nanque præter aquulas ac torrentes, amnes varios circiter triginta, Solino teſte, cui Plinius, Mela, & alij aſſentiuntur, in eum ſeſe exonerantes, colligit; hinc inuſitatis interdum incrementis abundat & intumeſcit, ita verò, vt immenſos agros ſumma finitimorum iactura inundet, ac vaſtet: nam ſuper alueum egreſſus, agrum Ferrarienſem adeo demergere non raro ſolet, vt plurimis in aruis non ſecus atque ipſo in flumine ducãtur nauigia, ſicuti anno à Chriſto nato M.D.XXII. contigit, quo Padus pluuiarum magnitudine adeo excreuit & intumuit, agrumq. Ferrarienſem ita demerſit, vt in multis eiuſdem Territorij partibus perinde atque ipſo in Pado nauigia ducerentur, perq. Vrbem Ferrariam ad Francolinum vſque perpetuo quaſi ſtagno nauigaretur, vt F. Leander ad Lombardiæ Ciſpadanæ calcem narrat, vbi varias de harum inundationum cauſis opiniones videre licet. Quare ſicut ex frequentibus Padi inundationibus Valles perpetuis fere paludoſis aut ſtagnãtibus aquis affluunt, ita Ferrarienſes & Padi Accolæ, ſiue finitimi, perpetua fere damna pati ſolent. Si autem nauigabilis reddatur Padus, & Valles deſiccentur (ſicuti hac in re Sanctiſsimus D. N. Clemens omnes induſtrię ac potentiæ neruos cõtendit) quanta ijſdem vtilitas oritura ſit, haud facile dici poteſt.

Cõuentus ad padum nauigabilem reddendum & Valles exſiccandas habitus.

Inundatio Padi anno 1522.

Inundationis cauſæ.

Quod ad optimum Ferrariæ regimen ſpectat, nouam Ciuitatis gubernandæ normam Sanctiſsimus D. N. inſtituit, effecitq. vt Comitia, vel Conuentus, ſeu Conſilia vulgo dicta, in quibus conſultari ac deliberari ſolet, centum Viris, quos appellant Conſiliarios, conſtarent. Ex his Conſiliarijs ſeptem ac viginti Primarij à Romano Pontifice cooptantur. Ex alijs Ciuibus quinquagintaquinque à veteribus Conſiliarijs creantur. Duodeuiginti

Noua Ferrariæ gubernandę norma.

ex Vniuerſitatibus Artificũ, qui vulgo Artiſtæ nuncupantur, eligendi ſunt: vniuerſi nanque Conſiliarij, qui ſunt centum Viri, tertio quoque anno immutantur. Singulo interea quoque anno ex his Conſiliarijs omnibus, Magiſtratus, nomine Sapientum vocitatus, decem Sapientibus, vnoq. Sapientum Iudice conſtans, creari ſolet: Iudex enim ex ſeptem ac viginti primarijs cooptatur: Sapientes octo ex quinquaginta quinque: duoq. reliqui Sapientes ex decem & octo Artificibus, vel (vt aiunt) Artiſtis Conſiliarijs eliguntur. Hæc de Centumuiratu Ferrarienſi ac Magiſtratu, cuius tota vis eſt, vt præſit, præſcribatq. recta & vtilia. Sicut autem Populo præeſt Magiſtratus; ita Magiſtratui præſunt leges, vt Cicero in libro de Legibus docet. Cic. lib. 3. de legib.

Vijs hiſce omnibus, idq. genus alijs, charitate, ac prudentia plenis, Sanctiſsimus D. N. Clemens perpetuam Ferrarienſium obedientiam & fidelitatem cum amore coniunctam Sibi & S. R. E. comparauit.

Quamuis autem hæc à Sanctiſsimo D.N. Ferrariæ geſta, totum hominem, magnamq. temporis partem iure poſtularent; Conſiſtoria tamen tum publica, tum ea, quæ ſecreta dicuntur; Conuentusq. item varij ad Chriſtianam Rempublicam gubernandam pertinentes, vti Romæ fieri ſolet, innumeris fere negotijs pertractatis, audientijs denique tum publicis, tum priuatis præſtitis, non defuerunt. Conſiſtoria Ferrariæ habita.

Sanctiſsimus D. N. Clemens aliquot interea Italiæ, aliarumq. Regionum Principes ad ſuos ipſius pedes exoſculandos recepit, & quidem ſplendidiſsimè. Poſtremo autem Sereniſsimam Margaritam Auſtriæ Archiduciſſam, Karoli Archiducis (fratris Maximiliani Imperatoris) filiam, proneptem Imperatoris Ferdinandi, conſobrinamq. Rodulphi Imperatoris, ac tandem Hiſpaniarum Reginam; necnon Sereniſsimum Albertum eius ſobrinum, & Auſtriæ item Archiducem, Maximiliani Imperatoris filium, Ferdinandi Imperatoris nepotem, Principũ in Ferrariam acceſſus. Hiſpaniarum Regina & Archidux Auſtriæ.

Rodulphiq. Imperatoris fratrem, Philippi II. ex ſorore nepotem, & Philippi III. patruum, Idibus Nouembris, die ſcilicet xiij. regio ſane apparatu excepit. Hinc Illuſtriſſimi ac Reuerendiſſimi DD. Cardinales ſancti Clementis, & Bandinus, Sanctiſſimi D. N. Legati à latere ad Inſulam vſque tribus milliarijs à Ferraria diſtantem; ceteri verò Cardinales ad Portam Angelorum vſque, Reginæ obuiam prodiere: omnesq. deinde Reginam, & eius Matrem, Archiducemq. comitati ſunt ad Palatium vſque, vbi Sanctiſſimus D. N. in publico Conſiſtorio, Reginam, eiusq. Matrem & Archiducem, primùm ad pedem, deinde ad manum exoſculandam admiſit; Archiducem vero ſinu etiam & complexu recepit. Poſtridie, honoris cauſa viſitationibus opera data eſt, verbis vltro citroq. habitis, omni humanitate plenis: Cardinales interea etiam à Regina ipſa illuſtriſſimi nominis titulo cohoneſtati fuere, Archiducisq. sereniſſimi ac religioſiſſimi Principis dextram vbique tenuerunt.

Legati & Card. Reginæ obuiam procedentes.

Conſiſtorium publicum.

Decimoſeptimo Kalendas Decembris, hoc eſt xv. Nouembris die, Sanctiſſimus D. N. Miſſam de Spiritu ſancto præſentibus S. R. E. Cardinalibus, ſolemniſſimo ritu cantauit, in qua tam Philippi III. Hiſpaniarum Regis, & Margaritæ Reginæ, quàm Alberti Archiducis Auſtriæ, & Iſabellæ Hiſpaniarum Infantis Matrimonia (Symbolo iam in Miſſa, in qua ſacroſanctum Euangelium Illuſtriſſimus ac Reuerendiſſimus D. Cardinalis Cæſius decantauit, expleto; lectoq. Offertorio) celebrauit. Margarita enim per procuratorem Albertum Archiducem Auſtriæ, Philippo III. Hiſpaniarum Regi abſenti in matrimonium collocata fuit: Iſabella vero Philippi II. Filia, & Hiſpaniarum Infans, etiam abſens, per Procuratorem D. Antonium de Cordoua & Cardona, Seſſæ Ducem, Sereniſſimo Archiduci Auſtriæ præſenti nupta eſt.

Cappella duodecima pro matrimonijs celebrandis.

Matrimonia.

Poſt-

Poſtquam vero Sanctiſsimus D. N. deinde Cardinalis Diaconus, & Subdiaconus Apoſtolicus ſanctiſsimam Communionem ſub vtraque ſpecie ſumpſere; Regina etiam, eiuſq. Mater, necnon Archidux Albertus, ac Seſſæ Dux, ſacratiſsimum Chriſti Corpus è manibus ſummi Pontificis ſuſceperunt. Miſſa denique completa, Sanctiſsimus D. N. auream Roſam, in quarta Dominica Quadrageſimæ benedici ſolitam, Reginæ dono dedit, cæremonijs præſtitis in ea tradenda fieri conſuetis. Communio. Roſa aurea Reginæ data.

Splendidiſsimum, vereq. regium apparatum, quo Sereniſsimi Principes Ferrariam ingreſsi ſunt, & à Sanctiſsimo D. N. Clem. VIII. excepti, in matrimoniumq. collocati, alijs deſcribendum reliqui. Si enim apparatum ipſum & in Ciuitatem Ferrariam eorundem Principum ingreſſum, nobiliſsimumq. Comitatum, Tragœdiamq. de Iudith & Holoferne ex Scripturæ ſacræ Hiſtoria deſumptam, & coram Sereniſsimis Principibus actam, necnon dona ipſi Reginæ à Clemente VIII. data vellem enarrare, ſermonem nimis longum texerem, vel potius librum conficerem, à noſtro ſane inſtituto alienum. His de cauſis hanc ſcribendi prouinciam alijs relinquendam dijudicaui. Hoc tamen loco tres tantum apponam Inſcriptiones, ad Reginæ aduentum pertinentes, quarum prima ad Portam, Angelorum nuncupatam, ingredientibus ſeſe offerebat in hanc verborum formam: Apparatus regius, & Tragœdia.

ANGELI. GAVDENT. MORTALES. EXVLTANT
MARGARITAM
AVGVSTI. SANGVINIS. PIETATIS. VIRTVTVMQ. OMNIVM
SPLENDORE. LVCIDISSIMAM
SIMVL. LAETISSIME. EXCIPIVNT

Altera ad anteriorem eiuſdem Portæ parietem in hæc legebatur verba:

VRBEM . ADVENTVS . TVI . LVMINE . ILLVSTRATAM
REGINA
REDDE . NVNC . HOSPITIO . GLORIOSAM

Tertia ad atrij Palatij arcum è regione Cathedralis Eccleſiæ hiſce verbis:

PHILIPPO . ET . MARGARITAE . AVSTRIACIS
AVITA . IMPERATORVM . GLORIA . SVAQ. PIETATE . INCLYTIS
VT . CATHOLICORVM . REGVM . SOBOLES . PROPAGETVR
MATRIMONIO . DIVINITVS . IVNCTIS
ANNI . MVLTI . LIBERORVM . COPIA . PERPETVA . FELICITAS

Hæc de Sereniſsimis Principibus à Sanctiſsimo D. N. Clem. VIII. regio apparatu exceptis, & in matrimonio coniunctis: His interea rebus omnibus peractis, xiv. Kalendas Decembris, hoc eſt, decima octaua Nouembris die, Sereniſsimi Principes è Ferraria diſceſſere, Genuam verſus, vbi triremes conſcenſuri erant, profecti. Nunc reliquum eſt, vt in Vrbem Romam reditum aggrediamur.

Mira Clemẽtis VIII pietas in Ferrarienſes.

Vt autem Sanctiſsimus D. N. Clemens Ferrariam cæleſtibus item donis cumulatam redderet, VI. Kalendas Decembris, hoc eſt, vigeſima ſexta Nouembris die, cum de diſceſſu iam cogitaſſet, Ferrarienſes in Eccleſia Cathedrali, ab omni anathematis vinculo, ſiquod incurriſſent, irretitos abſoluit, eiſdemq. omnem proſperitatem cum Dei gratia coniunctam precatus eſt, vt infra videre licet.

Abſolutio

Abſolutio & Precatio pro Ferraria, eiuſq. Ducatu.

DEVS miſericordiarum, qui nihil odiſti eorum, quæ feciſti, ſed omnium miſereris, qui in toto corde ſuo ad te conuertuntur, reſpice propitius ſuper Populum tuum, & ſuper Ciuitatem iſtam noſtram dilectam: & quod paternæ charitatis affectu pro illius, & totius Ferrarienſis Ducatus ſalute à noſtra humilitate geritur, Tu cæleſti tua benedictione confirma. Nos enim auctoritate tua, & beatorum Apoſtolorum tuorum Petri & Pauli, & noſtra, quam nobis immeritis tradidiſti, abſoluimus iterum atque iterum omnem Populum Ciuitatis, & Ducatus Ferrariæ ab omni vinculo excommunicationis, anathematis, ſuſpenſionis, & interdicti, omnibuſq. Eccleſiaſticis cenſuris, & pœnis olim à nobis, aut alijs Summis Pontificibus, prædeceſſoribus noſtris, quouis modo illatis, & ab eis incurſis; & tuam clementiam deprecamur, vt ab eis peſtilentiam, ſterilitatem & famem, & noxios ſpiritus procellarum, & tempeſtatis, & aquarum, ac fluminum inundationes, & omnia iracundiæ tuæ flagella auertas; doneſq. eis aeris ſalubritatem, & fertilitatem frugum terræ, & abundantiam di-

uinæ gratiæ tuæ, vt in omni pace, concordia, & pietate Tibi, & Eccleſiæ tuæ ſanctæ ſeruiant, ſintq. à te perpetuo benedicti, quemadmodum Nos eos benedicimus ✠ in nomine Tuo, & in nomine Vnigeniti Filij tui, & Spiritus ſancti. Amen.

Hac re ſtatim confecta, in viam cum vniuerſo Comitatu Centum verſus ſeſe dedit, cum pridie illius diei Societas ſanctiſsimi Sacramenti illuc adueniſſet. Reliquum eſt itaque, vt reditum in Vrbem Romam, ſequenti Commentarij noſtri Parte comprehendendum, deſcribamus.

COMMENTARII
PARS QVARTA.

De Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Clementi VIII. Pont. Max. praeuntis in Vrbem reditu.

ANTEA quàm Hiſpaniarum Regina Ferrariam aduentaret, Sanctiſſimus D. N. de reditu in Vrbem cogitans, Anſelmum Dandinum, Protonotarium Apoſtolicum, viarum Curatorem ſeu Præfectum inſtituit, vt vias ob anni tempus ſupra quàm cuique credibile ſit, lutoſas & abruptas; quin, vt vno verbo dicam, deterrimas, & in Romanulæ præſertim regione viatoribus pene inuias, complanandas ac purgandas, glareaq. ſiue terra lapidoſa tegendas curaret.

Hac re abſoluta, Vij. Kalendas Decembris, hoc eſt, xxv. Nouembris die, S. Katarinæ cõſecrata, Societas ſanctiſſimi Sacramenti, aliqua ex parte immutata, ſed aucta Hieronymo Prouenzale Neapolitano, Archiepiſcopo Surrentino: Karolo de Comitibus Romano, Epiſcopo Anconitano: Alphonſo Vicecomite Mediolanenſi, Epiſcopo Ceruienſi, nunc vero S.R.E. Cardinale: Fratre Alexandro Romano, Epiſcopo Foroliuienſi, & F. Ioanne Maria Breſcgellenſi, ſacri Palatij Magiſtro: necnon Cubicularijs Papæ, Gondiſaluo de Campo, Hiſpano; Fuluio Vicedomino & Octauio Boiardo Regienſibus; Ludouico Comite Anguiſſola Placentino; & Luca Caualcante Florentino; viæ ſeſe commiſit è Ferraria decedens, in eam Equitatus ſeriem & inſtructionem ac pompam, quam in Tertiæ huiuſce

Die 25. Nouemb.

Pag. 46. & 47.

iuſce noſtri Commentarij partis initio explicauimus.

Poſtridie vero Sanctiſsimus D. N. Societatem ſanctiſ-
Die 26. Nouemb. ſimi Sacramenti itinere vnius diei præeuntem ſequens, diſceſsit iuxta inſtitutum in egreſſu ab vrbe Roma ob-
Pag. 25. 26 & ſequ. ſeruatum, & loco nuper laudato conſcriptum: Sanctiſsimũ vero Sacramentũ Bononiam vſque delatũ non fuit, propterea quòd Sanctiſsimus D.N. aduerſa valetudine impeditus, immaculatam Hoſtiam Deo pro vniuerſis Chriſtifidelibus offerre, ſacratiſsimumq. Chriſti Corpus in Arculam reponere non valuit, ſicut in diſceſſu ab Vrbe Roma factũ eſſe conſtat. Bononia tamen magnificentiſsimum edidit apparatum, quem deinde conſcriptum, typiſq. æneis repræſentatũ Victorius Benaccius Bononiæ in lucem emiſit.

Die itaque ſanctæ Katarinæ dicata, ſine Sacramento
Die 25. Nouemb. Ferraria diſceſsimus, Rhenum ſupra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. deſuper compagine conſtructum, tranſeuntes; deinde ad dextram fluminis ripam ſuper aggerem progredientes venimus Centum, vel à centum piſcatorum olim tugurijs, aut caſis, Leandro teſte; vel à Celtarum (vt aiunt) Colonia nuncupatum, Oppidum ſane honeſtiſsimum ac frequentiſsimum, necnon peropulentum, agro fœcundo, frumento ſcilicet, præſertim verò canabe, cuius mercatura valde illic exercetur.

Sequenti nos die per Oppidulum, muris tamen cin-
Die 26. Nouemb. ctum, ſatiſq. honeſtum, quod Plebem vocant; deinde per Argiram, Caſtellum paruum, tranſeuntes, venimus Bononiam, Ciuitatem antiquam, religioſiſsimam & nobiliſsimam, necnon Apoſtolicæ Sedi obſequentiſsimam, eidemq. mirandum in modum addictam, à Felſine primum Rege Thuſco conditore Felſinam, deinde à Bono ſucceſſore Bononiam, vel à Gallis Boijs poſt Thuſcos expulſos, Boioniam, pôſtremoq. euphoniæ cauſa Bononiam, vt aiunt, nuncupatam, Viris ſanctitate ac doctrinis, necnon honeſtiſsimis artibus, omniq. dignitate, ac tãdem

ſuprema hiſce in terris illa Pontificia inſignitis ornatiſſimam, agro fertili amœnoq. ſeptam, cui totius Europæ perpaucas, vt multa vno verbo complectar, Ciuitates comparari haudquaquam poſſe cenſeo.

Poſtridie Sanctiſsimus D. N. ſolemni abſque pompa Bononiam ingreſſus eſt, treſq. dies in hac Ciuitate Societas ſanctiſsimi Sacramenti permanſit. Tertio Kalendas Decembris, hoc eſt xxix. Nouembris die, quæ fuit Dominica Aduentus prima, Ioannes Fontana, Epiſcopus Ferrarienſis ex Sanctiſsimi D. N. Aſsiſtentibus vnus, in Eccleſia S. Petronij celeberrima, in qua habita eſt Cappella, coram Summo Pontifice annuatim fieri ſolita, Miſſam cantauit. Orationem habuit Ordinis S. Dominici Procurator generalis, F. Paulus Mirãdulanus doctrina exculius. Die 27. Nouemb. Die 29. Nouemb.

Vltima vero die, ſancto Andreæ Apoſtolo conſecrata, ſanctiſsimus D. N. eadem in Eccleſia ſancti Petronij, qui Bononiæ patronus eſt, rem diuinam, præſente S.R.E. Cardinalium Collegio, magnaq. Populorum frequentia adſtante, faciens, ex ſacratiſsimis Hoſtijs duabus, vnam de more aſſumpſit: alteram verò, completa Miſſa, ſacerdotalibus exutus indumentis, mozzetta deinde ac ſtola indutus, intra vaſculum cryſtallinum, quod cuſtodiam ſanctiſſimi Sacramenti appellant, repoſitam, in Capſula ſiue Arcula ſuis manibus maxima cum veneratione collocauit. Clauiculam denique, qua ſuis item manibus Capſulam obſerauit, Apoſtolici Palatij Sacriſtæ, cui ſanctiſsimi Sacramenti cura ex officio Sacriſtatus demandari ſolet, aſsignauit. Hac re ſtatim peracta, ijſdem cæremonijs, quas in ipſo à Baſilica ſancti Petri Romae, necnon ab Vrbe receſſu obſeruatas fuiſſe conſtat, Societas ſanctiſſimi Sacramenti, à Magiſtratu Bononienſi ceteriſq. Ciuitatis Nobilibus, omnium item Ordinum Religioſis & Confratrijs, cerea funalia ardentia ad tria millia deferentibus, ad Portam vſque Ciuitatis comitata, viæ ſeſe Die 30. Nouemb. Par. 3. Pag. 15. vſque ad 19.

commiſit, admiranda hinc inde vtriuſque ſexus Chriſti-fidelium, necnon ex ipſis Aedium feneſtris frequentia religioſe ſpectante. Quà vero ibatur, domorum parietes tapetis & aulæis, varijs etiam picturis & imaginibus ornati non ſine maxima religioſiſsimae Ciuitatis pompa cernebantur.

Nos itaque à Porta, quae in Aemiliam ducit viam, exeuntes, tranſiuimus Idicem, torrentem in hieme interdum rapidiſsimum, & ad Caſtellum ſancti Petri, frumenti ceterarumq. frugum copia, lino item, pomiſq. abundans, maximumq. glaſti, herbae ſcilicet, qua infectores cæruleum colorem pannis inducunt, prouentum habens; Imolam, Forum Cornelij à Cornelio aliquo veteribus dictam, perueniмus, Ciuitatem tam diſciplinarum, quàm annorum gloria viris illuſtribus inſignem. Eius Incolæ ſunt nobiles, lauti & opulenti; ingenio acri & ad virtutem gnauo, ſiue ad litteras, ſiue ad militiam vel ad mercaturam, ſeu ad alia quæuis ſtudia ſeſe applicent. Ciuitatis eiuſdem ſitus eſt perbonus, ager optimus ac fœcundus, magna frumenti copia; vino item, oleo, alijſq. frugibus affluens; campeſtriaq. periucunda, amœnoſq. habens colles. Hac in Ciuitate cœnatum, pernoctatumq. fuit.

Sequenti autem die, quæ fuit Decembris prima, Santernum flumen tranſiuimus, deinde per Caſtellum Bononienſe nuncupatum, frumento, vino, glaſto, alijſq. frugibus abundans, tranſeuntes, venimus Fauentiam, quam amnis Lamon vel Anemo ſecat, vrbem à ſuburbijs diuidens, ponteq. lapideo cõiunctus, quo Ciuitas ſuburbijs & Aemilia ſibi via cohæret. Viris inſignibus ſatis clara eſt, Maximoq. Figulorum excellentium numero celeberrima, cuius ager opimus, & frumenti ac vini fertilis eſt, & linis abundans. Hac in Ciuitate nihil immorati fuimus, properantes ad Forum Liuij, à Liuij ſalinatoris nomine appellatum,

Die 1. Decemb.

pellatum, Ciuitatem iucundam inter Roncum, & Montonum amnes ſitam, viris tam dignitatum, quàm diſciplinarum præſtantia inſignibus illuſtratam, cælum perbonum ac iucundum habentem, agrumq. præterea magnam frumenti viniq. vbertatem, zeam quoque, quam ſpeltam vocant, hordeum item, oleum, rubiam lanis & corijs rubro colore tingendis idoneam; necnon glaſtum, herbam etiam, qua tinctores ad cœruleum colorem pannis inducendum vtuntur; aniſum interea fœnum græcũ, cuminum & coriandrum denique affluenter ferentem. Hac in Ciuitate pernoctatum & in Aedibus Epiſcopalibus cœnatum fuit, vbi ab Epiſcopo honeſtiſſimè fuimus excepti.

Poſtridie tranſiuimus prope Forum Pompilij à Pompilio aliquo Romano ita denominatum, vel Forum Popilij, non Populi, vt vulgo corruptè proferunt, olim vſu Eccleſiæ Romanæ Ciuitatem, atque vnum ex quattuor Foris à Plinio in Aemilia memoratis, inter campos peramœnos ac fœcundos iacens, venimus Cæſenam vel Cæſemnam, ciuitatem antiquam, à cædendo dictam, quaſi amne cæſam, id eſt, diuiſam. Hanc enim Cæſis, amnis exiguus, nunc *Cæſola* vulgo vocitatus, diuidit. Huius etiam Ciuitatis ager Sapi, quo Cæſenæ fermè muri alluuntur, & Rubicone, quem ab eadem Ciuitate milliario diſtare conſtat, fluminibus diuiditur ac ſecatur, copiaq. rerum omnium ad vſum vitæ abundat. Ciuitatis Incolæ nobiles ſunt, ingenio atque opibus pollentes. Hac in Ciuitate Aedificijs perhoneſtis compluribus exornata, præſertim vero magnificentiſſima ad Aedes B. Franciſci Bibliotheca, pretioſis ac raris codicibus referta, & à Malateſta Nouello conſtructa, pernoctauimus, totaq. ſequenti die immorati fuimus, dum Sanctiſſimus D. N. Meldolæ, quod eſt oppidum ſatis munitum & lautum, rebus item ad vitam vtilibus affluens, & Ioannis Fran-

[Margin: Die 2. Decemb. — Cæſena. — Die 3.]

ciſci Aldobrandini ditioni ſubiectum, commoraretur, vt nonniſi vnius diei itinere, & quidem iuxta inſtitutum, breuiſſimo, Societas ſanctiſsimi Sacramenti à Summo Pontifice abeſſet.

Die 4. Decemb. Quarta autem Decembris die è Cæſena, quò Sanctiſsimus D. N. veſperi venturus erat, diſceſsimus, & Sabinianum, Oppidum nobile ac lautum, & frumento in primis affluẽs, pranſum venimus, tranſeuntes Rubiconẽ fluuium, ſeu potius torrentem perexiguum, ſatis tamen celebrem ob Romanorum de armis inibi deponendis decretum: lege enim prohibitum fuerat, vt ne quiſpiam armatus cum Exercitu torrẽtem illum, Ciſalpinæ Galliæ & Italiæ arua diſterminare ſolitum, iniuſſu S.P.Q.R. in Italiam proficiſcens, tranſgrederetur, ſicut Inſcriptio ad Rubiconis tranſitum marmore inciſa, & iamdiu à Cæſenatibus inſtaurata, quæ etiamnum legitur, rem ita eſſe aperte docet. Hæc de Rubicone. Nos deinde ſumpto prandio per Caſtrum ſancti Archangeli Ariminum, Mareciam fluuium ſubter pontem lapideum labentem, & iuxta muros Arimini in Adriam defluentem tranſeuntes peruenimus, ibiq. pernoctauimus. Pons hic ex quattuor Pontibus eſt ab Octauio (vt aiunt) Auguſto, ſumptu miro & artificio in Flaminia via conſtructis vnus, Flaminiamq. Aemiliæ, ſimulq. ſuburbia Ciuitati iungens. De hac Ciuitate nihil eſt, quòd hoc loco dicamus, cum de ea alio in itinere, ab Vrbe ſcilicet Roma Ferrariam vſque, ſatis dictum ſit. Idem alijs de locis, per quæ hoc in itinere tranſiuimus, faciemus, ſola locorum nomina exprimẽtes.

Rubicon, torrens celeber.

Die 5. Decemb. Poſtera die Arimino diſceſsimus, & Concam, fluuium rapaciſſimum, Cruſtumium à Plinio dictum, ſuper pontem ligneum tranſiuimus, Catholicam verſus, vbi pranſi ſumus; deinde pernoctatum Piſaurum venimus, vbi ab Vrbini Duce in eius Palatio excepti fuimus, & quidem ſplendidiſsime.

Die ſequenti pranſum cœnatumq. venimus Fanum, Argillam fluuium, qui Ciuitatem fere alluit, tranſeuntes. Die 6. Decemb.

Poſtridie pranſi, è Fano diſceſſimus, Metaurum & Ceſanũ ſuper ligneum mirae longitudinis Pontẽ tranſeuntes, cœnatum pernoctatumq. Senogalliam profecti fuimus. Die 7. Decemb.

Poſtera die per Caſam Crematam, & Flumeſinum ſuper Pontem ligneum ad maris littus tranſeuntes, Anconam peruenimus, itinere ſane aſperrimo, & ſupra quàm credi poteſt, moleſto: perpetuus nanque imber minutiſſima quadam glacie permiſtus, vento flante, cuiuſque cædebat faciem. Anconæ pernoctauimus, & in Epiſcopio cœnauimus à Karolo de Comitibus Romano, Anconæ Antiſtite, ſplendidiſſime, mira ſcilicet rerum omnium lautitia & copia excepti. Omnes interea Prælati eodem in Epiſcopio pernoctarunt. Die 8. Decemb.

Sequenti die Lauretanam Domum per Camuranum, via deterrima, Muſonem fluuium prope Lauretum Ciuitatem ſuper Pontem tranſeuntes, pranſi deuenimus. Die 9. Decemb.

Sequenti die Prælati omnes, multiq. alij ex Sacerdotibus Hoſtiam immaculatam Deo in ipſa ſacratiſſima Domo religioſiſſime obtulerunt, atque inibi Apoſtolici Palatij Sacriſta Miſſam ſolemni Ritu decantauit: E cuius manu multi Presbyteratus ordine haud inſigniti, præſertim verò nonnulli ex primarijs Societatis viri, ſanctiſſimam communionem ſumpſerunt: ceteri ex eadem ſocietate homines auguſtiſsimo, & ſacratiſsimo cibo à Lauretanæ Domus Parocho refecti fuere. Die 10. Decemb.

Hac ipſa die Anno ſalutis M. CC. XCIV. ſanctiſsima Domus è Dalmatia in Agrum Recinetenſem, in quo præſens in tempus iacet, ab Angelis fuit aſportata, cum prius è Nazaret Anno à virgineo partu M. CC. XCI. eodem Angelorum miniſterio ipſam domum in Dalmatiam vſque translatam fuiſſe conſtet. Quare in Eccleſia Laure- M. CC. XCIV. M. CC. XCI.

tana, hac ipſa item die illius Translationis annua coluntur ſacra: quibus peractis, pranſum fuit; deinde ſtatim diſceſsimus, ac Recinetum peruenimus, Sanctiſsimo D. N. ex Ancona ad eandem ſacratiſsimam Domum aduentante.

Hac in Ciuitate, vbi hoc ipſo anni tempore inſignes celebrabantur nundinæ, ſequenti etiam die immorati ſumus, dum Sanctiſsimus D. N. intra ſacroſanctam Domum rebus ſacris, necnon religioni & chriſtianæ pietati operam daret, Illuſtriſsimoſq; ac Reuerendiſsimos S. R. E. Cardinales, Aldobrandinum ſcilicet nepotem ſuum, & Cæſium ordine Presbyteratus inſigniret, Beatiſsimaeq. Mariæ ſemper Virgini donaria offerret.

Die 11. Decemb.

Poſtera die à Recineto diſceſsimus, Potentiam flumen ſuper Pontem ligneum tranſeuntes, & pranſum Maceratam iuimus; deinde cænatum pernoctatumq. Tolentinum deuenimus. Hoc in loco Aſturcone, quem Achineam vocant, ob vias abruptas & ſupra quàm narrari poteſt, lutoſas, ex pedibus laborante, Arcula ſanctiſsimi Sacramenti cum Vmbella parua (quam Baldacchinũ vulgò appellant) lecticę inſtar, à duabus mulis albis pulcherrime phaleratis vehi cœpta, Romam vſque hunc in modum delata fuit: duabus namque phalangis, teretibus ſcilicet fuſtibus & quidem longis atque craſsis, holoſerico panno rubeo decenter ornatis, Arculæ ſubiectis, & ſuper mulas impoſitis, Capſula ipſa inter vtraſque phalangas ſuper planitiem lecticæ, ad hoc ſolum miniſterium ex holoſerico panno confectam firmata, & ferramentis quibuſdam auratis connexa, tutiſsime aſportabatur. Quae profecto res magnam retinebat venerationem ac maieſtatem.

Die 12. Decemb.

Arcula ſanctiſſimi Sacramenti Lecticæ inſtar delata.

Sequenti die, Tolentino diſceſsimus, Belfortio, & Valcimara tranſeuntes, indeq. à Chiento flumine Pulueritam pranſum iuimus. Ex hoc loco Amucia tranſeuntes, Serrauallem cœnatum, pernoctatumq. deuenimus.

Die 13. Decemb.

Poſtridie,

Poſtridie, ſacris iuxta inſtitutum quotidiana conſuetudine firmatum, peractis, ſumptoq. deinde prandio, per Collem floridum, perq. villas aliquot prope Chartarum officinas tranſeuntes, Fulgineum deuenimus, vbi ab Illuſtriſsimo ac Reuerendiſsimo D. Cardinale Sabello Peruſiæ Legato excepti fuimus, & quidem ſplendidiſsime. Die 14. Decemb.

Sequenti die pranſi, per ſanctum Iacobum, villam; necnon per Trebulam (*Treui* vulgo vocitatam) tranſeuntes, Spoletum profecti fuimus. Die 15. Decemb.

Poſtridie à Spoleto per Vallem Stretturæ vulgo dictam tranſeuntes, Interamnam iuimus pranſum ad Aedes Epiſcopales, vbi magnificentiſſime fuimus excepti: Inde ſumpto prandio, diſceſſimus, Narem fluuium prope Collem Scipionis, *Coldiſcepolo* corruptè dictum, tranſeuntes, Narniam aduenimus, vbi incœnati pernoctauimus, quia erat ex quattuor anni temporibus vnum, in quo ex Eccleſiæ præcepto ieiunatur. Die 16. Decemb. Feria iv. quattuor temporū.

Poſtera die ex Narnia Otriculum, ſiue Ocriculum acceſsimus pranſum: Pranſi deinde Tiberim ſupra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. deſuper compagine constructum, tranſeuntes, Burghetum iuimus, indeq. ad Ciuitatem Caſtellanam cœnatum pernoctatumq. profecti fuimus. Die 17. Decemb. Feria v.

Die ſequenti à Ciuitate Caſtellana per Arinianum vel Arianum oppidum (quod *Arignanum* dicunt) à propinqua olim Iani ara vocitatum, non procul à Monte Soracte tranſeuntes, pernoctatum ad Caſtrum Nouum peruenimus, vbi eandem ob cauſam paulo ſuperius enarratam prandium ſine cœna ſumpſimus. Die 18. Decemb. Feria vj. quatt.tēp.

Poſtridie à Caſtro Nouo, itinere non parum moleſto, & propter imbrem ac viam luto ſane multiſq. in locis abruptam, ad Primam Portam pranſum deuenimus, mirum in modum madefacti. Sumpto deinde prandio, haud cœnaturi ob Vigiliam S. Thomæ Apoſtoli, necnon ob cau- Die 19. Dec. ſabb. quatt.tēp. Vigilia S. Th. Apoſt.

ſam

ſam nuper aſſignatam, à Prima Porta diſceſsimus, omnium laborum & incommodorum ob Romæ ſanctæ vicinitatem obliti. Ex hoc loco Romā vſque, multa olim ædificia hinc inde cernebantur, quendamq. Romæ vicum, ſiue ſuburbium quoddam efficiebant, ſicut ſtratæ viæ Flaminiæ pars, ædificiorumq. veſtigia & ruinæ, quæ adhuc ſuperſunt, aperte demonſtrant. Hinc Porta ipſa Romam proficiſcenti occurrens, prima nuncupari pridem cœpit, & ad hanc vſque diem, eandem ob rem ita vocitatur. Dum ad Pontem Miluium, quo primus in Romæ ſuburbia datur ingreſſus, aduentaremus, eccum vniuerſum fere Populum Romanum ac Senatum cum Clero venerabundum ac lætabundum Societati ſanctiſsimi Sacramenti obuiam venientem, necnon ad Portam vſque Flaminiam, nunc Populi vulgo vocitatam, ſanctiſsimum Sacramentum comitantem.

Prima porta cur ſic dicta.

Pons Miluius.

Ventum tandem aliquando fuit, vniuerſa vrbe mirum in modum exultante, tormentiſq. bellicis in lætitiæ, ac venerationis ſanctiſsimi Sacramenti ſignum diſploſis, ad Eccleſiam ſanctæ Mariæ vulgo Populi vocitatam: vbi ſuper Altare præcipuum, quod maius paſsim vocant, Capſula ſanctiſsimi Sacramenti honorificentiſsime collocata fuit. Erudito deinde ac ſuaui concentu à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus peracto, perq. ſacram precationem à primario Eccleſiæ viro decantatam concluſo, Indulgentiæ non ſolum pro adſtantibus, verum etiam pro ijs omnibus, qui ſanctiſsimum Sacramentum comitati fuerunt, extra Eccleſiam præ admiranda & incredibili ſane frequentia ad Aream præſtolante, promulgatæ fuerant. His peractis, Apoſtolici Palatij Sacriſta, Eccleſiaſticos viros in cuſtodiam ſanctiſsimi Sacramenti ſingula quaque nocte obſeruari iam ſolitam, nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis ac lampadibus perpetuò ardentibus illic adhibitis, deſtinauit.

Poſtera

Poſtera die peculiari nomine atque cultu Domino Deo conſecrata; pridie tamen diei, qui ſancto Thomæ Apoſtolo eſt dicatus, cum vniuerſa Societate ſuis ordinibus diſtincta, ab Eccleſia ſanctæ Mariæ Populi nuncupata diſceſſimus, ac per viam ampliſſimam & longiſsimam, quam Curſum vocant, necnon per alia loca Vrbis primaria & nobiliora, hoc eſt, ad ſanctum Marcum; Inde ad Cæſarinos per viam Vallis & Parionis, quæ Papæ olim dicebatur, ac per Montem Iordanum, & viam Argentariam, Pontemq. Aelium, quem S. Angeli nunc appellant, per Burgum denique nouum ad Aream ſancti Petri, Confratrijs omnibus, Cleroq. tám ſæculari quàm clauſtrali, necnon Senatu Populoq. Romano concomitantibus, innumeris fere interea funalibus cereis ardentibus, atque, vt vno multa complectar verbo, ſacra cum pompa & maxime quidem ſolemni ſuper ſumptuoſiſſimæ Lecticæ planum, eum in modum, quem nuper explicauimus, continua ferè pluuia tantæ Vrbis lætitiæ ac celebritati aduerſante, ad Baſilicam ſancti Petri ſanctiſſimum Sacramentum delatum fuit. Die 20. Decemb. Pag. 110.

Parietes viarum omnium, per quas cum ſanctiſſimo Sacramento, longiſsimo ſane tractu, ad duo ſcilicet milliaria itum eſt, tapetis & aulæis, holoſericiſq. variorum colorum pannis, atque picturis ornati paſsim cernebantur. Ad miram vniuerſæ vrbis lætitiam, & venerationem erga ſanctiſsimum Sacramentum declarandam, tam in Adriani mole nunc Arce ſancti Angeli appellata, quàm etiam in ſancti Petri Area, & maiora & minora tormenta bellica loco ac tempore, & maximo quidem numero, diſploſa fuere; ita vero, vt terribili boatu cælum crepitare, terra quati, ac tecta denique nutare viderentur. Viarum apparatus.

Ad Baſilicæ tandem ſancti Petri ſcalas, vbi Illuſtriſsimi ac Reuerendiſsimi DD. S. R. E. Cardinales præſto-

labantur, peruentum eſt. Inde Arcula ſanctiſſimi Sacramenti è lecticæ plano depoſita, ab octo ſancti Petri Canonicis ſuper humeros ad Altare primarium SS. Apoſtolis Petro & Paulo erectum, delata fuit, atque inibi decentiſsime collocata. Póſtquam vero Cappellæ Pontificiæ Cantores Litanias ſanctiſsimi Corporis Chriſti dulci & erudita diuerſarum vocum modulatione, alternantibus choris, finem decantandi fecerunt, Illuſtriſſimus ac Reuerendiſſimus D. Hieronymus Cardinalis Ruſticucius, Sanctiſſimi D. N. Papæ Vicarius, Eccleſiaſticam precationem ad ſacroſancti Corporis Chriſti myſterium pertinentem, decantauit: Deinde indulgentias pro ijs, qui ſanctiſsimum Sacramentum comitati fuerant, Magiſter Cæremoniarum promulgauit.

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ promulgatæ.

Vt autem gaudium vniuerſæ Vrbis bene cumulateq. perfectum foret, Sanctiſsimus D. N. Clemens VIII. mirum in modum ab omnibus expectatus ac deſideratus, veſpertino tempore aduentante, hora ſcilicet xxij. ipſomet Dominico die Romam ingreſſus eſt, ſacro purpuratorum Patrum Collegio, necnon varijs Antiſtitum & Prælatorum, Illuſtriumq. virorum Ordinibus, ac denique Senatu, Populoq. Romano comitatus, Heluetijs item machærophoris hinc inde ſtipatus: Equitibus autem haſtatis & galeatis, quos celeres aut leuis armaturæ vocant, atque item Cataphractis, quos armorum homines vulgo appellant, præeuntibus.

Equitatus & Comitatus.

Hoc Equitatus & Comitatus ordine Sanctiſsimus D.N. ad Baſilicam ſancti Petri profectus eſt, Populis per ſingulas regiones, immo per certa earundem regionum interualla acclamantibus, inexplicabilemq. lætitiam indicantibus, tormentis bellicis loco ac tempore diſploſis, vt immenſo illo ſonitu ac boatu, immenſam vniuerſæ vrbis lætitiam cælum vndique ac terra reſonarent ac reboarent. Ventum eſt tandem aliquando ad maximam

Baſilicæ Aram, SS. Apoſtolis Petro & Paulo conſecratam, vbi ſacratiſsimum & auguſtiſsimum Chriſti corpus pro Viatico in itinere aſportatum Sanctiſsimus D. N. religioſiſsime adorauit, eidemq. tum publicam tum priuatam obtulit orationem, vniuerſo Comitatu de Summi Pontificis incolumitate, eiuſdemq. in Vrbem reditu, gratias agente. Deinde Summus Pontifex ſolemnem benedictionem & Indulgentiam iuxta formam Eccleſiæ ſanctæ conſuetam vniuerſis illic adſtantibus (quorum frequentia tanta erat, quantam locus, & quidem ampliſſimus, capere poterat) clementer elargitus eſt: quam vnus ex Baſilicæ ſancti Petri Canonicis promulgauit.

His peractis, ſacroq. S. R. E. Cardinalium Collegio dimiſſo, Sanctiſsimus D. N. Clemens in ſellá geſtatoria vectus, ſuiſq. Cubicularijs, ceteriſq. Illuſtribus viris comitatus, in Aulam Vaticanam ſeſe recepit, tota Vrbe ſupra quàm dici poteſt exhilarata.

Gratiarum actio.

CHriſto gratia Saluatori, Deo & Homini, æterni Patris Filio, intra Beatæ Mariæ ſemper Virginis vterum Spiritus ſancti obumbratione concepto & incarnato, qui Clementem VIII. ſuum in terris Vicarium, ſaluum & incolumem longo in itinere duxit, ac reduxit: mihiq. quamuis peccatori & indigno famulo, de ſuo ipſius auguſtiſſimo Corpore ſub ſpecie panis ſacramentaliter ac mirabiliter occultato, ſuiſq. Fidelibus in ſpiritualem & quotidianum cibum, necnon in Viaticum tradito, conſcribenti, diuinam ſuam opem tulit; meq. ad meæ functionis exitum (quod ad immaculatam Hoſtiam in itinere pro Viatico geſtatam pertinet) atque ad mei Commentarij hac de re conſcripti finem tandem aliquando perduxit. Amen.

Ego Pompeius Vgonius S. Theologiæ doctor R. P. Socij Magiſtri ſacri Palatij mandato ſupraſcriptum Commentarium R. P. Angeli Rocchæ, Apoſtolici Palatij Sacriſtæ, diligenter perlegi: in quo nihil animaduerti quod aut Orthodoxæ fidei, aut bonis moribus repugnet, quinimmo ob variam eruditionem, & argumenti à nemine hactenus tractati ſinceram & diligentem explicationem, & Pontificij ad Vrbem Ferrariam itineris, indeq; reuerſionis memoriam, dignum opus exiſtimo, quod in lucem edatur, & per hominum manus volet. In quorum fidem manu propria ſubſcripſi.

Ego Pompeius Vgonius
S. Theologiæ doctor m.pr.

INDEX
RERVM PRAECIPVARVM,
QVAE IN COMMENTARIO COMPREHENDVNTVR.

A

ABBATIA & Pagus S. Nicolai. 71

Acceſſus ad loca, in quæ diuertendum erat 50. *Et ad Cathedrales Eccleſias.* 51

Achineæ ſiue Aſturconis phaleratæ deſcriptio. 45

Adrianus Cardinalis Itinerarium Iulij II. *heroico carmine conſcripſit.* 37

Adoleſcentes Ferrariæ nobiles, eorumq. cultus, Clemente VIII. *Ferrariæ ſolemniter ingrediente.* 83

Adoleſcentulorum ac Iuuenum varius cultus & quidem pulcherrimus, Societate Sanctiſſimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente. 50

Alexander III. *in Galliam profectus eſt.* 29. *Federici Imperatoris rabiem fugiens, Venetias incognitus profectus fuit.* 30. *Hac de re inſcriptiones duæ. ibidem.*

Alexander VI. *in itinere ſacratiſſimam Hoſtiam deferendam curauit.* 36

Amucia, Vicus. 110

Ancona cur ſic dicta. 61. *& eius Portus ſingularis.* ibid.

Anconæ Cappella Pontificia celebratur. 61. 62

Resq. à Clemente VIII. *geſtæ.* 62

Anconæ hilaritas & frequentia Populorum. ibid.

Anemo fluuius. 106

Antiſtites Rauennæ columbæ ſupra caput apparentis indicio creati. 68

Apoſtolici Palatij Sacriſta cum baculo quid ſibi velit. 45

Apparatus locorum, in quæ diuertebatur: 50

Arca fœderis quot ſignificet. 3. & 5

Arca fœderis ex lignis ſetim compacta quid. 4

Arca fœderis tria in ſe conſeruabat. 5

Arca in flagellum Hebræorū à Philiſtæis capta. 6

Arca

Arca fœderis præcedebat exercitum Populi Iudaici. 6. *quid hunc in modum ſignificare videbatur: An ritum geſtandi ſanctiſſimum Sacramentum in itinere.* 7
Arcis nouæ Ferrarienſis conſtruendæ ſtudium, & conſilium. 95
Arcam fœderis tangentes, aut detectam, & per curioſitatem videntes, aut non recte cuſtodientes perculſi. 5. & 6. *Ozæ mors repentina.* ibidem.
Arcula ſanctiſſimi Sacramenti lecticæ inſtar rebi cœpta Tolentini in reditu ad Vrbem. 110. *eiusq. deſcriptio.* ibidem.
Argenta cur ita dicatur. 70
Argentea moneta in Populum ſparſa. 82. *Monetæ ſparſæ per Ciuitatem Ferrariam declaratio.* 83
Argilla fluuius. 64. 109
Argira, Caſtellum. 104
Ariminum, & cur ita dictum. 66. 108
Arimini ſitus, ædificia, & antiquitates. 67. 108. *cur ita dictum.* ibidem 67
Aſturconis phalerati deſcriptio. 45
Arianum cur ita dictum. 111
Auctoris intentio, & ſcribendi occaſio. 1. 2. & 91
Auditor Rotæ. 84
Baccaleo, Pagus. 70

B

Baculus Sacriſtæ quid. 45
Baniacaballum, eiusq. opulentia. 69
Baſilij Magni epiſtola ad Cæſaream Patritiam. 13
Belfortium. 58. & 110
Benedictus XIII. in ſchiſmate à nonnullis Papa nuncupatus, in Cathaloniam rediens, ſacroſanctum Domini Corpus in itinere ante ſe aſportandum curauit. 34
Bibliotheca Ducis Vrbini inſignis. 66
Bibliotheca Cæſenæ inſignis. 107
Birinus, Dorceſtienſis Epiſcopus, Corpus Chriſti inter nauigandum portabat. 15. 16. *hac de re miraculum.* 16
Bononia cur ita nuncupata, eiusq. laudes. 104. 105
Bononiæ apparatus in diſceſſu Societatis ſanctiſſimi Sacramenti. 105
Brunduſii in ſolemnitate Corporis Chriſti ſacratiſſima Hoſtia ſuper Achineam ab Archiepiſcopo in proceſſione deferri ſolet. 17
Burgum S. Georgij. 71
Burgbettum. 56. & 112

C

Cæſena, & cur ſic dicta, eiusq. amnes. 107
Caldarola. 58
Camerinum. 58
Camuranum. 61. & 109
Cantores Cappellæ Pontificiæ. 51. 90. & 114
Cappa ſancti Martini cum alijs reliquijs à Francorum Regibus ad prœlia proficiſcentibus deferri ſolebat. 18
Cappa, vox Gallica eſt, & à Cappa

pa Cappella, non à pellibus, dicta eſt. Inde Cappellani. 18
Cappa pro Pluuiali S. Martini. 18
Cappellæ Pontificiæ habitæ Ferrariæ. 93. & ſeq.
Cappella Bononiæ habita. 105
Capſulæ ſanctiſſimi Sacramenti deſcriptio. 43. 44. eiusq. vmbella. ibidem.
Cardinales ad Portam vſque ferream Ferrariæ Summo Pontifici ſuccedebant. 77. à Porta vero vſque ad Eccleſiam cathedralem ante Papam equitabant. 81. & ſequen.
Caſa cremata, & cur ſic dicta. 63. 109.
Caſſiodori Patria. 69
Caſtellum S. Petri. 106
Caſtellum Bononienſe. 106
Caſtrum nouum. 55. & 111
Catholica, Vicus. 66. 108
Centum, Oppidum, cur ita dictum. 104
Ceruia olim Philocolis, & mira ibi ſalinarum copia. 68
Caſanus & Metaurus fluuij. 63. & 109.
Ciuitas Caſtellana. 56. & 111
Chientus fluuius. 58
Chriſtus quomodo factus pro nobis peccatum. 4
Chriſti corpus ſub ſpecie panis Sacramentaliter, & mirabiliter occultatum. 6. & 115
Chriſti Corpus in itinere, & in nauigatione ipſa aſportari ſolitum. 14. 15. & 16.
Claues Ciuitatis Ferrariæ Papæ oblatæ. 83
Claues Arcis Ferrariæ Clementi VIII. oblatæ. 91
Clemens VII. non ſemel cum ſanctiſſimo Sacramento ab Vrbe Roma diſceſſit. 38. 39. Etiam inter nauigandum ſacratiſſimam Hoſtiam ante ſe aſportandam curauit: ipſaq. Triremis, in qua ſanctiſſimum Sacramentum deferebatur, Ducиſſa appellabatur. 39
Clemens VIII. Ferrariam diuinitus recuperatam proficiſcens, ſolemniſſima pompa Hoſtiam immaculatam ante ſe deferendam curauit. 41. 42
Clementis VIII. pietas ac religio. 46
Clementis VIII. ad Eccleſiam Ferrariæ cathedralem acceſſus, & in eam ingreſſus. 89. 90
Clementis VIII. res præcipuæ Ferrariæ geſtæ. 92. & ſeq. eiuſdemque Papæ præſentia Ferrariæ neceſſaria. 92
Clementis VIII. in Ferrarienſes mira pietas. 100. Pro ijs abſolutio & precatio. 101
Clementis VIII. acta Laureti in reditu ad Vrbem. 110
Collis floridus. 57. & 111
Collis Scipionis. 57. & 111
Commentarij diuiſio. 2
Comitatus Societatis ſanctiſſimi Sacramenti. 44. & 46
Communio quotidiana antiquitus fuit. 8. & 9. etiam apud Laicos. ibid. Id quoque ex collecta Poſt communionis colligitur. 9
Communio Paruulorum etiam ſtatim poſt

poſt baptiſmum. 10
Communio ad ægrotos à Laicis, à pueris, & à mulierculis olim deferri ſolita. 19
Communio in ſumenda Eucharistia, cur ita vocitetur. 24
Communio Laicorum ſub vtraque ſpecie rationabiliter fuit prohibita. 10
Conca Vrbis veſtigia. 66. 108
Confratres deſcribuntur. 50
Conſiſtoria Ferrariæ habita. 97
Conuentus ad Padum nauigabilem reddendum, & ad valles exſiccandas Ferrariæ habitus. 96
Corpus Dominicum vimineo caniſtro aſportatum cum ſanguine in vitro. 13. & 14
Coſandolum Pagus. 70
Cotignola, exiguum at pernobile Oppidum. 70
Curſor Tabellarius. 56. 61
Curſor Tabellarius Ariminum mittitur. 68
Cuſtodes in ſanctiſſimi Sacramenti cuſtodiam deſtinati ſingula quaque nocte. 51
Crucifer Papæ. 75
Cypriani exempla de indigne tangentibus Corpus Dominicum. 12. & 13.

D

Dominicalis, ſeu Dominicale pro linteamine, quo vtebantur communicantes. 13
Dominico die Societatis ſanctiſſimi Sacramenti, & Clementis VIII. in Vrbem ingreſſus. 113. Quanam in ingreſſu acta ſint. ibid. & ſequen.
Diſceſſus ab Vrbe Roma. 48. 49
Diſceſſus Societatis ſanctiſſimi Sacramenti à Ciuitate Ferraria, & in Vrbem reditus. 103. & ſequ.
Domicilium ex tabulis confectū pro indumentis Eccleſiaſticis, quibus Papa inibi indutus eſt. 79

E

Eccleſiæ naſcentis pietas inſignis. 7. 18. & 19
Eques auratus Anconæ creatur. 62
Equitatus & comitatus ſanctiſſimi Sacramenti. 44. & 46
Equitatus & Comitatus vniuerſi ſeries, Clemente VIII. Ferrariam ingrediente. 72. & ſequ.
Equitum turmæ. 47. 75. 84
Equites leuis armaturæ ac grauis. 65. & 114
Euchariſtiæ Sacramentum per quid fuerit adumbratum. 3
Euchariſtia. Ad Euchariſtiam reus accedens quantum delinquat. 6
Euchariſtia vimineo caniſtro, & vitro aſportata. 13. & 14
Euchariſtia. Hieronymi ſententia de conſecranda Euchariſtia explicatur. 11
Euchariſtia ſub vtraque ſpecie inter nauigandum aſportata à Maximiano Syracuſano Epiſcopo. 15
Euchariſtia ad pectus & ad collum in itinere aſportari ſolita. 19
Euchariſtiæ Sacramentum cur in itinere

nere paſſim deferebatur. 20
Eucharistia Viatici nomine vocitata. 20.21. & 22
Euchariſtia olim domum aſportari consueta. 11. 12. & 13. in manus dari ſolita. ibid. & 19. Hæ conſuetudines in Concilijs antiquatæ. 19
Eucharistia cur vocetur via ab Apoſtolo Paulo. 20. Vnde Viaticum. ibidem. Viaticum in Nicæna Synodo nuncupatur neceſſarium. 21. 23. Quomodo in articulo mortis conceſſum eis, qui fuerant excommunicati. 21
Euchariſtia in Eccleſiis pro Viatico aſſeruatur. 24. Apud Græcos, & Moſcouitas in die cœnæ Domini aſſeruatur pro toto anno. 24
Eucharistia in Cappella Pontificia Romæ toto anno pro Viatico Summi Pontificis aſſeruatur de ſeptimo in ſeptimum diem mutata. 24.
Euchariſtia cur à ſolo Romano Pontifice in itinere deferatur. 23
Euchariſtiam pro Viatico & pro quotidiana communione tradendi formæ. 24
Euchariſtiæ perceptio cur Communio dicatur. ibidem.
Euchariſtiam omnes fere iam inde à primitiua Eccleſia in itinere ſecum deferre ſolebant ad pectus, vel à collo pendens. 27. & 28
Exarchatus quamdiu durarit. 69
Exequiæ Philippi II. Hiſpaniarum Regis. 94
Exercitationes ſpirituales in itinere quotidianæ. 49
Exercitus expreſſa imago in excipienda ſanctiſſimi Sacramenti Societate, Senogalliæ ac Piſauri. 65.
Exuperius, Toloſæ Epiſcopus, Euchariſtiam ſub vtraque ſpecie domum portabat. 13. & 14

F

Fauentia. 108
Fanum fortunæ. 64. & 109. & cur ita dictum. ibid.
Federicus Imperator, à Turcarum Rege captus, corpus Dominicum pro obſide reliquit; ac redemit. 16. 17.
Feminæ cuiuſdam ruſticanæ pietas ac religio admiranda. 53
Ferrariæ Pons ligneus ſupra Padum. 71
Ferraria diuinitus recuperata: & quid pro ea recuperanda fuerit præparatum. 41. 42
Feminæ à dæmonum vexatione liberantur in ipſo ſanctiſſimi Sacramenti tranſitu. 54
Ferrariæ laudes. 71
Ferrariæ ſupra Portam S. Georgij inſcriptio. 72
Ferrariam Clemente VIII. ingrediente, vniuerſus Equitatus & Comitatus recenſetur. 72. & ſequ.
Ferrariæ viarum apparatus. 85. & ſequen.
Ferrariæ res præcipuæ à Clemente VIII. geſtæ. 92. & ſequ.
Ferrariæ gubernãdæ noua norma. 96

Flum'ſinus amnis. 63. & 109

Folia Fluuius, Marchiæ finis, & principium Flaminiæ. 64

Forum Cornelij, Imola. 106

Forum Liuij. 106

Forum Pompilij. 107

Foſſa noua, Villa. 71

Fulgineum. 57. & 111

G

Gelaſius II. in Galliam profectus eſt. 29

Gorgonia Nazianzeni ſoror confugiens intempeſta nocte ad ſanctiſſimum Sacramentum diuinitus à morbo liberatur. 22. 23

Gorgoniæ pia & præclara impudentia. 53. *Eiuſdem laudes.* ibid.

Gregorius VII. Eccleſiaſticæ libertatis aſſertor magnam Italiæ partem peragrauit. 29

Gregorius XI. Anagniam profectus, ſacratiſſimam Hoſtiam ſecum in itinere publice aſportauit. 33

Gregorius XI. Apoſtolicam Sedem ex Auenione Romam reportauit. 31. *Inenarrabili lætitia fuit Romæ exceptus.* ibidem.

Gubernandæ Ferrariæ noua norma. 96.

H

Hieronymi ſententia de Euchariſtia conſecranda explicatur. 11.

Hiſpaniarum Reginæ, & Archiducis Auſtriæ in Ferrariam acceſſus. 97. *Pro ijs excipiendis apparatus, & Conſiſtorium publicum.* 98

Hoſpitaletum, Villa. 78

Hoſtia immaculata in proceſſione Corporis Chriſti ſuper Achineam ab Archiepiſcopo Brunduſino deferri ſolet. 17

Hoſtia ſacratiſſima de ſeptimo in ſeptimum diem mutanda. 24. 25. & 43. *Repoſita intra Capſulam, & intra vaſculum cryſtallinum à Papa pro Viatico in itinere aſportanda.* 43

Hoſtia immaculata intra vaſculum cryſtallinum, & intra Capſulam Bononiæ repoſita pro Viatico à Clemente VIII. in Vrbem redeunte. 105

Hymnus à Cantoribus Cappellæ Pontificiæ decantatus. 90

I

Idex fluuius. 106

Imola, Forum Cornelij. 106

Impudentia pia & præclara quænam ſit. 53

Indulgentiæ quotidie promulgatæ. 51.

Indulgentia plenaria Anconæ promulgata. 62

Indulgentia plenaria Ferrariæ promulgata. 91

Interamna. 57. & 111

Inundationis Padi cauſæ. 95

Ioanni Chryſoſtomo moribundo, & Viaticum poſtulanti Petrus & Ioannes Apoſtoli apparuerunt,

eumq. ineffabili eſca pauerunt. 22
Inſcriptio Ferrariæ ſupra Portam S. Georgij ob Clementis VIII. in eam Ciuitatem, & ad S. Georgij Aedes aduentum. 72
Inſcriptiones varijs in locis Ferrariæ, Clemente VIII. Ciuitatem ingrediente. 85. 87. & 88.
Inſcriptiones varijs in locis ad aduentum Reginæ Hiſpaniarum. 99. & 100.
Iſaurus amnis. 64
Itinerarium Petri Amelij Alectenſis Apoſtolici Palatij Sacriſtæ. 31. Adriani Cardinalis. 37
Itinerarium Societatis ſanctiſſimi Sacramenti deſcribitur. 55. & ſequ.
Iulius II. ante ſe in itinere ſacratiſſimum Chriſti Corpus deferendum curauit 36. Eiuſdem geſta ob Eccleſiæ ſanctæ ditionem conſeruandam. 36

K

Karoli V. coronatio. 32. & 38. & per Ciuitatem Bononiam, coronatione expleta, ſanctiſſimum Sacramentum aſportatum fuit. ibidem. Sic fiebat dum olim poſſeſſio caperetur à Romanis Pontificibus ad Lateranum proficiſcentibus. 32
Karolus Magnus Stephano III. obuiam proceſsit. 28

L

Laici nuda manu ſumebant corpus Dominicum: Mulieres autem cum linteamine. 13
Lamon, fluuius. 100
Lauretum. 59. Eiusq. domus ſanctæ deſcriptio. 59. 60. diuinaq. priuilegia. ibidem. Quæ inibi facta à Societate ſanctiſſimi Sacramenti. 60. & 109. Eiuſdem domus tranſlationes. 109
Leuis & grauis armaturæ Equites. 65. & 114.
Leo X. ſacratiſſimam hoſtiam in itinere ante ſe aſportandam curauit: eiuſdemq. itinera. 37, 38
Linteamen ante pectus communicantium vnde ortum habeat. 13
Litaniæ quotidie à Cantoribus decantatæ. 51
Locorum apparatus ad aduentum Societatis ſanctiſſimi Sacramenti. 50.
Lucus, Oppidum; Ciuitatis nomine dignus. 70
Ludouicus ſanctus Francorum Rex, à Sultbano captus, Corpus Dominicum pro obſide reliquit, ac redemit. 17
Ludouicus Imp. Stephano IV. obuiam proceſſit. 29

M

Macerata. 59. & 110
Machinæ, ſiue decipulæ ad capiendas anates fabricatæ. 67
Magiſtratus locorum, in quæ diuertebatur, cum Populis eorumdē. 50
Magiſtratui præſunt leges, & Populo præeſt Magiſtratus. 97
Marecia Pons ab Octauio extructus. 67.

Marecia Pons. 108
Maria ſemper Virgo per Arcam fœderis ſignificata. 5
Meldola, Oppidum. 107
Matrimonia à Clemente VIII. *Ferrariæ celebrata.* 98
Maximianus Epiſcopus Syracuſanus Euchariſtiam inter nauigandum detulit. 15
Maxentius à Conſtantino diuinitus oppreſſus. 5
Miſſa conuentualis quotidie in itinere celebrata. 49
Miſſæ à Clemente VIII. *Ferrariæ ſolemniter decantatæ.* 94. & 98
Miſſa prima in Cathedrali Eccleſia Ferrariæ decantata, præſente Papa, cum Collegio S. R. E. Card. 93
Monaſteriolum, Villa. 71
Mons Soracte. 111
Mulieres cum Dominicali, ideſt cum linteamine ſumebant corpus Dominicum: Viri nuda manu. 15
Mulier dum Corpus Dominicum in arca putat inuenire, flammam inde ſurgentem inuenit. 13. *Lapſus autem quidam cinerem in manu ſe habere inuenit.* 13
Muſo, fluuius. 109

N

Nar fluuius. 57. & 111
Narnia. 57. & 111
Nicolai S. Pagus. 71

O

Obedientia, & Fidelitas Populorum quibus rebus excitentur, & conſeruentur. 92. & 95
Orarium quid. 14
Oratores Principum. 75
Orbiculus precarius quid. 49. 54
Ordinatio habita Laureti. 110
Otriculum. 56. & 111
Ozæ mors repentina. 6

P

Padi inundationis cauſæ. 96
Palatij Ducis Vrbini deſcriptio. 66
Parafrænarij fræno ducentes Achineam. 47
Parafrænarius Papæ claues Ciuitatis Ferrariæ in pollubro geſtans. 85
Paſchalis II. *in Galliam profectus eſt.* 29
Paulus III. *non ſemel ſacratiſſimam Hoſtiam ante ſe in itinere deferendam curauit: eiusq. itinera.* 40
Pax inter Henricum IV. *Galliarum, & Philippum* II. *Hiſpaniarum Reges conciliata.* 93
Petri Amelij Alectenſis Apoſtolici Palatij Sacriſtæ itinerarium. 31
Petro Cardinale Aldobrandino à latere Legato Ferraria celeriter ac feliciter recuperatur. 42
Petrus Damianus abdicauit ſe Cardinalatu & in eremũ ſe recepit. 69
Pilei Papæ ab intimis Cubicularijs manibus delati. 74
Pincerna Papæ. 84
Pipinus Rex Stephano III. *obuiam proceſſit.* 28
Pius II. *Mantuam ingrediens ſacratiſ-*

ſacratiſsimam Hoſtiam ſuper Acbineam deferendam curauit. 35.
Eiuſdem itinera, & obitus. ibid.
Piſaurum, & cur ita dictum. 64. & 108.
Plebs, Oppidulum. 104
Pons ligneus Ferrariæ. 71
Pons Miluius corrupte dicitur mollis. 55. & 111
Pons ligneus ad Otriculum. 56
Pons ligneus ſupra Rhenum. 104
Pontifices omnes Romani in itinere ſacratiſsimum Chriſti Corpus ſecum detulerunt. 28. 29. & 30
Pontifices Romani, qui ſacratiſsimam Hoſtiam publice in itinere detulerunt. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. & poſt ſi. indicis.
Pontifices in ſchiſmate. 34
Populorum concurſus ac religio. 51
Populorum comitatus ac religio, Societate ſanctiſsimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente. 52.
Eorumdem acta Chriſtianam pietatem indicantia. ibid.
Popnlorum magnificentia, pietas, & religio. 54
Populorum frequentia in Romæ ſuburbijs. 55
Populorũ frequentia, Clemente VIII. Ferrariam ingrediente. 85
Populo præeſt Magiſtratus, & Magiſtratui præſunt leges. 97
Porta prima prope Romam. 55. & cur ita dicatur. 112
Porta Flaminia, vel Popularis. 55. & 112.
Porta ferrea Ferrariæ. 77
Portus Anconæ nobiliſsimus. 61
Portus Ceſenaticus, & machinæ in eius littore ad capiendas anates. 67.
Potentia, fluuius. 110
Præfectus intimi Cubiculi Papæ. 84
Prælati ſanctiſsimum D. N. comitantes, dum ipſe Ferrariam ſolemniter ingrederetur. 78. & 79
Prima porta, prope Romam. 55.
Cur prima dicatur. 112
Principum in Ferrariam acceſſus. 97
Principis partes præcipuæ. 66
Proceſsio Corporis Chriſti Ferrariæ ſolemniter celebrata, Clemente VIII. ſacratiſsimam Hoſtiam deferente. 94
Pulucrina. 110

R.

RAuennæ Antiſtites columbæ ſupra caput apparentis indicio creati. 68
Rauenna antiquiſsima, eiusq. ſitus. Archiepiſcopale admirandum opus. 68
Rauenna item Caſsiodori, & Petri Damiani natalis. 69
Recinetum. 59. & 109
Rhenus, fluuius. 104
Res præcipuæ à Clemente VIII. Ferrariæ geſtæ. 92. & ſequ.
Res præcipuæ ad obedientiam ac fidelitatem excitandam, & conſeruandam neceſſariæ. 92. & 95
Ritus geſtandi ſanctiſsimum Sacramentum in itinere explicandus proponitur. 7
Romani Pontifices omnes in itinere ſacra-

ſacratiſsimum Chriſti Corpus ſecum aſportarunt. 28. 29. 30. Idem faciebat Archiep. Beneuenti. 18
Romæ breuiſsima deſcriptio. 55
Roſa aurea Reginæ Hiſpaniarum data. 99
Rubicon, fluuius, ſiue torrens celeber. 108

S

Sacerdotes aurei vtebantur calicibus ligneis, teſte Bonifacio Martyre. 7
Sacratiſsimum Chriſti Corpus quando per Ciuitatem deferri debeat. 32. & 33.
Sacriſtæ itinerarium. 31
Salinarum mira copia. 68
Santernus, flumen. 106
Satyrus Ambroſij frater, & eius ſocij inter nauigandum ferebant Chriſti Corpus. 14. & 15
Senogallia 63. & 100
Serrauallis. 58. & 110
Setim ligna quid ſignif. 4. & 5
Schiſma poſt Gregorium XI. quam diu durarit. 33. 34
Scire, & res occultas cognoſcere quiſque cupit. 1
Scribendi occaſio Auctoris. 91
Scripturæ ſacræ diuiſio. 3
Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Comitatus. 44
Societatis ſanctiſsimi Sacramenti inſtructio ac ſeries, Equitatus & Comitatus. 46. 47. & 48
Societatis ſanctiſsimi Sacramenti diſceſſus à Ciuitate Ferraria, & Romam reditus. 103. & ſequ.
Societatis ſanctiſsimi Sacramenti acceſſus ad Vrbem Romam, vniuerſo Populo mirum in modum exultante, eidemq. obuiam procedente. 112
Spoletum, & vnde dicatur. 57. & 111.
Stephanus III. & IV. in Gallias profecti. 28. & 29. Vide etiam poſt fi. indicis.

T

Tharſicius Corpus Chriſti in itinere deferebat. 14
Theſaurarius monetam argenteam diſpergens. 82
Tiaræ Pontificiæ deſcriptio, & pretium. 83
Tiberis, fluuius. 55. 56
Tolentinum. 59. & 110
Tormenta bellica diſploſa Romæ. 113. & 114.
Tormēta bellica Ferrariæ diſploſa. 89
Tragœdia Ferrariæ acta. 99
Trebula, Treui. 57. & 111
Tubicines. 75
Turmæ Equitum. 75. 84
Tympanitæ. 65

V

Valcimara. 58. & 110
Vallis Stretturæ. 57. & 111
Veſtium varius ac ditiſsimus cultus. 50
Viarum Ferrariæ apparatus. 85. & ſequen.
Viarum apparatus Bononiæ. 105
Viarum apparatus, Societate ſanctiſſimi Sacramenti Romam ingrediente, ad Baſilicam vſque ſancti

Petri

Petri accedente. 113. *& ſequ.*
Viaticum Græce Ἐφόδιον *dicitur.* 20
Viaticum ſpirituale eſt cibus itinerarius & corporum & animorum. 22. *Nonnulli hoc Viatico ſine alio cibo diutiſſime vixerunt.* 21
Viaticũ quid ſit. 20. *Cur Viatici nomine Eucharistia vocitetur.* 20. *et* 21
Viaticum moribundi ſtudioſe poſtulantes. 22
Viaticum cur nonniſi à Summo Pontifice in itinere deferri ſoleat. 23. *Ad Pauli II. vſque tempora deferebatur in itinere ab Archiep. Beneuentano.* 18
Viaticũ pro Summo Pontifice toto anno Romæ in Cappella Pontificia aſſeruatur, ſacratiſſima Hoſtia de ſeptimo in ſeptimum diem mutata. 24
Viaticum Papæ cur ipſum Summum Pontificem itinere vnius diei præcedat. 25
Viaticũ ſpirituale omnes fere iam inde à primitiua Eccleſia in itinere ſecum deferre ſolebant, ad pectus vel à collo pendens. 27. *&* 28
Vrbanus II. *in Galliam profectus eſt.* 29
Vrbini Ducis ſplendidiſſimus apparatus, & ſimulatus erga ſanctiſſimum Sacramentum, eiusq. laudes. 65. *&* 66

FINIS.

VOCES IN COMMENTARIO COMPREHENSAE NON LAtinæ, ſed pro Latinis in Italia vſurpatæ, hoc loco pro exteris Nationibus circumſcriptæ.

De Mantelletto.

PAlliolum, paulo infra humeros ad brachia extrahenda perforatum, haud manicatum, illud eſt, quod Mantellettum appellant. pag. 45. 76. & 77.

De Mozzetta.

SCapularum tegumentum cum capitio modico ſatis amplum, vndique rotundum, & ad anteriorem partem globulis quibuſdam obſtrictum, illud eſt, quod Mozzettam vocant. 43. 45. & 76.

De Rocchetto.

TVnica linea, candidiſſima quidem & ſubtiliſſima, ab humeris ad poplites vſque fluens, illa eſt, quam Rocchettum appellant. pag. 77.

De ſanctiſſimo Sacramento Romanis Pontificibus iter facientibus præferendo.

IN huiuſce Commentarij. pag. 28. dixi veriſimile eſſe, vt Stephanus II. Sacroſanctum Chriſti Corpus Anno Dom. 753. vel ſecundum alios 755. in Galliam proficiſcens ante ſe publice deferendum curarit: nunc vero ex verbis Anaſtaſij Bibliothecarij in eiuſdem Papæ vita id omnino affirmo, cuius verba alias recitanda cenſeo, paginæ ac temporis anguſtia conſulente.

Regiſtrum

† • A B C D E F G H I K L M N O P Q.

Omnia ſunt integra folia.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

R O M Æ,

Apud Guillelmum Facciottum.

M. D. XCIX.

SVPERIORVM PERMISSV.